

Viața Rominească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR :

- Anton Gherman *Din registrul ideilor gingașe (V. Clasicii).*
 Dinu Lance *Saltre și epistole (Plăceri auguste).*
 Dr. S. Irimescu *Lupta contra tuberculozel (Organizări compa-
 rative. - Inferioritatea noastră față de țări
 mai mici ca întindere și populație (Norvegia,
 Suedia, Danemarca, Belgia și Elveția).*
- Ion Minulescu *Roș, galben și albastru (IX. Dorec totum im-
 pleat orbem. X. La început era cuvântul... -
 XI. Mai tare cu Stanislawski).*
- G. Bogdan-Duică *Multe și mărunte despre Eminescu.*
 I. Gonciarov *Oblomov - Roman (Traducere din rusește de
 A. Frunză).*
- I. Minea *Personalitatea și activitatea literară a lui Di-
 mitrie Cantemir (1. Curente culturale din
 Moldova în vremea lui Dimitrie Cantemir. -
 2. Viața lui Dimitrie Cantemir. - 3. Soarta o-
 perelor. - 4. Evoluția literară a lui Dimitrie
 Cantemir).*
- T. Hotnog *Documente omenеști (Cele treizeci de lulele).*
 Const. I. Vișoianu *Cronica externă (Evenimentele din Franța).*
 George Strat *Cronica economică (Scumpetea vieții și justul
 preț. - Consumatori și producători. - Mercan-
 tilismul actual. - Protecționismul).*
- C. Popovici *Cronica școlară (Problema selecției și a sa-
 larilor corpului didactic).*
- P. Nicanor & Co. *Miscellanea (Concursul de roman al ziarului
 „Dimineața”. - Marginalia la fuziunea națio-
 nal-țărănistă. - Evoluția teatrului modern).*

Recenzii : C. Rădulescu Motru: Țărănismul, un suflet și o politică. O. B. - D. Badărău: Essai sur la pensée. M. Ralea. - Bertrand Russell: Principes de reconstruction sociale. Petre I. Ghiață. - Paul Colin: L'Allemagne. M. R.

Revista Revistelor: „Convorbiri Literare”. - „Revista Română”. - „Un roman muzical de Franz Werfel” (André Coeuroy. *Nouvelles Littéraires*). - „După expertiză” (C. J. Gignoux. *Mercure de France*).

Miscarea intelectuală în străinătate : (Literatură).
 Bibliografie.

I A Ș I

Redacția și Administrația : Strada Alecsandri No. 3

1924

VIAȚA ROMINEASCĂ apare lunar cu cel puțin 160 pagini. - Abonamentul în țară un an 300 lei. - jumătate an 150 lei. Numărul 30 lei. - Pentru străinătate : un an 500 lei ; jumătate de an 250 lei. Numărul 50 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Reproducerea opriită.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 pînă la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 pînă la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 pînă la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuarie pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimițînd suma *prin mandat poștal*

Reînnoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1924 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 400 lei

Pentru particulari:

Pe un an 300 lei

Pe jumătate an 150 "

Un număr 30 "

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an 500 lei

Pe jumătate an 250 "

Un număr 50 "

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 95 lei pentru străinătate.

Colecții complete pe anii 1920, 1921 și 1922 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de:

100 lei colecția pe 1920

120 " " " 1921

160 " " " 1922

200 " " " 1923

inclusiv speșele de porto.

Administrația.

Din registrul ideilor gingașe

V. Clasicii

Clasicii sînt nume proprii de literați și artiști, pe care le învățăm în școală, sau le aflăm mai târziu, din cărți sau dela persoane frumos cultivate. Numele acestea sînt ilustre și vechi; în ele, fără să fie ajutate de vre-un alt cuvînt, stă acumulată o mare putere de sugestie. De aceia și sînt o proptea folositoare pentru opiniile noastre literare și artistice; fiindcă, în orice domeniu, omului îi vine comod să trăiască autoritativ.

Până la revoluția romantică, numele vechi erau propteaua unică a gustului public. Pe încetul s'au strecurat și modernii spre treptele de cinste, și astăzi sînt destui oameni care nu-l pomenesc decît pe dinșii; așa încît avem două puncte de sprijin, de putere aproape egală: numele cele mai vechi și mai cunoscute — numele cele mai nouă, din ultima fasciculă a celei mai moderne reviste. Dezvoltarea capitalistă a culturii europene trebuia negreșit să pună în valoare *noutatea* ca atare — lansarea de articole nouă este un caracter general al pieții de astăzi. De unde vine că unii oameni se închină celor mai vechi, alții celor mai nouă mărfuri artistice, nu-l ușor de spus. Poți fi deopotrivă elegant și cu anticii și cu modernii, pentru că eleganța conservatoare și cea revoluționară sînt acum egal valabile. Dar constatarea că ar fi existînd spirite dela sine conservatoare, altele dela sine revoluționare, nu explică nimic. Măgarul filozofului nu pierde de foame între cele două banițe egal pline, pentru că foamea, și

nu egalitatea banișelor, îl hotărăște: animalul începe să minține, indiferent de banișă. În exemplul nostru, trebuința de a avea numaidecît o părere literară este motivul hotărîtor; — poate că adeseori decizia vine ca în cazul măgarului, indiferent de estetica antică și de estetica modernă.

În practica zilnică, omul ține socoteală de gustul cercului în care se găsește; se decide după sfiala ori după lipsa de considerație pe care cercul l-o inspiră. Oricum, primul pas odată făcut, pentru clasici ori pentru moderni, stăruim, de obicei, pe drumul apucat, cu o îndărătnică surprinzătoare. Ambiția consecvenței este o putere mare și oarbă, chiar în lucrurile literare și artistice. Și consecvența este cu atît mai feroce, cu cît mai neclare sînt în conștiința omului motivele specific estetice, dacă cumva s'a întîmplat ca astfel de motive să intre în acțiune. Dar intervenția motivelor de acest solu este cu totul nesigură și rară. Atitudinile curente, în artă și literatură, sînt nu de natură estetică, ci socială: sînt rezultate din trebuința de a figura cît mai patent în cercul social al cărui prestigiu ne farmecă mai mult.

Cred că, în general, ne-am înțeles. Acum, să nuanțăm puțin.

În ciuda esteșilor mofturoși, trebuie afirmat că oricare cetățean are, natural, trebuințe estetice și prin urmare un gust al lui adevărat. Cetățenii dintr'un anume timp și loc au cam aceleași trebuințe estetice și același gust. Depărtarea în timp și deosebirea de dezvoltare istorică sînt obstacole mari în calea înțelegerii. Este dar, în principiu, puțin probabil ca Eshil să vorbească unui parizian de astăzi așa de clar ca Bataille ori Capus (fără să ținem samă de deosebirea de limbă), nici Knut Hamsun să impresioneze pe un bucureștean, măcar cît de deștept și sensibil, în chip atît de adecuat ca d. Radu Cosmin. Toată problema clasicilor se rezumă în aceste potriviri sau înstrăinări intelectuale, hotărîte de timp și de treapta istorică.

Bucureșteanul foarte cult are educația intelectuală și artistică eminent și actual pariziană. Prin urmare suplimentele dramatice sau narative dela *l'illustration* vorbesc viu și direct sufletului său, iar Shakespeare, ori chiar Ibsen, îi sînt glasuri confuze, de pe altă lume. Și, în scurt, celebritățile artistice de care ne despart sute ori mii de ani ne sînt, obișnuit, iremediabil străine, într'un grad oarecare. Ele au un prestigiu savant: trebuie bătute de cap ca să „înțelegi“ asemenea lucruri, născute în și pen-

tru o lume moartă de veacuri. Frica să nu pară ignorant și dorința să treacă drept „cunoscător“ îl opresc de multe ori pe cetățeanul normal să mărturisească cinstit plictiseala imensă în care-l înecă paginile cele mai clasice. Ar fi prețios și amuzant să surprinzi exact sentimentele persoanelor culte, ale cunoscătorilor prin irezistibilă vocație, la citirea corurilor lui Sofocle, a tiradelor lui Cornelle, a paginilor de psihologie fără alinate, ale doamnelor de Lafayette, a portretelor lui La Bruyère, pline de nume grecești fără noimă și de aluzii obscure, a versurilor de neînădurată și adormitoare seninătate din *Hermann și Dorothea*, în sfârșit a groaznicelor discursuri dramatice ale lui Schiller. Și nu-i vorba de aceia că, la depărtări de zeci de pagini, întâlnești un rînd ori un vers care îți irită o clipă atenția, ci de opera toată, întocmai așa cum îți stă înaintea: *Antigona și Rodoguna, Georgicele și Henriada, Ifigenia și Andromaca, Tasso, Afinitățile elective* și (o, grozăvie supremă!) *Wilhelm Meister, Wallenstein, Don Carlos*—întocmai, întocmai, vers cu vers, rînd cu rînd, și —ce-i mai teribil, cuvînt cu cuvînt... O Apollon, demon farsor, cel ce amețești atîți oameni cum se cade cu „modelele“ pe care dinadins le însuși atît de divers și contrazicător, ajută și luminează pe cetitor, ca să înțeleagă ce-i spun și să mă creadă cît sufăr pentru dînsul, cînd mi-l închipui față în față cu operele clasice, întocmai așa cum sînt, fără sosurile de o mie de ori întoarse și drese, în care le tot încălzesc criticii și istoricii de toată mîna!... Cetățeanul și capod'opera, singuri singurel: asta vreau eu. Dar e un vis absurd.

Timpul omoară orice creație intelectuală, în total ori în parte. Veșnica tinerețe a eternelor modele este o frază ineptă, eșită din minți strimte și leneșe. Cine nu-i pedagog, guvernantă sau ministru de instrucție publică, și are și altfel mîntea liberă și trează, își mărturisește cinstit plictiseala iritantă care îți gîtue atenția în fața multor dintre cele mai definitive pagini. Dar cîți oameni cetesc, observîndu-se onest, dialogurile lui Platon, *Iliada*, pe Tit-Liviu, tragediile lui Racine, dramele istorice ale lui Shakespeare, tragediile lui Schiller? Iar, de altă parte, care om în stare să asculte și să priceapă nu ia sama că în muzica secolului al 18-lea, consfințită ca absolut clasică, se repetă fastidios figuri melodice care pentru noi sînt cu desăvîrșire moarte, fiindcă le simțim automate, scoase din unul și același sertar, trase pe același calapod—ornamente goale de orice înțeles și funcție es-

tetică, balast revoltător care ține în loc atenția fără să o satisfacă? Care om în stare să vadă estetic, nu simte neplăcut convenționalul abstract, și prin urmare insuficiența vizuală a atîtor ireproșabile bucăți de sculptură greacă ori de pictură a lui Rafael și a posterității lui exasperante? Cine, dacă exceptăm cazul de cultură stupid unilaterală sau de poză, se poate etuziasma cînsit de „Irrismul“ corurilor lui Racine, dînd cu piciorul în Verlaine? Dar pentru evaluarea clasicilor antici și a celor neolatini a intervenit de cîteva zeci de ani, sub influența peste tot nelipsită a naționalismului cotropitor, un marafet nou: fraza *latinătății*—limpiditatea latină, seninătatea, simplitatea, istețimea, delicateța—și cite alte mîrodenii *latine*. Un adăpost foarte bine venit pentru vanitatea minților gelatinoase, cărora li se isto-vise îngrijitor repertoriul de platitudini estetico-culturale. Pentru clasicii francezi în deosebi se întrebunțează mult și un alt ingredient: ei sînt aristocratici absolut. Și superdelicații juri democrați și juri democrate (mai ales!) care ornează, neapărat, saloanele de după războiu, sînt fanatici ai literaturii elegante dela Versailles. Democrațiile cu latinitate și fervență pentru arta subțire. *Du grand siècle*—c'est du dernier chic...

Trebuie o fantazie neobișnuită, o cultură istorică tot astfel, pentru a reinvia în cîteva forme ale unei vîlci intelectuale de care te despart veacuri. Asta nu însemnează că istoricii de meserie sînt totdeauna eminent înțelegători ai celor trecute. De obicei, ei se închid numai, cu solemnitate erudită, în admirații înțepenite și necontrolate, refuzînd cu suficiență naivă și obtuză, orice noutate: ei cunosc doar adevărul și frumuseța definitivă. Admirația curentă pentru lucrurile vechi este un moft de educație.

Desigur uzura sau moartea valorilor intelectuale sînt fenomene complexe. Gloriile trecute se întunecă și se luminează capricios, și forme vechi de artă pot să reinvie, într'o măsură oarecare, în fantazia artiștilor. La cellalți, care nu-s decît *public*, simțirea și judecata estetică, în afară de gustul lor actual, adese nemărturisit, sînt cu totul nestabile și inconzistente. În materie de artă, masa este suggestibilă aproape fără margini. Numai masa? Eu am văzut pe un om — ce-i dreptul deosebit de inteligent și simpatc—făcînd pe alți cîteva să „descopere“ minuni în cele mai nule pagini de muzică simfonică a lui Schubert. Iar cei suggestionați erau muzicanți de meserie, și altfel nu erau oamenii proști, deși cam prea tineri.

Arta, indiferent de materialul în care se manifestă, este gralu. Cași gralu vorbit, ea își schimbă formele, pentru că se schimbă cuprinsul sufletesc care le-a zămislit. Este totdeauna o doză de strîmbătură, să vorbești ca oamenii de altădată: -- aici e originea, aici e și condamnarea grimasei clasiciste. Fiecare vreme vorbește pe potriva botului său, a minții sale. Pentru a înțelege și reînvia vorbirea, prin urmare sufletul vremilor de mult trecute, trebuie o virtuozitate curioasă, oarecum nefirească. Și sînt destule forme care cu nici un preț nu pot fi reînviat, și nici o formă nu poate ajunge a doua oară și întocmai la viața pe care a avut-o în sufletul care a creat-o și în sufletele celor din vremea și locul lui. Cetățeanul normal n'are nici timp, nici alte mijloace indispensabile pentru asemenea acrobații estetice. Are însă tot dreptul să consume în pace articole artistice *proaspete*, așa cum îi sosesc—direct dela Paris.

Anton Gherman

Satire și epistole

Plăceri auguste

In pădurea nesfirșită dela Nord
Ce-a inspirat
Geografil de clasa V-a secundară,
Cum și geologicul acord
Că-au fost cărbuni în era terțiară;
In pădurea cu căpșuni și cu balauri,
Fără de care n'am avea fosile
Și n'am ști că ferigele sînt file
De herbare 'n care dorm plesiozauri,
Iar digitala monstră: tălpi cu care 'n anii
Acea au pășit leviatanii,
— Că'n sbîrcitura pietril-a ris gorila

Ca în safire clorofila
Sau după cum în plăcile aramii
Făceau din mil urechi hipopotamii,
În pădurea aceasta am plecat
La vînat;
Cu-o pușcă scoasă de curînd din hrubă
Și cu genunchii strîmbi
În cisme cu carîmbi
Da, cu căciulă și cu șubă
Am plecat
La vînat.

Mă urmărea,—adică urmăream
Vierul,— ah vierul
Cu păr și cu copite despărțite
Ca la vite
Și colți cum are numai rinocerul;
Vierul, ah vierul
Noaptilor mele donquihotice
Cu fel de fel de tilcuri
Ale pustiului, cu țipete haotice
De elefanți căzînd în pîlcuri
Și vulturii dintr'o dată împușcați
Și împăiați,
Și jaguari c'an glonte fără greș
Culcați și prefăcuți în preș,
Sau, prinsă de pe marginea abisului
Cu mina păsărica Paradisului.

La vinătoarea aceasta am plecat,
E drept, cam supărat,
Că am pornit ca un năring
Inchipuește-ți, cu piciorul stîng
Cînd foarte bine-ași fi putut s'aștept
Și să pornesc ca lumea, cu piciorul drept
— Am plecat
Căci trebula neapărat
S'omor vierul.

Parcă 'l văd și-acuma după cerul
Din virful dîmbului tot dînd tîrcoale
Sau scărpinîndu-și la răstîmp de cerul
Lui Dumnezeu necruțător spinarea,
În vremea ce cu narea
Învoltă ca un mac,
Pulveriza vre-un hoit de viezure burlac.
Era să-l fac odată pacî de fagul
De colo, însă l-am lăsat de dragul
De-a mi-l așterne curmeziș
La loc de luminiș,
Ca luna să mă laude
Și bucuroase că le-am împlinit dorințele
Să sară să m'aplaude
Din mușunoaie pințele.

Așa o noapte 'ntreagă
L-am hărțuit, l-am zăpăcit

Și nu odată l-ași fi nimerit
De nu m'ar fi oprit
Intr'o ureche—bleagă,
Vre-un Barbă-Cot beșleagă.

...In zori însă cînd începu gingania
Să urce 'n soare,
Iar ierbele să se 'nfloare,
Și-un vuet lung pe la răstoace,
Spunea că s'a pornit zizania
Cea veche între dobitoace,
Cînd să o lau încoace
Ah, iată-mă 'nainte cu dihanla !
Am pus desigur mîna, scurt, pe pușcă
Dar cînd să trag, ca de-obicei, —o dușcă
Răcoritoare, sinceră, —de sodă,
Mi-eși cu plosca 'n față: Ciubăr-Vodă.

Dinu Lance

Lupta contra Tuberculozei

Organizări comparative.—Inferioritatea noastră față de țări mai mici ca întindere și populație (Norvegia, Suedia, Danemarca, Belgia și Elveția) *

Am ajuns după vicisitudinile numeroase—istoria noastră e dovada suferințelor dar și a energiei poporului nostru—să realizăm idealul nostru de stat național întregit în hotarele lui etnice firești. Corespunzător cu importanța pe care am reușit să o dobândim, am putea rivni să îndeplinim un rol de samă pe toate terenurile și prin urmare și pe cel sanitar. E o nobilă ambiție pe care nu o satisfacem însă decât foarte puțin. Lacunele organizării noastre sanitare sînt enorme. Prin contrast—contrast dureros pentru amorul nostru propriu, dar care trebuie subliniat pentru a suscita emulații care ar putea să fie rodnice—sînt țări mult mai mici care ne depășesc așa de mult, încît apărem într'o situație foarte defavorabilă, penibilă chiar, în lumina crudă a faptelor.

În nordul depărtat, în țara fiordurilor, țară de neguri și de omături în care însă în străfulgerări, zări noi apar—simbolismul cu adînci înțelesuri al lui Ibsen și Björnson, muzica de culmi înalte a lui Grieg s'au produs acolo, dar tot acolo la începutul istoriei lor au apărut Vikingii cuceritori—putem găsi exemple care sînt adevărate îndrumări.

Norvegia cu o populație numai de 2 milioane și jumătate de locuitori a reușit să-și dea o organizare sanitară care ar putea servi de model nu numai pentru noi dar și pentru țări mult mai vechi ca cultură și civilizație. S'a săvîrșit acolo minunea

* Expunere făcută cu ocazia consfătuirii medico-sociale a medicilor bănațeni și oțleni dela băile Erculane din 29 Septembrie 1923.

ca oficialii să lucreze cu zel, pricepere și devotament alături de particulari și să realizeze în perfectă armonie una din cele mai echilibrate și sistematice combateri a celei mai omoritoare din boalele actuale, cu rezultatul că tuberculoza a fost considerabil redusă. Cei care Norvegienii au făcut pentru lepră—ultimele leprozerii, rămășițele vastelor azile care acopereau Europa în evul mediu au existat până în anii din urmă în Norvegia—sînt pe cale să facă acum și pentru tuberculoză.

Reflecții infinite de triste ne vin în minte și o ciudă pe care nu ne-o putem stăpîni ne cuprinde—sîntem mai mulți dar din nenorocire, nu destui în categoria aceasta cu stări de spirit de revoltă care ne îndeamnă la acțiune—cînd constatăm ce totală indiferență se acordă la noi chestiilor sanitare. Moartea seceră nestîngherită în jurul nostru. Tuberculoza face zeci de mii de victime pe fiecare an și aproape nu e familie care să nu-și dea obolul Molochului acesta nesățios, ale cărui apetituri nu mai conțenesc. Și totuși, foarte puțini, așa de puțini încît aproape nu compensează iau atitudini de luptă hotărîtă ca să încerce să opună o stavilă pustiirilor ei cotropitoare. În Norvegia, sufletele și inimile sînt mișcate într'un simț de solidaritate bine înțeles de toată durerea omenească pe care o constată împrejurul lor și înțelegătoare, compătimirea lor se traduce nu în deșarte plîngeri, dar în fapte care sînt dovezi de acțiune în continuă propășire.

Voiu schița organizarea luptei contra tuberculozei în Norvegia, luptă admirabilă dusă în stil mare nu pentru plăcerea pedantă de a înșira noi cifre și noi date pe lingă atîtea altele pe care le-am citat cînd am trecut în revistă, în alte ocazii, organizările antituberculoase din țări mari și mici. Scopul e altul, e de a arăta că putem scoate învățăminte din ceea ce s'a făcut acolo pentru a ajunge nu la o imitare directă—avem doară amorul nostru propriu, uneori excesiv de a rămîne originali și lozincel prin noi înșine li dăm întrebuintări de care s'ar putea dispensa de oarece sînt unele generalizări care devin direct absurde—dar la o adaptare a măsurilor de combatere a tuberculozei, care cu siguranță ar fi urmate de rezultate excelente.

Mica Norvegie a ajuns în 1922 să aibă 3250 paturi pentru tuberculoși. Cifrele le iau după relația unei călătorii de studii publicată în „Zeitschrift für Tuberkulose“ de Hanstein în 1922 și după rapoartele lui Heilmann și Harbitz la congresele internaționale de tuberculoză din 1920 și 1921. Noi nu avem nici 1000 paturi, socotind în acest număr toate instituțiile: spitale, sanatorii publice și particulare, sanatoriul maritim dela Tekirghiol ca și paturile, puținele paturi din spitalele generale rezervate tuberculoșilor. Bugetul rezumă și mai bine și mai comprehensiv diferența dintre ei și noi. Cifra bugetară pentru capitolul tuberculozei, care e oglinda posibilităților de acțiune, a trecut în Norvegia dela 81.000 coroane cît era în 1901 la 5 mil. 200.000 coroane în 1921—1922. Cum 100 coroane norvegiene valorează

actualmente 275 franci francezi și 100 lei 8 franci, așa încît o coroană norvegiană nu se poate cumpara decît cu 34 lei, bugetul oficial norvegian pentru combaterea tuberculozei ar fi echivalent cu 180 milioane de lei. Bugetul nostru pentru combaterea tuberculozei la o populație de 7 ori mai mare decît a Norvegiei e de 5 milioane de lei. Constatare care și ea se impune: Norvegienii au sporit acest buget dela 1891 de 65 ori—coroana lor departe de a se deprecia e acum în continuă urcare—pe cînd noi, dela primul buget care a fost de 400—500.000 lei, socotînd subvenția sanatoriului Filaret și cheltuelile întreținerii sanatoriilor Biserici și Birnova—l-am urnit cu greu, cu sforțări mari care s'au lovit de multe rezistențe la 5 milioane de lei, ceace astăzi cînd leul nostru are o valoare de cumpărare de 20—30 ori mai mică ca înainte de războiu reprezintă mai puțin de a treia parte din bugetul inițial.

Lupta contra tuberculozei a succedat în Norvegia luptei contra leprei. Primele două sanatorii s'au înființat în cele două azile de leproși desafectate, cel de la Reknes fondat în 1897 și cel care poartă numele marelui Lister, deschis în 1903. În 1916 și 1917 se deschid alte două sanatorii la Landeskogen și Vensnoven. În 1921, orașul Cristiania și-a construit un sanatoriu de 120 paturi la Glittre. În același an, parlamentul norvegian a votat $1\frac{1}{2}$ milion de coroane pentru două sanatorii, fiecare cu cîte 120 paturi. Pe lângă aceste sanatorii mai sînt încă patru particulare și două populare, al orașului Cristiania și al asociației femeilor norvegiene. În total, numărul paturilor din aceste sanatorii se ridică la 805. Un nou sanatoriu al statului cu 150 paturi e pe cale de a fi construit la Hakkedall.

În sanatorii se primesc bolnavi din toate stadiile boalei. Bolnavii care pot să dea o contribuție de muncă sînt întrebuințați în sanatorii încă din timpul curei lor. În condițiile de admisiune intră și angajamentul că nu se vor sastrage dela ocupații atît cît sînt capabili să le albe, după un program stabilit de medicul instituției.

În noul sanatoriu Hakkedall, 50 paturi vor fi rezervate pentru bolnavii care pot munci. Secțiunea aceasta va deveni astfel un adevărat atelier pentru grădinărie, ocupații rurale, diferite meserii. Se va putea consolida prin munca gradată, succesul curei obținut în sanatorii și se va putea urmări cît timp după cură, bolnavul își păstrează capacitatea de muncă. Sistemul de cură prin muncă, căruia i se dă la noi o așa de mică importanță, merită să fie luat în de aproape considerație. Educația bolnavilor trebuie să fie continuu făcută, convingîndu-l că e în interesul tratamentului de a nu trîndăvi, de oarece munca, care nu e dusă până la oboseală, are o utilitate terapeutică și e mai cu deosebire de folos în interesul ocupațiilor lor ulterioare pe care vor trebui să le rela, dar care e preferabil să nu fie reluate brusc.

Costul întreținerii în sanatorii pentru fiecare bolnav e în

termen mediu de 10 coroane pe zi. Casa de asigurare contra boalelor și comuna plătesc câte o coroană și 20 pe zi, restul sumei e acoperită de stat. În sanatoriile particulare, statul plătește o subvenție de 120 coroane lunar pentru fiecare bolnav sărac.

Colaborarea statului, comunelor, caselor de asigurare contra boalelor, duce astfel la rezultate apreciabile pentru asistența bolnavilor.

Pentru copiii cu tuberculoze pulmonare funcționează două sanatorii, unul al statului, celalt care aparține asociației femeilor norvegiene, fiecare cu 40 paturi.

La noi, luptăm demult să avem un sanatoriu pentru copiii cu leziuni pulmonare deschise. Sanatoriul dela Nifon, (județul Buzău) care a funcționat până înainte de războiu și pe care l-am cerut pentru copii e acum fără întrebuințare, cașicum și poșinele sanatorii care existau până în 1916 ar fi socotite că erau și acelea în număr prea mare. Ca sanatorii maritime există două ale statului cu 125 paturi și două particulare cu 110 paturi. În România mare nu există decât același sanatoriu maritim dela Tekirghiol care funcționa și înainte de războiu refăcut—după ce fusese devastat—prin stăruințele și munca devotată a conducătorilor lui. Sanatoriul Eforiei dela Tekirghiol continuă să fie în ruină. La Budache (Ackerman) unde sînt nămoale excelente, nu se poate înjheba un sanatoriu stabil.

Pentru izolarea tuberculoșilor sînt rezervate secții speciale în spitalele generale. Cristiania are într'o secție 292 paturi, într'alta 12 paturi, Bergen 83 paturi, Trondjem 60 paturi, Hamerfest 12 paturi. Secțiile acestea sînt întrebuințate și pentru cercetări clinice și terapeutice—asa încît o activitate științifică se desfășoară în ele—asupra tuberculozei pulmonare. La noi, după multe eforturi în 14 orașe—teritoriul vechiu și noile provincii—am ajuns să avem 182 paturi—cu mult mai puțin decît decît în Norvegia—pentru tuberculoși și încă și acelea ocupate fără multă regulă de bolnavii din această categorie, cașicum ar fi în număr prea mare și li s'ar putea da întrebuințări cît de varlate. Promisiunile diferitelor direcții sanitare de a crea cît mai multe secții speciale pentru tuberculoși în spitalele generale, se amină continuu, de oarece nu li se acordă de fapt mare importanță. Direcțiile sanitare cred că e mai nimerit să treacă la alte preocupări, care împărtășesc dese ori și ele același soartă de a rămîne pur platonice.

Numărul mare de paturi pentru asistența tuberculoșilor e dat în Norvegia de azile, o instituție specifică și caracteristică pentru această țară. Conformarea geografică a Norvegiei—munți întrerupți de florduri—mijloace anevoiloase de comunicație pe întinderi mari—suprafața țării, pentru o populație de 2 $\frac{1}{2}$ milioane de locuitori, e de 325 mii kilometri pătrați—făceau foarte dificil transportul bolnavilor la distanțe enorme în cele cîteva sanatorii înființate pentru ei. S'a recunoscut atunci necesitatea de a

construi azile mai ușor accesibile bolnavilor. Înființarea lor apărea cu atât mai urgentă cu cât după legea votată în 1901, izolarea chiar forțată a bolnavilor cu leziuni deschise era impusă fără ca în sanatorii și spitale să existe un număr suficient de paturi pentru ei. Azilele acestea—numărul lor trece actualmente de 90—au în medie 20 paturi fiecare și excepțional unele 30 paturi.

În azile se primesc bolnavi de ambele sexe, bărbați și femei. Ele nu sînt întrebunțate numai pentru izolarea bolnavilor cu leziuni înaintate, dar și pentru complectarea curei la cei care părăsesc sanatoriile înainte ca să-și fi terminat definitiv tratamentul. În azile se primesc provizoriu bolnavi până ce se fac locuri în sanatoriile totdeauna arhipline și se tratează episoade diferite ale boalei, cînd recidive se produc la bolnavii care au eșit din sanatorii.

Prin felul variat de cazuri tratate în aceste azile, impresia că sînt locașuri ale morții, cum li se făcuse reputația la început, e înlăturată. Azilele sînt situate la o distanță aproplată de reședința medicului cărui il sînt date în grije. Odată sau de două ori pe săptămînă, medicul, care e de obicei și medicul oficial al circumscripției, le vizitează. Medicii sînt retribuiți—pînă la 2000 coroane anual—și obțin uneori burse de călătorii pentru a-și întreține și perfecționa cunoștințele relative la tuberculoza pulmonară.

Azilele s'au fundat cele mai multe din ele după inițiativa județelor, comunelor, asociațiilor particulare sau chiar a unui simplu particular mai generos. În construcția lor s'a avut în vedere să se asigure bolnavilor tot confortul posibil, fără să se neglijeze și oarecare preocupări estetice. Coloritul variat, vesel, artistic executat al păreților camerelor le dă un aspect atrăgător. Mobilele sînt decorative pentru a nu da camerelor o înfățișare uniformă de cazarmă. Bolnavii locuiesc de obicei 2—4 într'o cameră. Fiecare azil își are camerele sale de rezervă pentru cazurile prea înaintate și pentru muribunzi. Vizitele familiei bolnavilor sînt larg permise așa încît bolnavul nu se simte izolat și departe de ai lui. Două infirmiere fac permanent serviciul în fiecare azil, ajutate de un personal inferior destul de numeros. O deosebită atenție se acordă alimentației bolnavilor.

Azilele astfel întreținute au dobîndit încrederea populației. Bolnavii stau fără opunere, un timp cît de îndelungat în ele, de oarece nu pierd contactul cu familia lor. Izolarea pe care legea o prevede chiar forțat se realizează astfel benevol spre satisfacerea bolnavilor. Pentru bolnavii recalcitraanți care nu voesc să se conformeze regulilor de cură, internarea în azile special întocmite sau în secții speciale din spitalele generale e prevăzută în modificările legii care sînt pe cale să fie votate de parlamentul norvegian. Costul întreținerii bolnavilor în azile variază între 4—8 coroane zilnic. Parlamentul a votat în 1920 un fond de 140.000 coroane pentru bolnavii cu mijloace restrînse pe care

județele, comunele, asociațiile particulare nu-i pot ajuta de ajuns.

Azilele realizează pentru Norvegia o idee originală în măsurile de combatere a tuberculozei. Descrierea lor poate să dea sugestii fericite conducătorilor noștri sanitari. Sistemul acesta de mici localuri pentru izolarea și tratamentul bolnavilor nu corespunde evident unui ideal de asistență. Crearea de mari sanatorii-spitale, complet amenajate cu o gospodărie anexă sub forma de ferme e încă modalitatea cea mai potrivită pentru asistența tuberculoșilor. Provizoriu însă (crearea de centre mari de tuberculoși se impune și ea nu va putea să întârzie nici la noi prea mult) cum numărul tuberculoșilor înaintați e în țara noastră enorm fără ca să poată fi asistați aproape în nici într'un fel, azile similare, mai cu deosebire când ar fi întreținute cu grijă, ar putea avea un rol eficace în combaterea tuberculozei.

Dispensare există în Norvegia, și numeroase. Declarația obligatorie a tuberculozei deschise prevăzută în lege și aplicată—și la noi declarația e prevăzută dar nu o aplică nimeni—uşurează sarcina dispensarelor. Medicii practiciani care au în cura lor tuberculoși arată în formularele lor de declarație dacă la domiciliul bolnavului condițiile de tratament, izolare și profilaxie pot să fie realizate și în cazul acesta, răspunderea supravegherii măsurilor necesare rămâne în sama lor. Când însă medicul arată că aceste măsuri nu pot fi aplicate, fiind dată starea socială a bolnavului, asistența e trecută comunității.

Cristiania posedă pentru asistența tuberculoșilor un inspector, un medic ajutor și opt infirmiere. Infirmierele vizitează bolnavii pe care medicii îi declară că nu se pot îngriji prin propriile lor mijloace. Copiii din școli când sînt dintr'o familie de tuberculoși sînt semnalati de dispensare și cercetați de medicii școlari. În cazul cînd se constată că au semne suspecte de boală sînt trimiși ca să fie special examinați (examen clinic, radioscopic, bacteriologic). Prin dispensare se face triajul bolnavilor și se separă cazurile grave, care se izolează în azile și secțiile speciale din spitalele generale, de cazurile mai ușoare care se tratează în sanatorii.

În timpul cît bolnavul își face cură într'o instituție de asistență, locuința lui este asanată și desinfectată. Pentru bolnavii care urmează cura la domiciliu se dau cînd e nevoie paturi suplimentare, ajutoare de chirie, alimente. Convalescenții, cînd es din sanatorii, primesc, unii din ei, cei mai nevoiași, un ajutor în bani, pînă la 100 coroane lunar. Bolnavii care nu pot părăsi patul sînt îngrijiți de infirmiere. Infirmierele sînt înlocuite, cînd nu sînt în număr suficient, de un membru al familiei—soție, fiică, o rudă care primește o retribuție de 50—60 coroane lunar din fondul dispensarelor.

Criza de locuințe este astăzi generală și Norvegia nu este scutită de ea. Pentru a o înlătura pe cît posibil și a veni în ajutorul tuberculoșilor, s'a obținut prin colaborarea societăților

particulare de asistență și de binefacere ca 10—15 la sută din casele cu două camere și bucătărie în cartierele nouă construite în apropierea orașelor—orașele grădini—să fie cedate familiilor de tuberculoși cu copii numeroși. În felul acesta au fost scoase în Cristiania în 1920, din condițiile igienice mizerabile în care trăiau, 100 familii de tuberculoși.

Colaborarea e strinsă și intimă între dispensare și diferitele societăți particulare așa încît, centralizînd mijloacele de asistență risipa de ajutoare e înlăturată. Celace la noi e numai un dezerat—societățile particulare și atîtea cîte le avem nu lucrează cu destulă coordonare și coordonarea e deseori incompletă și între oficialitate care de fapt intervine foarte puțin pentru combaterea tuberculozei și aceste societăți—e acolo o realitate.

Activitatea societăților particulare—asociația națională pentru combaterea tuberculozei, asociația femeilor norvegiene—e concentrată mai cu deosebire în comunele rurale. În aceste comune, ele au numeroase secții și subsecții: 600 cea dintîiu, 450 cea de a doua. Numeroase infirmiere vizitatoare răspîdesc sfaturi de profilaxie și dau și o asistență efectivă în diferitele circumscripții din Norvegia. Propaganda e foarte activă prin conferințe, filme, un muzeu ambulant. Bugetul asociațiilor particulare e realizat din cotizația membrilor—numărul acestor membri, în 1000 secții, se ridică la 130.000—din donații, dintr'un timbru special postal pentru tuberculoși. Dela 1906 până în 1921 s'a obținut prin acest timbru și printr'o floare care se vinde pentru tuberculoși pe străzi în luna Mai, 2 ½ milioane coroane. O loterie de stat aduce 400 000 coroane anual. La noi societățile particulare, cum e cea a profilaxiei tuberculozei, au un număr foarte mic de membri care și acela neglijează să-și achite cotizațiile. O loterie care ar putea aduce fonduri importante, pe care am propus-o cîțiva dintre noi încă demult, nu o putem înjgheba. Cheta de Rosalli, pentru care regina Maria intervine prin apelurile sale în care pune suflet și inimă, și grație devotamentului cîtorva doamne și domnișoare care i se consacră, e singura care mai aduce ceva, dar mult prea puțin în proporție cu mările nevoi de asistență a tuberculoșilor.

O deosebită atenție se dă în Norvegia luptei contra tuberculozei la copii. Copiii din familiile de tuberculoși, mai cu deosebire cînd mama e tuberculoasă (40 la sută din acești copii mor tuberculoși după o statistică publicată de Ustvedt în 1916) sînt de aproape supravegheați. Două zile pentru copiii mici din primul an al vieții, cîinci, fiecare cu 30—40 paturi, pentru copiii mai în vîrstă cu adenopatii tracheo-bronchice sau alte manifestări limfatice, funcționează în Norvegia. Pentru aceste zile, cîind fondurile de care dispun nu sînt suficiente, statul intervine cu contribuția sa.

Măsurile luate în Norvegia pentru stăvilirea tuberculozei au cuprins aproape toate laturile combaterii acestei boale și au dus

la o scădere considerabilă a mortalității de tuberculoză. Mortalitatea generală e în Norvegia mult mai redusă decît în alte țări. În anii din urmă ea nu era decît de 13.33 la o mie de locuitori (la noi e cel puțin dublă) și în primul an al vieții, copiii mor în proporție numai de 6.4 la sută (la noi mortalitatea ajunge deseori la această vîrstă la 30 la sută). În Norvegia, mortalitatea generală a scăzut, în intervalul dela 1899 la 1917, cu 20 la sută, dar pentru tuberculoză scăderea a fost încă și mai accentuată: 25 la sută. Numărul total al deceselor de tuberculoză s'a redus dela 2—8 la mie cit era în 1897 la 1.93 la mie de locuitori. În orașul Christiania dela 3 la mie la 1.78 la mie, la Bergen dela 3.1 la 1.96 la mie.

Scăderea mortalității de tuberculoză a fost mai pronunțată la copii: între 0—10 ani cu 45—50 la sută față de trecut. Menținuta tuberculoasă, așa de caracteristică prin aspectul ei clinic, încît cauzele de eroare nu pot fi decît foarte rari, a scăzut cu 38 la sută.

Rezultatele așa de satisfăcătoare la care s'a ajuns sînt datorite izolării bolnavilor înaintași, asanării locuințelor și întru cîtva și imunizării naturale a unei părți din populație. Combaterrea alcoolismului—tuberculoza prinde ușor la alcoolicii și cum a spus figurat și plastic Hayem: on prend la tuberculose sur la zinc—cărela i se dă în Norvegia o deosebită importanță, a contribuit cu siguranță și ea la diminuarea tuberculozei.

Partea cea mai bîntuită de tuberculoză rămîne și acum partea nordică, Finmarken. În Finmarken, regiune septentrională extremă, cu nopți aproape polare, copiii născuți în Octombrie — Noiembrie nu văd lumina soarelui decît în Februar anul viitor și în cazul cînd ocupă o locuință comună cu un tuberculos cu leziuni deschise, toate condițiile de contaminare sînt realizate. Importanța chestiei locuințelor în Finmarken a provocat crearea unui post de inspector igienist pentru locuințe, post necesar, care nu a fost o sinecură, de oarece s'a ajuns la măsuri practice de un real folos. Construirea unei locuințe cu un confort suficient costa în anii 1920—1921 în Norvegia 7000 coroane, cifră care ni se pare foarte mică, față de prețurile fabuloase ale locuințelor dela noi, dar nu trebuie uitat că valoarea de cumpărare a coronei norvegiene e de 34 ori mai mare decît a leului nostru. Oamenilor nevoiași care nu dispun de mijloace pentru a-și construi o casă și cu atît mai mult celor care au un tuberculos printre ei, li se acordă un împrumut de 7000 coroane: 5000 coroane din această sumă trebuie să fie amortizată în 42 ani cu 2 1/2 la sută pe an, iar restul de 2000 coroane rămîne ca o donație.

Casele sînt construite după un plan igienic uniform. Ratele trebuie să fie exact plătite și casa ținută în bună stare. La noi chestia crizei locuințelor, incontestabil complexă, pare așa de insolubilă încît e cu totul abandonată. Statul nu se încumetează să studieze mijloace și să intervină pentru a remedia cel puțin

în parte la această criză. Recent încă în Austria—în sărăcita și istovita Austrie—statul a intervenit cu sume considerabile pentru a ajuta construirea de locuințe noi și igienice.

În Norvegia, Axel Holst crede că scăderea mortalității de tuberculoză e datorită în sudul țării și imunizării relative a populației, pe când în nord—Finmarken—tuberculoza se prezintă cu forme grave la o populație în mare parte anterior intactă de contaminare, la care terenul e foarte prielnic pentru producerea boalei.

Un punct care trebuie să fie relevat pentru Norvegia e importanța măsurilor de legiferare. Legea care prevede izolarea tuturor cazurilor de tuberculoză deschisă a început să se aplice dela 1 Ianuar 1901. Legea aceasta s'a votat fără ca armamentul necesar pentru aplicarea ei—sanatoriul, spitale, azile să existe sau în orice caz când el era cu totul incomplet. Cum însă acolo, o lege nu se votează numai ca să rămână pe hirtie, s'a căutat cu stăruință să i se dea o sancțiune practică. Toți au lucrat, oficiali cași particulari, ajungând să aibă eflorescența acia de sanatoriul, spitale, azile, care fac ca Norvegia să se prezinte așa de bine echipată în lupta contra tuberculozel.

Avem și noi, în lege, declarația obligatorie a cazurilor de tuberculoză deschisă, dar oficialii nu s'au mișcat aproape de loc ca să facă ca această lege să capete putere de aplicare, creînd instituții unde tuberculoșii să poată fi izolați și tratați. Medicii dîndu-și sama că declarația n'ar fi urmată de o sancțiune, preferă să ignoreze această dispoziție care rămîne încă una din numeroasele noastre ficțiuni legale.

Legiferarea din Norvegia a dus la declararea bolnavilor cu tuberculoză deschisă, la izolarea lor forțată chiar când nu se poate obține altfel, la controlul igienic al medicului în care bolnavul trăește și în primul rînd al locuinței lui. Bolnavii cu leziuni deschise nu pot fi întrebuințați pentru îngrijirea copiilor. În lăptării, în magazinele de alimente e interzis să se întrebuințeze tuberculoși. Pentru realizarea unei organizări în care nimic aproape nu e neglijat, statul a știut să prevadă în bugetul său sume importante și bugetul acesta e în continuă creștere. Statul intervine cu o cotă de patru zecimi pentru întreținerea bolnavilor săraci în diferitele instituții de asistență; restul de șase zecimi privește pe județe, comune, casa asigurărilor sociale, diferite asociații de asistență particulară.

Legea declarației obligatorii se aplică; cel puțin trei părți din cazuri sînt declarate. Pentru cealaltă parte, care mai rămîne, cum ea aparține mai cu deosebire claselor sociale unde măsuri de tratament, izolare și profilaxie pot fi mai ușor aplicate de oarece condițiile economice sînt mai prielnice, chiar cînd cazurile nu sînt declarate, pericolul de contaminare e redus.

Declarația, deși în unele cazuri încă tardivă—durata medie a boalei la cei cu leziuni evolutive e de doi ani și cazurile cele

mai multe se declară cu $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ de an, înainte de deces—e de un mare folos pentru măsurile de combatere. Ar trebui pentru a aduce și la noi pe oficiali să înțeleagă că legea sanitară, mai cu deosebire în ceiace privește dispoziția aceasta, trebuie să devină o realitate, ca medicii să declare cazurile de tuberculoză deschisă. Declarația n'ar servi numai pentru un studiu statistic, care și el e necesar, dar ar demonstra numărul mare de bolnavi existenți. S'ar ajunge astfel și cu alt mai mult când proba existenței boalei va fi făcută—în urma unei acțiuni energice în care eforturile medicilor vor trebui să fie susținute de cele ale particularilor care își vor da și mai bine sama de pericolul contaminării prin întinderea enormă a boalei,—ca măsuri de izolare și tratament să fie aplicate în sanatorii și spitale pe care astăzi nu le avem aproape de loc.

În Norvegia, legea din 1901 nu mai întâmpină nici-o piedică în aplicarea ei. Ea e acceptată de toți și a intrat în obiceiurile populației. Legea va dobîndi modificări în sensul că se va complectea. Declarația se va întinde asupra tuturor cazurilor de tuberculoză, cele deschise cași cele închise. Separația între aceste două forme e de multe ori greu de făcut. Calmette a arătat că tuberculoșii cu leziuni zise închise (Rist socotește poate exagerat dar cu un mare fond de adevăr că orice tuberculos pulmonar are o expectorație baciliferă, așa încît cînd se caută bine prin cercetări bacteriologice și experimentale, inoculînd animale de laborator, bacilii sîrșesc prin a fi găsiți) au faze de eliminări de bacili. Un bolnav izolat, nu va putea părăsi spitalul sau azilul pînă ce nuse cercetează, dacă în orașul unde se stabilește, măsuri profilactice pot fi aplicate la locuința lui. Copiii tuberculoși nu vor putea fi dați în îngrijire în familii cu copii sănătoși, precum copiii sănătoși nu vor putea fi introduși pentru un motiv sau altul (studii, ucenicie) în familii unde sînt tuberculoși.

Postul de profesor sau profesoară într'o școală publică nu e obținut decît în urma unui certificat medical, care să facă dovada că cel care solicită postul nu are o leziune de tuberculoză deschisă. Cînd un membru al corpului didactic se îmbolnăvește în timpul exercițiului funcției, e pus în retragere cu o pensiuie de invaliditate corespunzătoare cu ultima lui retribuție. Pensia e acoperită în parte de stat, în parte de comună. Cînd un profesor tuberculos pus în retragere ia o nouă slujbă, retribuția pe care o primește pentru această slujbă e scăzută din pensie. Plata pensiei încetează dacă profesorul refuză să ia o ocupație compatibilă cu starea sănătății lui.

Măsurile speciale aplicate în Norvegia pentru corpul didactic duc la reflecții melancolice pentru ceiace se face sau mai de grabă pentru ceiace nu se face la noi. Membri ai corpului didactic, care sînt tuberculoși, avem și noi în număr mare și nu e medic care practică, care să nu-i constate printre bolnavii pe care îi examinează. Ei continuă, pentru că altfel nu ar avea cu

ce să trăiască, o ocupație deseori istovitoare, care îi duce la ruina complectă a puținei sănătăți care le-a mai rămas, evoluind mai departe și avînd toate posibilitățile să contamineze conștient sau inconștient pe copiii cărora sînt trimiși să le dea instrucție și educație. În această instrucție și educație intră și cea sanitară, pe care o dezmint și o neagă prin tristul și nenorocitul lor exemplu. Am cerut în repetate rînduri și încă demult ca măsuri să se ia pentru profesoarele și profesorii tuberculoși. Se ajunsese chiar, ca un mic început, în 1921 la hotărîrea ca mănăstirea Bistrița din jud. Vîlcea să fie amenajată ca sanatoriu pentru tuberculoșii din corpul didactic. Aplicarea acestei hotărîri a întîrziat. În urmă, recent, a intervenit o tranacție cu Ministerul instrucției publice ca azilul Madona-Dudu din Craiova, care fusese trecut filialei societății pentru profilaxia tuberculozei din acest oraș, pentru a servi ca spital de izolare, să fie cedat pentru seminar în schimbul mănăstirii Bistrița, pe care acest ministru își lua obligația să o amenajeze și să o întrebuințeze ca sanatoriu pentru tuberculoșii din învățămînt. Ministrul actual al instrucției publice, om de acțiune și profesor la facultatea de medicină, n'a uitat probabil de acest angajament și cînd va avea răgaz să reflecteze asupra lui—campania pentru construirea de noi localuri de școli foarte interesantă, incontestabil, nu trebuie să-l absoarbă cu totul—va ști, avem toată nădejdea, să-l respecte.

Celace s'a obținut în Norvegia, ca realizare importantă e că toate instituțiile pentru îngrijirea tuberculoșilor au o conducere unitară, după directive date de o autoritate centrală sanitară. Omul de acțiune și de neobosită energie, care e Heitmann, în calitate sa de medic șef al statului pentru combaterea tuberculozei, post pe care îl ocupă din 1914, a știut să coordoneze măsurile pe care le-a propus și nu numai le-a propus, dar a reușit să obțină ca să fie adoptate. Toate proiectele în celace privește construcția și amenajarea de noi instituții, pentru asistența tuberculoșilor—spitale, sanatorii publice sau particulare—sînt supuse pentru aprobare autorității centrale sanitare. La noi, în noua lege sanitară, care se prepară și a cărei votare se anunță, tuberculoza figurează și ea, printre boalele sociale care trebuie să fie combătute. Dintr'o omisiune căreia i se poate găsi o explicație, de oarece în lege se prevăd foarte multe comisii așa în cît cel puțin, pentru capitolul boalelor sociale s'a socotit că trebuie să fie simplificate, se uitase ca în comisiunea boalelor sociale, societățile pentru combaterea tuberculozei, cărora statul le trecuse sarcina asistenței tuberculozei, să-și aibă vre-un reprezentant. Omisiunea aceasta, se pare că în cele din urmă a fost îndreptată.

Norvegienii n'au uitat în organizarea lor pe tuberculoșii militari. Legea prevede că statul suportă costul întreținerii și tratamentului soldatului tuberculos, chiar cînd boala se declară 6 luni după terminarea serviciului militar. La noi, se procedează

foarte sumar. Militarul tuberculos e pur și simplu reformat și boala e declarată în foaia de reformă deseori că e dobândită în timpul, dar nu din cauza serviciului. În felul acesta, autoritățile sanitare militare se socotesc degajate de orice răspundere și soldatul trece la vatră ca să creleze acolo focare noi de tuberculoză. Toate campaniile duse pentru a cointeresa și autoritățile sanitare militare la măsurile pentru combaterea tuberculozei prin creierea de sanatorii și spitale special rezervate militarilor tuberculoși, au dat până acuma greș. Ceface există actualmente—un mic centru în București la spitalul Zerlendi cu un buget insuficient—e așa de puțin, încît de fapt nu compează.

Armata e totuși un mare filtru, care ar permite descoperirea a numeroase cazuri de tuberculoză. E o datorie ca pentru aceste cazuri să se ia măsuri de asistență. Măsurile acestea ar duce la o profilaxie eficace, împiedicînd răspîndirea boalei prin tuberculoșii reformați, care contamînează orașele și satele, de oarece nimeni nu se ocupă de îngrijirea lor.

Organizarea luptei contra tuberculozei așa cum a fost înțeleasă și așa cum a fost realizată în Norvegia e o mare pildă care ar putea fi și o mare lecție pentru noi.

Pentru a nu încărca prea mult expunerea pe care o fac asupra modului de combatere a tuberculozei în țări mai mici ca noi, voi trece repede asupra organizărilor din Suedia, Danemarca, Belgia și Elveția, organizări care și ele au ajuns să cuprindă cele mai multe din laturile combaterii tuberculozei. În Suedia, impulsul pentru construirea de sanatorii a pornit dela regele însuși. Cînd Oscar al II-lea și-a celebrat în 1897 jubileul de 25 ani de domnie, conducătorii mișcării pentru combaterea tuberculozei au avut surpriza—surpriză foarte plăcută, să fie informați că regele, cu multă mărinimie, făcînd abstracție de deșărtăciunea unor serbări pompoase, a hotărît să doneze sumele realizate prin subscripția națională, care se ridică la 2.200.000 coroane în scop de a se construi sanatorii populare pentru tuberculoși. Parlamentul a înțeles și el să-și facă datoria. În Mai 1903, s'a votat o lege după care statul își lua obligația să contribuie cu jumătate din suma necesară pentru construirea de sanatorii acordînd 1000 coroane pentru fiecare pat de bolnav (în ultimii ani, suma aceasta a fost mărită la 2000 coroane). Terenul pentru construirea de sanatorii și spitale e cedat gratuit județelor, comunelor, societăților de asistență. Statul înscria astfel în bugetul său, pentru 10 ani o sumă de 4.600.000 coroane, pentru asistența tuberculoșilor. O altă sumă de 6 $\frac{1}{2}$ milioane coroane necesară întreținerii bolnavilor în aceste sanatorii a fost prevăzută. La noi, departe ca parlamentul să dea spontan sume mai importante, pentru tuberculoși, trebuie să ducem o luptă aprigă ca să menținem chiar bugetul de mizerie, care ni-e alocat. Ce e trist e că sîntem nevoiți să luptăm deseori chiar cu autoritățile sanitare, de oarece din bugetul lor general, care e și el, trebuie să recu-

noaştem, un buget de mizerie, nu găsec aproape nimic pentru capitolul tuberculozei. Când am reuşit să obţinem altă dată dela un ministru de finanţe mai generos—nu e vorba de cel actual, care a ridicat principiul economiilor mai cu deosebire pentru chestiile sanitare pânăla înălţimea unui principiu de stat—o sumă bugetară, care şi aceia era foarte mică şi aproape derizorie pentru marile nevoi de organizare la care aveam să facem faţă, chiar şi aceia ne-a fost disputată în comisia bugetară. Opoziţia am întimpinat-o, nu dela direcţia actuală sanitară, binevoitoare şi foarte bine intenţionată pentru acţiunea noastră, dar care nu reuşeşte să obţină decît bugete sanitare cu totul insuficiente, dar dela o direcţie trecută. Şi totuşi, în capul acestei direcţii se afla un om cu destulă pricepere şi medicală şi socială, dela care ne puteam aştepta să avem tot concursul. Nu ni l-a refuzat din rea voinţă, dar pentrucă şinea să impace alte nevoi, pe care probabil le socotea mai urgente fără să-şi dea sama că aceia ce reclamam era o contribuţie care e o îndatorire esenţială pentru orice parlament, caşi pentru orice autoritate sanitară.

În Suedia, lupta contra tuberculozei începută subt auspicii așa de favorabile a fost în continuu progres. Fiecare district își are sanatoriul său. Statul contribuie la cheltuelile generale de întreținere ale sanatoriilor cu $2\frac{1}{2}$ coroane zilnic pentru fiecare bolnav. Numărul sanatoriilor particulare crește și ei. Suedia cu o populație de $5\frac{1}{2}$ milioane locuitori avea 4742 paturi pentru tuberculoși în 1921. Noi cu o populație de trei ori mai mare avem de opt ori mai puține paturi decît ei. Dispensare pentru tuberculoși, funcționează numeroase în orașele mari și în multe din orașele mai mici din provincie. Întreținerea dispensarelor e asigurată parte de stat, parte de județe și comane. Asociația națională pentru combaterea tuberculozei le acordă o subvenție anuală de 300.000 coroane. Asociația aceasta este destul de puternică. Ea numără 20.000 membri și a reușit să realizeze, în 1921, din cotizații, taxe dela telegrame, care li sînt atribuite în anumite ocazii, dela un timbru special postal, peste 750.000 coroane, ceiace e o sumă importantă, coroana suedeză valorînd 4,75 fr. francezi, peste 60 lei de ai noștri. Suedia întrebunțează în dispensare, infirmiere vizitatoare, pe care le găsește ușor de oarece și-a format un corp de 5000 infirmiere, multe din ele întrebunțate pentru combaterea tuberculozei. La noi, oricît propunem de atîta timp necesitatea imperioasă a formării de infirmiere vizitatoare, trebuie să ne mulțumim—școalele de infirmiere vizitatoare își așteaptă încă realizarea—cu cîteva rari exemplare de infirmiere și acelea rău retribuite și cu o pregătire, care n'a putut să fie complectă. Un director al unui ziar popular din cele mai răspîndite dela noi, care își scria recent impresiile asupra unei călătorii în Suedia, a uitat să releveze și latura progreselor sanitare din această țară, pentru care a arătat cu drept cuvînt o admirație pe deplin justificată. Am fi căpătat astfel îndemni

său patriotice ca să fim sudezi și în privința grijii sănătății publice.

Suedia își completează armamentul antituberculos în toate felurile. Preventorii, sanatorii de vară, trei sanatorii maritime, spitale pentru copii limfatici (la Stockholm, Göttenborg, Malmo) funcționează în plină activitate.

Danemarca ține recordul măsurilor de organizare pentru combaterea tuberculozei. La o populație de 3 300.000 locuitori a ajuns să aibă 16 sanatorii, 34 spitale pentru tuberculoși, 4 azile, 10 sanatorii și 3 spitale maritime, 12 dispensare, 2 școli pentru copiii tuberculoși, 3 preventorii. În 72 instituții se dispune astfel de 3390 locuri pentru tuberculoși, celace reprezintă un pat la mai puțin de 1000 locuitori. Dacă am păstra proporția aceasta, ar trebui să avem 17.000 paturi și noi nu ajungem, totalizând tot ce putem oferi pentru cura tuberculoșilor, nici la 1000 paturi.

O luptă angajată într'un stil așa de mare necesită un buget important. Bugetul acesta a fost în continuă creștere. Dela 41.000 coroane cât era în 1900—1901 s'a ajuns la 6.400.000 coroane în 1920. Cum coroana daneză valorează peste 3 fr. francezi, trebuie să înmulțim cu aproape 40 această cifră pentru a o transforma în lei.

Danemarca cheltuiește oficial, pe lângă sumele colectate de particulari, pentru o populație de 3.300.000 locuitori o sumă echivalentă cu 250 milioane lei. România cu o populație aproape de șase ori mai mare, se mulțumește să prevadă 5 milioane de lei în bugetul ei oficial pentru combaterea tuberculozei. Contrastul acesta e prea trist și e dureros să mai insistăm asupra lui.

Legiferări speciale pentru combaterea tuberculozei au fost adoptate în Danemarca încă din 1905 și ele au fost completate și amplificate în 1912, 1918, 1919.

Cași în Norvegia, în aceste legi, măsuri complete pentru combaterea tuberculozei sînt prevăzute. Pentru bolnavii tratați în sanatorii, spitale, azile, statul ia asuprași 75 la sută din cheltueli. Soldații tuberculoși sînt trimiși în sanatorii și întreținuți de ministerul de războiu un an și chiar mai mult, dacă cura nu e terminată.

Dispensarele, în număr mare, sînt subvenționate pentru o treime de stat, o treime de municipalitățile locale, restul de o treime fiind procurat din fonduri particulare. Copiii sănătoși din familiile de tuberculoși sînt îngrijiți în familii sănătoase și sînt împiedicați să revină la părinții lor pînă ce pericolul de contaminare nu e înlăturat.

Grație gamei acestora de măsuri, mortalitatea de tuberculoză a fost considerabil redusă și actualmente e cea mai mică din toată Europa. Dela trei la mie cât era în 1890, ea a ajuns la 0,84 la mie în 1921.

Țări mici prin populația lor, dar mari prin democrația lor sănătoasă cași prin adîncă înțelegere și rostul organizărilor lor

sanitare, Norvegia, Suedia, Danemarca au știut să ia atitudine de luptă energetică contra boalei, care continuă încă în alte țări și mai cu deosebire la noi să facă ravagii înspăimântătoare.

Nu voesc să abuzez de comparații, dar tot ca țări mici pot cita Belgia și Elveția unde organizația luptei contra tuberculozei e cu mult superioară celei dela noi. Belgia are aproape 100 dispensare cu peste 100 infirmiere vizitatoare; dela 8 sanatorii cu 600 paturi cite avea înainte de războiu, a ajuns în 1921 la 18 cu 1500 în repede creștere, așa încît în anul în curs numărul paturilor a trecut de 2000. Elveția, lăsînd deoparte sanatoriile particulare, are ca organizări oficiale 106 dispensare și 16 sanatorii cu 1500 paturi.

Exemplul acestor țări, nu trebuie să fie citat numai pentru a dovedi în ce stare de inferioritate ne găsim. El trebuie să fie și un imbold ca să eșim din starea în care ne aflăm în ceiace privește organizarea luptei contra tuberculozei.

Tergiversările, amînările continue—promisiuni pe cit de solemne, pe atît de goale se fac de ani întregi—nu mai pot fi tolerate. E timpul să reacționăm într'un elan de solidaritate, pentru care corpul medical e chemat cel dintăiu să ia atitudine de luptă energetică și hotărîtă.

Un program de realizări se impune ca o necesitate imperioasă, dela care nu e oficial și particular, care să se poată susține.

Dr. S. Irimescu

Roș, galben și albastru

— Roman —

IX. Donec totum impleat orbem

În așteptarea unor vremuri mai bune și cu speranța descoperirii unor oameni mai pricepuți, comandamentele militare fuseseră schimbate, dela șeful Marelui Stat Major, până la șefii celor mai neînsemnate unități de luptă. Rămășițele armatei noastre, complectate cu diviziile proaspete ale Țarului Nicolae și ajutate mai ales de practica ofițerilor din misiunea militară franceză, reușiseră să fixeze frontul pe pozițiile strategice însemnate cu stegulețe tricolore, pe harta dela Marele Cartier. Nu știu dacă era o simplă coincidență, dar cele două armate dușmane, se opriseră parcă după comanda lui Nicolae Damianovici, pe linia care avea să formeze hotarul dintre cele două țări...

Păreră mea însă era, că adevăratul autor al acestei prime victorii românești, fusese iarna. Gerul și zăpada colaboraseră cu noi, mai sincer și mai eficace decât aliații.

Se începuseră acum pregătirile pentru campania de primăvară.

Această formulă sacramentală, îmi aducea aminte de expedițiile împăratului Traian, contra Dacilor. Pe mine operațiile militare nu mă pasionaseră niciodată. Și dacă le uitasem pe cele învățate în liceu, cu atât mai mult, nu eram ținut să le discut pe cele încredințate persoanelor competente de pe front sau din dosul frontului.

Rolul meu cași al citorva alți confrăți dela cenzură, fusese hotărît în mod definitiv de către Marele Cartier General. Comandamentul suprem ne făcuse marea cinste să ne încadreze și pe noi printre colaboratorii victoriei finale. Armata românească trebuia să-și refacă mai întâiu moralul sau—într'o formulă mai poetică—să-și regăsească sufletul pierdut pe Jiu, pe Olt și pe

Argeș. Complectarea cadrelor și munițiilor era o simplă chestie de câteva contingente mai mult și de alte câteva trenuri sosite din Rusia la timp. Animatorii victoriei de mine însă, nu puteam fi decât noi—redactorii ziarului „România”.

Iată-ne deci încadrați în serviciile auxiliare ale armatei combatante!... Amorul meu propriu, care nu-și turburase cu nimic starea lui latentă de până atunci, începu deodată să albă veleități de ghlocei. Și cu toate acestea, până la primăvară, mai era încă timp!... Eroismul însă, nu este o „salată de sezon” și primele mele simptome de eroism, începuseră să-mi gâdile sufletul ca primele dureri artritice la încheetura degetelor.

Nu-mi puteam preciza încă bine aportul activității mele eroice în marea operă de pregătire a victoriei finale. Optimismul însă, mă învălula ca o sărutare pătimașă de femeie. Incepusem chiar să consider războiul ca o operă a mea personală. Nu-mi rămânea decât să-mi aleg sacrificiul cu care s'o pot desăvârși. Mânăstirea dela Curtea de Argeș se dărmase atâtea nopți de-a-rîndul. Dar în clipa în care visul meșterului Manole fusese trăit a avea de propria lui soție, cărămizile se transformaseră în piatră și piatra în veșnicie. Pentru un moment, flința de care mă lega cea mai frenetică și sălbatică dragoste, era Tatiana. Tatiana deci, trebuia să-mi ajute la desăvârșirea operei compromișă de alții. Pe porumbița mea de porțelan, aveam s'o spînzur de strașina Romîniei de mine, cu un clopoțel de argint în cioc!...

În dimineața zilei de 27 Februar, Nicoleta îmi bate în ușă. Căciula lui de oale albă, îmi pare aureola unui sfînt venit din fundul Siberiei. Veselia lui miroase a praf de pușcă și a ploae de primăvară.

— Bucură-te Mircea Feodorovici, că se sfîrșește războiul.. De-acum înainte, avem noi grijă de toată lumea!...

Unde o fi băut Nicoleta toată noaptea, de a nemerit la mine așa de dimineață?... Mă frec la ochi să-l pot privi mai bine, dar frazele lui mă orbesc parcă și mai mult.

— De-acum s'a sfîrșit și cu Țarul nostru și cu Nemțoaica lui!... Or să se ducă dracului amîndoi după popa Rasputin!...

Nu pricep nimic. Nicoleta trebuie să fie beat turtă.

— Revoluția mult așteptată, a început!... Preobrajenski, Valinski și Litowski au trecut de partea poporului!... De-acum nu ne mai temem de nimeni. Regimentele astea fac mai mult decât toată armata Țarului de pe front!... Știi cine a dat semnalul în armată?... Cărplicnicoff!... Un soldat din reghimentul Litowski!... Un simplu om liber!... Bravo lui!... Trăiască revoluția!...

Abia acum încep să pricep. Dar în momentul de față, este oare posibilă o revoluție în Rusia?... Nu camva cele povestite cu atîta patos de Nicoleta, nu sînt decât simple turburări de

stradă? Trebuia să mă duc la redacție numai decît. Dela Nicolașă nu puteam afla decît ecoul știrilor trecute din gură în gură. Mie însă, îmi trebuia textul telegramelor oficiale.

Nicolașă mi-ajută să mă îmbrac. Parcă ași fi un paralytic. Îmi lipsesc doar cirjile și cele cîteva sute de spectatori ca să mă însoțească pînă la „scăldătoarea oilor“.

În stradă, Nicolașă mă părăsește :

— Luați seama să nu scriți vre-o prostie la gazetă că pe urmă n'o să fie bine. . . Dacă vreți să cîștigați și voi războiul, să luați apărarea poporului... Dați-o dracului de oligarhie, că nu mai merge. Să nu care cumva să combateți revoluția că aici vă putrezesc oasele. Să știți!... Trageți la gazetă un titlu mare, pe toată pagina : „Trăiască democrația rusă!..“

La redacție nu este încă nimeni. Dau fuga la tipografie. Aici găsesc pe secretarul de redacție, care pregătește o ediție specială. Știrile sînt adevărate. În Rusia, izbucnise revoluția de trei zile. Pericolul însă pare înlăturat. Poporul se revoltase contra trădătorilor de origină germană, care puseseră stăpînire pe Țar și înlesniseră dezastrea armatei pe front. Foștii miniștri și demnitarii curții fuseseră arestați. Noul guvern era format din reprezentanții partidelor democratice din Dumă. Războiul avea să continue pînă la victoria finală.

Puțin mai tîrziu, dela cenzură ni se trimite o nouă telegramă : Țarul Nicolae abdicase în favoarea fratelui său mai mic, Marele Duce Mihail Alexandrovici, care avea să semneze o proclamație către poporul și armata rusă și să pună imperiul pe bazele democrației adevărate.

Surprizele se precipită însă. Telegramele sosesc din sfert în sfert de oră. Dar cele nouă, prezintă situația sub un alt aspect. Curiozitatea și nerăbdarea populară cresc văzînd cu ochii. Mulțimea umple străzile din centrul orașului ca într'o zi de sărbătoare națională. Opinia publică este împărțită. Unii privesc evenimentele din Rusia cu simpatie ; alții continuă să se îndoiască de schimbarea radicală a situației. Autoritățile se abțin dela orice manifestație spontană. Rezerva oficialităților noastre se identifică cu statuia lui Miron Costin, care continuă parcă să buchinească în Letopisețul său, că : „nu vremurile sînt subț cirma omului, ci bietul om, subț cirma vremurilor“.

După amiază, aflăm că Marele Duce Mihail a refuzat tronul pînă ce adunarea constituantă nu i-l va oferi ca dar din partea poporului rus. Majoritatea deputaților însă, înclină spre Republică.

Ultimele știri de peste Prut, contribuie să deruteze complet opinia publică. Toată lumea se întrebă : „Ce are să mai fie mine?...“ Dar ce trebuia să fie cunoscut la Iași abia mine, în Rusia se petrecuse încă de ieri!... Guvernul provizoriu fusese constituit cu atribuții dictatoriale. „*Le roi est mort, vive le roi!*...“ Cu ce autoritate însă, și mai ales, pe ce forță se baza noul gu-

vern ca să poată prezida mai departe destinele fostului Imperiu țarist?... Cei care apucaseră războiul dela 1877 nu puteau concepe Rusia fără Țar, și pe Țar ca un simplu sinecurist al Republicei. Vulgaritatea acestei eventualități, făcea să roșească până și obrajii celor mai mari dușmani ai țarismului. Cei mai tineri însă, proslăveau triumful democrației și cu discreția impusă de starea de asediu, propovăduiau chiar o revoluție la fel și în România.

Pretențiile lor însă erau exagerate, fiindcă în momentul acela, o Românie propriu zis, nu mai exista. Oltenia, Muntenia și Dobrogea, erau ocupate de dușmani, iar fișia de pământ pe care se refugiase Regele, guvernul, parlamentul și autoritățile care constituiesc suzeranitatea unui stat liber, deși purta numele de Moldova și pe hartă făcea încă parte din România, era inundată de aproape un milion de soldați ruși care ar fi putut-o alipi oricând la Rusia. O revoluție în România din momentul acela, ar fi fost un act de sinistrală megalomanie democratică.

Războiul ne ecuturase de urechi ca un profesor ce și-ar fi prins elevii cu lecția neînvățată. Idealul nostru de până atunci, fusese să trecem examenele cu intervenția părinților sau rudelor influente. De data asta însă, căzuserăm peste un profesor bătaios care nu vrea să știe de nimeni. Războiul ca războiul!... Au mai mâncat și alte popoare bătae și n'au dispărut. Ce te faci însă cu revoluția?...

Toto pe care îl vedeam aproape în fiecare zi, mă ținea ca și la București, în curent cu toate noutățile interzise cunoștinței marului public. De data asta însă, șeful de cabinet al ministrului de interne, nu mi le mai spunea cu precauția destălnuirii unui secret ci cu mărturisirea sinceră a unei nenorociri fatale. Revoluția rusă de altfel, desființase toate secretele de stat. Lumea începuse se știe tot ce se petrece. Măștile începuseră să cadă una după alta. Carnavalul inconștienței durase destul. Masca-rada ipocriziei se stingea în sufletul fiecăruia odată cu lumina ultimului lampion de hirtie multicoloră. Sinceritatea făcea ravigilii chiar printre cei care aveau de mărturisit anume păcate. Iașii păreau o enormă casă de nebuni. Atîta cumiuțenle numai la balamuc mai puteai găsi!..

Părerea celor în măsură să cunoască adevărata situație, era că România sărise din lac în puț. Dar puțul era așa de adînc, că deschizătura ghizdurilor nu mai îmbrățișa decît un pătrațel de cer senin, mare cît o față de masă pentru patru persoane.

Orice s'ar fi întîmplat deci; dar la masa asta trebuia să mă ospătez și eu. Nu puteam admite pentru nimic în lume, să fiu sacrificat de dragul unui Țar imbecil, care se aruncase în apă să scape de inec un copil svăpăiat, fără să-și dea sama că el nu știe să înoate.

Un tacim deci, mi-l rezervasem, din oficiu, mie. Dar pentru celelalte trei?..

Nu-mi place vecinătatea oricui. La masă mai ales, când nu pot fi singur, mă enervează tovărășia necunoscuților care mîncă brînză cu cușitul, sculpă sîmburii cîreșilor din compot în linguriță și se scarpină după ureche cu furculița.

Deocamdată mi-am găsit doi tovarăși de masă. Unul este, bine înțeles, Tatiana; altul, Nicolașa. Mai îmi trebuie un al treilea și în urmă „le Maître d'Hôtel“ poate începe să ne servească „menu“-ul.

Vreau să-mi duc însă generozitatea până la capăt. Mă obsedează al patrulea tacim liber. Dacă ar fi vorba de „marea frescă a Ateneului român“, l-ași lăsa liber până ce s'ar îndura Dumnezeu să ne dea și nouă un artist decorator. Dar pe vremurile astea de criză alimentară, e păcat să saturei numai trei flămînzi cu mîncarea rînduită pentru patru inși.

Pe totu nu-l chem fiindcă oficialitatea șeful de cabinet ar putea jigni sentimentele democratice ale lui Nicolașa și poate chiar ale Tatianeî. La domnul Aivazian, iar nu mă pot gândi fiindcă nu vreau să-l smulg din abundența bodegei la „Cocostîrcul de aur“. Ca să pot încheia dar cu succes ciclul Nibelungilor, trebuie să-l caut pe al treilea la București. Primul nume care îmi vine în gînd este o Walkirie. Lotty se roagă poate și astăzi pentru mine la icoana Sfintei Paraschiva și dacă Nemții nu vor fi reparat încă uzina electrică, probabil că Lotty ține în fiecare noapte și candela aprinsă...

Cine o fi stînd acum în camera mea? Cine îmi cetește cărțile din Bibliotecă?... N'am luat cu mine decît pe Baudelaire, pe Laforgue, pe Rimbaud, pe Corbière și pe Saint-Pol-Roux... Mi-e teamă chiar că din cauza lor, a început să se vorbească de revoluție și la Iași. Poezia nouă e ca dinamita veche. Cînd crezi că nu mai e bună de nimic, tocmai atunci face explozie singură. Am lăsat însă pe Villon, pe Ronsard, pe Mallarmé, pe Verlaine, pe Francis Jammes și toate romanele autorilor cu numele legat de cite o casă de nebuni. Pe Lautreamont l-am împrumutat Tatianeî să-l cetească. Efectul l-am constatat chiar a doua zi. Tatiana mă sărută acum ca o meduză. Deși foarte personal, sufletul slav se adaptează foarte ușor, oricărei formule de intelectualitate superioară. De cînd l-am dat să-mi cetească autorii favoriți, Tatiana are aerul că încearcă să mă instruească ea pe mine. Zilele trecute mi-a vorbit de Gerard de Nerval și de Villiers de l'Isle Adam... Pe Aloisius Bertrand l-am dat lui Nicolașa. Poemele lui „Gaspar de la Nuit“, cadrează cu firea lui spontană și întunecată ca o sală de spectacol înainte de ridicarea cortinei. Nicolașa însă, este un rus absurd. Principiile lui democratice l-au îngrădit ca pe o vespasiană în paravanul de tinichea atenuat cu afișe de teatru și reclame comerciale. Nu mai admite acum nici aristocrația intelectuală...

Dar mai am la masă un loc liber. Nicolașa desigur, l-ar rezerva doleanței colective a papagalilor dresați să țipe „Tră-

iască libertatea“. Din fundul perspectivei celor 300 km. dela Iași la București, Lotty îmi aruncă parcă o muștrare sfloasă și imensă ca resemnarea Capitalei după ocuparea ei de armata dușmană...

„Nu, dragă Lotty... Nu te-am uitat încă și nici n'am să te uit vre-odată. Dar la masă nu trebuie să stai niciodată cu două femei pe care le-ai avut. Și-afară de asta, mi-e teamă că odată ajunsă la Iași, vei cere să mîininci iar usturoiu... Rămii la București dar. Am să te regăsesc după ce revoluția rusă și Tatiana și-or spune ultimul lor cuvînt“...

A, da!... Iată și pe al patrulea comesean. L-am găsit. Trebula să mă gîndesc la el chiar din primul moment. E Laurențiu Blebea, pe care Toto și-a propus să-l aresteze imediat ce-și va vedea visul cu ochii. E spionul Nemților din timpul neutralității noastre. E trădătorul cauzei naționale și al vagoanelor de cereale romînești trecute peste Carpați!...

Nu mai păstrez pentru Blebea, în sufletul meu, nici un fel de dragoste, nici măcar reflexul unei linguri de lemn, într'o strachină cu clorbă de lînte. Dar dacă Blebea a reușit să ne înșele pe toți ca să-și poată duce infamia cu succes până la capăt, înseamnă că Blebea este cu adevărat un om mare și merită să stea la masa celor patru. Eu cel puțin, îl găsesc în momentul de față, superior nouă tuturilor. Eroii lașității conservatoare dela Iași nu se pot compara nici chiar pe departe cu atitudinea eroică a celui ce riscase tot timpul să dispară prin asasinat sau sinucidere. Cel care tremurau în mîină cu telegramele sosite din Rusia, invidiau acum și atitudinea lui Blebea dinaintea declarării de războiu, și soarta lui după problematica încheere a păcii...

Ofer lui Blebea dar locul de cinste din capul mesei. Știu că masa este patrată și nu are nici un atribut erarhic. Dar capul mesei va fi acolo unde va sta Blebea. Mă închin înaintea lui ca în fața genului reprezentativ al unei rase. Blebea este mai armonic, mai simetric, mai dinamic și mai extatic și decît mine și decît Nicolașa și chiar decît Tatiana—singura femeie până astăzi care m'a obsedat mai mult de trei zile.

*

Rușii au înebunit de-abinele. De altfel, fericirile neașteptate îi zdruncină totdeauna creerii. Democrația face ravagii înspăimîntătoare. Nu știu ce-ar putea fi în Rusia, unde noul regim a trebuit să niveleze o întreagă serie de clase sociale. La Iași însă, deosebirea dintre soldați și ofițeri a dispărut cu totul. Salutul nu mai este decît o chestie de bună creștere. În primul moment, cocardele roșii apăruseră numai pe pieptul sîng al uniformelor pămîntii. Cu timpul însă, ele s'au urcat până la șapcă și în prezent astupă cu totul vechea cocardă țaristă cu culorile ordinului, Sfîntul Gheorghe. Emblema democrației li s'a urcat până la creier, ca manifestațiile unui sifilis în faza terțiară. Cu cît sol-

datul este mai democrat, cu atât cocarda este mai mare. Unele ating circonfereința unei străchini cazonă. Altele sînt împodobite cu banderole de aceeași culoare, care atîrnă pe uniforme ca di-rele de singe ale unor răni imaginare. Fiecare soldat din ar-mata Rusiei democratice concurează parcă pentru un loc de fi-gurant în opera „Carmen”. Cel mai sprinteni își iau aere de to-readori. Spiritul de imitație al celor mai simpli, îi încadrează în ceata picadorilor, iar cei care nu pot pricepe încă, ce înseamnă cocarda roșie, îndeplinesc cași mai înainte rolul taurilor și în ma-joritarea lor nu sînt decît niște simpli boi.

Luptele pe front nu-i mai interesează. De altfel, bieții oa-meni, au poate dreptate. Ce caută ei în România?... Cum pot cetățenii Rusiei democratice să se lupte pentru o țară oligarhică?... Emisarii de peste Prut, avuseseră grijă să sosească la timp ca să poată strica mecanismul fostelor manechine țariste. Oratorii dela Iași cași cei depe front le explicaseră ce înseamnă un sol-dat democrat care la urma urmelor, nu era decît un cetățean il-ber și alîta tot.

Printre aceștia, cel mai înfocat propagandist era Nicolae Damianovici l...

Nicolașa dispăruse pentru cîtva timp din Iași. Domnul Ai-vazian era dezolat fiindcă nu știa ce pusese tocmai la cale cu cel mai de seamă client al bodegei la „Cocostîrcul de aur”. Ta-tiana jura că nu are nici o știre dela el. Bănula însă că trebuie să fie în Rusia unde se pregătește temelia lumii noul pe care eu și confrății dela ziarul Marelui Cartier nu o puteam pricepe încă. Tatiana însă, vorbea din auzite. Deocamdată n'o interesa decît faptul că răniții din spital se imputînaseră și că alții noi nu mai soseau de pe front. De cite ori încercam să-i cunosc părerile asupra viitorului, Tatiana îmi da aproape același răs-puns. Fiindcă îmi jurase să nu se despartă niciodată de mine, căuta se mă convingă că în Rusia de mine s'ar putea trăi mult mai convenabil decît în România betejită de războiu. Nicolașa avea relații în toate cercurile intelectuale din Petrograd și Mos-cova. În felul lui, Nicolașa era un om superior care putea juca un rol preponderent în noua Rusie, dacă, bine înțeles, s'ar fi lă-sat de băutura...

Porumbiței mele de porțelan începuse să-i crească ghiare de herete l...

Iată-l însă pe Nicolașa apărînd din nou la Iași. Fusese la Chișinău unde se pusese de acord cu „tovarășii” basarabeni, a-supra unor anume chestii care interesau frontul românesc și chiar dosul frontului dela Siret până la Prut.

Dar Nicolașa este curat nebun. I s'a urcat și lui democra-ția la creer l... Bine i-a spus Tatiana că o să moară de paralizie!...

*

E luna Mai.

La Iași, a înflorit parcă amîntirea trandafirilor de altădată.

Armata noastră refăcută a început să înlocuiască pe front unitățile rusești de care comandamentul superior nu mai este sigur. Pe strada Lăpușneanu trec regimentele de vânători care au început să pună pe gânduri pe membrii sovietelor rusești și diferiții comisari ai poporului pripășiți și pe la noi...

Soldații cîntă din gură și din frunză. În capela fiecărui, o altă frunză de stejar îi înfrățește parcă, cu pădurile din mijlocul cărora s'au desprins. Cîntecul lor răsună mai puternic și mai departe ca toate discursurile patriotice și minciunile sentimentale cu care fuseseră cîntați prin cărți, prin ziare, prin întrunirile publice și prin parlamentele românești sau ale diferitelor țări aliate. Din marșul lor, din chipul lor și din cîntecul lor simplu, sfios și totuși grav—cași clipele acestea în care pornesc spre moarte—simt cum se desprinde imensă și curată, întreaga jale și vitejie strămoșească pe care eu nu le-am cunoscut-o decît din veșnica și obsedanta lor „frunză-verde“.

Cu aceiași frunză verde prinsă în capelă și între buze, se duc și de data asta pe front. Toți sînt la fel. Parcă toți n'ar fi decît același țăran român multiplicat în rîndurile regimentului ce parcă nu se mai sfîrșește.

Redactorii dela ziarul Marelui Cartier au eșit pe trotuar ca să-i aplaude. Animatorii eroismului pe hirtie își anticipau colaborarea cu executanții operelor lor, pe front. Era singura ofensă pe care grațiații soartei o puteau aduce condamnaților la moarte!...

Eu m'am retras în fundul redacției, cu Nicoleta care a venit să mă vadă. Rusul a văzut scena și mi-a priceput revolta.

— Așa e că-i păcat să moară atîta lume?... Trebuie să se sfîrșească odată și cu măcelul ăsta. Noi o să ne facem datoria până la capăt. Rămîne cași voi să ne ajutați frățește. Noi nu mai luptăm. Nu te lua după informațiile cartierului. Țăstia nu știu nimic. Rușii nu mai luptă fiindcă n'au pentru ce să mai lupte. Dacă vă simțiți în stare să luptați singuri cu Nemții, brava vouă!... Am s'o văd eu și p'asta.. Nu încercați însă marea cu degetul... Hai să dăm mai bine mîna frățește și să nu lăsăm pe mine ce putem face astăzi... Dacă am reușit să scăpăm noi de Țărul nostru, dar voi de-al vostru!... Ce? Crezi că-l mare lucru?... Un simplu păhărel de coniac!... Îl dai pe gît dintr'o singură dată... Și-atîta tot!...

Încerc să-l potolesc. Dar Nicoleta se aprinde și mai tare:

— Ascultă-mă pe mine. Să știi că le vine rîndul la toți. O să se curățe unul după altul... Ai să vezi că după noi n'au să mai lupte nici Nemții... Noi nu stăm degeaba. Lucrăm virtos că ne-am legat cu jurămint de moarte. Deviza noastră este: „*Donec totum impleat orbem*“. Până ce nu vom cucerii pămîntul tot, nu ne lăsăm.. Să fie al tuturilor, nu numai al unora!... Să-l împărțim frățește... Fiecare cu bucășica lui... Ce?... Al ceva de zis?... Fiindcă ești pus astăzi la adăpost de gloanțele nem-

tești, crezi că n'are să te ajungă mine ghiara propriilor tăi calăi?... Ce-al făcut până acum în viață?... Ce te-au lăsat să faci, ai care nu știu să facă nimic?... Cine de curte boarească vrei să trăiești toată viața?... Să-ți fie rușine!... Ajunge atita lașitate.. Mișcă-te odată și tu să le spui cine ești... Nu mai aștepta de geaba că ei n'au să te cunoască niciodată.. Hai cu noi... Hai să vezi ce înseamnă să fii om liber, om mare, supraom!..

Nu-i pot răspunde nimic, fiindcă regimentul de vânători a trecut și colegii au început să intre în redacție.

Unul din ei își freacă minile de bucurie:

— Grandios spectacol!.. N'am ce zice... Hei, domnul Gorski... Vânătorii noștri luptă, nu se încurcă!... Volga dumneavoastră o fi ea mare, dar prea e plină de nămol!... Dumneavoastră parcă nu aveți singe în vine... Până să vă hotărâți s'o mișcați din loc, vă dă Neamțul mereu peste cap.. Dar, ia să vezi cum au să se schimbe acum lucrurile... Așteaptă numai s'ajungă vânătorii noștri pe front!... I-ai văzut?... Olteni săracii!... Oltul nostru n'are nămol în el.. Are amestecat în apă, singe de roman și-dac!..

Nicolașa își clatină capul distrat și scrișnește printre dinți „*donec totum impleat orbem*” în timp ce colegul meu de redacție continuă:

— Am să trag un articol să se ducă pomina!.. Dacă nu mi-or da pe „Mihai Viteazul” nici de data asta, să le fie rușine!..

X. La început era cuvîntul...

Toată lumea și-a pierdut capul. Sfîntul Denis cel puțin, rămăsese cu el în palme. Dar sfinții anonimi dela Iași n'avuseseră nici măcar prezența de spirit a primului Episcop al Parisului. Capetele noastre se rostogoliseră ca niște bolovani în prăpastie... Dacă s'ar fi strîns la un loc toate miresele de pe lume, a douăzi după noaptea nunții, spectacolul ar fi fost probabil, mult mai decent decît al războinicilor dela Iași amenințați să-și piardă în fine și tîrzia lor virginătate.

De cîteva zile Nemții atacă cu furie frontul de pe Siret. Intenția dușmanului este să ne întoarcă flancul stîng, să pătrundă în sudul Basarabiei, să ne taie legătura cu Odesa și să ne prindă ca pe o muscă în palmele Carpaților și Prutului. Nu știu cum s'ar putea opera această mișcare strategică, deși specialiștii dela ziarul Marelui Cartier ne dau explicații suficiente pentruca articolele noastre să nu pară celor de pe front, anecdote traduse din limba chineză. La Iași însă, panica produsă de ofensiva dușmană a luat proporția holerei la Hamburg sau a cutremurului de pămînt dela Messina.

Romînil rezistă fiindcă de data asta, întîmplător, au cu ce să reziste. Parte din materialul de războiu trimis din Franța și An-

glia a sosit la timp pentru a ne putea fi și el de folos. Frontul însă nu este ocupat numai de Romîni. Ba ceva mai mult, deși pe hartă poartă numele de „frontul romin“ grosul lui este format din Ruși.

Decînd s'a democratizat însă, armata rusă a devenit mai protocolară ca o recepție la Palatul de iarnă al fostului Țar. Nu mai admite decît opt ore de... luptă, pe zi, iar în caz de atac, anunțarea lui cu cel puțin trei zile înainte. Nu mai vorbesc de tratativele cu diferiții comisari ai poporului și de dreptul de „veto“ al sovietelor care în ultimul timp, s'au înmulțit în așa fel că aproape fiecare soldat rus a devenit o entitate militară, socială și națională.

Subt regimul țarist, Rușii nu se bătuseră fiindcă nu le sosisse încă ordinul dela Petrograd. Subt regimul republican, e drept că ordinele soseau zilnic, dar libertatea voinții individuale trebuia respectată înaintea angajamentelor anterioare, luate fără consultarea și prealabila aprobare a poporului.

De îndată ce artileria dușmană începea bombardamentul, trupele rusești părăseau pozițiile expuse și se retrăgeau acolo unde se credeau mai la adăpost. Majoritatea lor însă, întrebuița o tactică și mai savantă. Părăsea armele pur și simplu și venea la Iași ca să se plîngă marelui soviet al armatei de sud, de mizeriile unor anume generali prea bătrîni, care nu puteau înțelege rostul unei armate democratice. Până să vină Romîni să ocupe pozițiile părăsite, Nemții se instalau în ele ca într'un compartiment gol de drum de fier și cadrulul începea iar, parcă tot ca figura schimbului de... dame.

Și azi așa, mine așa, până ce într'o bună zi, exasperarea comandanților romîni atinse limita extremă a frăției de arme și cîteva companii romînești trecură prin mitraliere o întregă divizie rusă, ce fugea de pe front numai cu căruțele de alimente.

De data asta dar, trebuia să ne batem și cu Nemții și cu Rușii. Rezultatul final nu era greu de ghicit. Frontul romînesc nu mai putea rezista multă vreme. Odată spart însă, ultima fâșie de pămînt din Romînia liberă, dispărea și ea... Ce era dar de făcut?...

Noi, ca noi... Făceam parte din cadrele armatei și în ultimul moment, s'ar fi putut găsi în depozitele Iașului, cîte o uniformă de gradat și pentru civili mobilizați la ziarul Marelui Cartier. Eventuala noastră situație de prizonieri începuse chiar să ne suridă. A cădea prizonier nu însemna numai decît a fi laș. Cîți eroi de pe front nu fuseseră făcuți prizonieri fiindcă în toiul luptei își pierduseră revolverul sau întrebuițaseră până chiar și ultimul glonț cu care trebuiau să-și zboare creierii!...

Publiciștii romîni puteau fi deci mîndri că luptaseră până la ultimul strop de cerneală!... Nemții n'aveau decît să vină la Iași. Ne-ar fi găsit pe toți la posturile noastre de onoare, dra-pași în toga misiunii naționale cași niște senatori romani, gata

să asvirim cu călămara în cap, primului barbar care ar fi îndrăznit să ne atingă...

Persoana noastră însă nu reprezenta decît o cantitate neglijabilă din prestigiul țării. Dar Parlamentul?... Dar guvernul?... Dar Regele?... Ce era de făcut cu aceste trei elemente constitutive ale suveranității naționale?...

E drept că pentru parlamentari se găsisse o soluție mai dinainte. Majoritatea deputaților și senatorilor plecase în concediu nelimitat să-și facă vilegiatura prin Suedia, Norvegia, Danemarca, Anglia și Franța. Mai rămînea deci guvernul și Regele. De altfel, cineva trebuia să mai rămînă și cu noi la Iași, până în ultimul moment cînd are să se hotărască soarta Romîniei ce aștepta cași micul Isaac să fie urcată pe rugul sacrificiului biblic.

În redacția noastră se vorbea de soluția dată de unul dintre miniștri. Armata se va retrage de pe front și va forma în jurul Iașilor un triunghi strategic, botezat „Triunghiul morții”. În mijlocul lui, Regele, guvernul și ultimii demnitari ai statului, aveau să repete gestul strămoșului Decebal și al ultimilor ostași din Sarmisegetuza, sau—pentru înțelesul celor care nu cunosc bine istoria neamului—aveau să-și aștepte sfîrșitul ca echipagiul unui vapor englez, ce se cufundă cu pavilionul național arborat pe puntea de comandă strigînd în cor: „*God save the king*”.

Noi trebuia să strigăm, bine înțeles „Trăiască Regele” și poate chiar „Trăiască Romînia Mare!..”

Alții însă, mai în cîrent cu cele ce se puneau la cale în cercurile conducătoare, afirmau că s'a hotărît retragerea generală peste Prut, peste Nistru, peste Dnipru, peste Don și peste munții Caucazi pînă în Mesopotamia, unde trebuia să facem o joncțiune strategică cu trupele engleze. Ajunși pe Tigru și Eufrat, soldații romîni aveau să-și crolască drum prin Azia Mică pînă la Dardanele sau să fie imbarcați în golful Persic, pentru alte fronturi desemnate de comandamentul suprem al armatelor aliate. Lucrul acesta n'ar fi fost imposibil, de oarece același operație militară fusese aplicată și resturilor armatei sîrbești cu doi ani în urmă.

Mărturisesc că a doua soluție mă încînta mai mult decît „Triunghiul morții”. Ea mi-ar fi dat prilejul să călătoresc gratuit în Orientul care mă obseda încă din copilărie și poate—cine știe—m'ar fi apropiat de Omer, cu poema pe care aveam de gînd s'o scriu după încheierea păcii.

Dar pe semne, scriitorilor romîni nu le era dată încă mîngierea unei opere trăite cu adevărat. Ce scrisesem pînă atunci, atît eu cît și ceilalți confrăți, nu fusese decît minciuni. Minciuna ne îmbătase, minciuna ne adormise, minciuna ne mîngîiase în vis și tot minciuna ne deșteptase din somn. Naționalizasem minciuna ca o societate pe acțiuni din care eliminasem încetul cu încetul

celul, întregul capital străin. Adevărul fusese decretat ca dăunător intereselor superioare ale statului. Și fiindcă statul se toprise ca o luminare de său în celula unui condamnat la moarte, unde am fi mai putut regăsi voluptatea adevărului decît pe ruinele Ninivei și Babylonului?..

De două zile aștept cu geamantanele făcute, gata să-mi iau adio dela domnul Aivazian, Nicolașa și Tatliana, la primul ordin de plecare. De două zile, din sufletul meu, ca dintr'un trunchiu de stejar, cresc parcă două crăci în direcții opuse, dar deopotrivă de asemănătoare la coajă și la sevă. Una se îndreaptă peste Prut, spre necunoscut și alina tot... Alta se îndreaptă peste Siret, spre București și mai departe chiar, spre Olt, spre cuibul copilăriei mele distrus de dușman și spre crucile sărace de lemn cioplit, sub care ai mei se odihnesc de veci, sub cerul și în vecinătatea caselor noastre strămoșești... De două zile aștept cu nerăbdare să-mi cetesc singur sentința expatrierii. Peste Prut sau peste Siret, este același lucru. România nu mai există nici de o parte, nici de alta. Răsfoesc calendarul, mă uit pe hartă și îmi ridic ochii spre cer, doar voiu putea găsi undeva un Mucenic, un Bethlehem sau vre-o stea în care să-mi pot înfrăți lașitatea de a trăi, nu știu unde, pentru ce și pentru cine.. De două zile, parcă este noapte continuă..

Iată însă că cineva a aruncat o vorbă în vînt... Și vorba asta nu este mai mare ca un bob de grîu sau de porumb... Și bobul a căzut undeva pe cîmp și ca o adevărată minune, a început să încolțească în sufletul celor care până atunci trecuseră cu picioarele peste el..

Victorie !..

Armata romînă continuă să reziste. Armata dușmană a început să se retragă..

Comunicatele noastre sînt clare. Dar cine mai are încredere în comunicatele dela lași? Comunicatele dușmane însă, confirmă și ele victoria romînească..

Dela începutul războiului, aceasta este prima zi în care lașitatea mea se investimîntă în odăjdii sacerdotale... Aproape nu mi-o mai recunosc. Eu însă, o împiedic să-și arăte mulțimii podobeale ce-ar putea-o instrăina de sufletul meu..

Dela începutul războiului, aceasta este prima zi în care mi-e rușine parcă să dau ochi cu lumea !..

*

În bodega la „Cocostîrcul de aur“ redacția ziarului „Romînia“ sărbătorește victoria dela Mărășești.

Intimplător, colonelul unui regiment rus, care nu fugise încă de pe front, era văr cu Nicolașa. Asta înseamnă că „doctorul” Gorski—cum îl zic Românii—nu poate lipsi din mijlocul nostru. Tatiana, care m’a căutat acasă, mă găsește la bodegă.

Colegii de redacție care au botezat-o „Rusoaica lui Băleanu” o primesc cu aplauze zgomotoase. Se strigă chiar „Trăiască Rusia”. Pentru prima dată la Iași apariția unei femei frumoase, atenuază impresia unei acțiuni urite. Adăugați apoi la frumusețea Tatianei, cantitatea de alcool consumată în proporțiile impuse de natura petrecerii și veți ghici ușor pentru ce simpla prezență a Tatianei, ne răzbuna de trădarea întregii Rusii. O victorie ca cea dela Mărășești nu se putea sărbători numai cu apă de Timișești. Și Românul—ertător din fire—in fața unui pahar cu vin bun, devine mai bun ca însuși Isus Cristos, în fața buretelui mulat în oțet și fiere...

Dar pe Tatiana o degustă oamenii beți. Pe mine mă tolerează fiindcă nu i-am dat încă ocazia să mă vadă cu limba și picioarele împleticite. Pe Nicolașa însă, nu-l poate suferi. În mijlocul acestor străini care țin cu tot dinadinsul s’o asocieze bucuriei lor, Tatiana pare oarecum stingherită. Zîmbetul ei purifică parcă atmosfera bodegei ca o ploaie de primăvară...

Îmi face semn să plecăm. Eu mă apropii de ea. Privirile tuturilor se abat asupra noastră ca o salvă de mitraliere. Românul însă, la beție, este mitocan, nu-și poate ține gura și face glume nesărate. Dela o masă, unul dintre colaboratorii victoriei dela Mărășești, sblară ca un măgar:

— Bravo Bălene l... Așa lovitură, zic și eu!... Să nu te lași până ce n’ai să ne răzbuni de toate mizeriile Rușilor.

Infamia cea mare însă, pornește dela altă masă:

— Și dacă te simți obosit, să ne-o treci și nouă l...

Tresar cași cum ași fi primit o palmă din senin. Tatiana nu a priceput fraza, dar a înțeles din gestul meu reflex că a fost vorba de ea. Nicolașa a sărit de pe scaun, răsturnând masa cu paharele și sticla plină de vin. Statura lui ne domină pe toți ca un Guliver în țara piticilor.

— Cine a îndrăznit să insulte o femeie rusă?...

Tăcere și lașitate generală l...

Bodega pare mai goală ca o tranșee după bombardamentul artileriei grele. Domnul Aivazian a înghețat la teighea cu ochii țintă la mine. Vinovatul era un locotenent de cavalerie, detașat la cenzură în toată luptea dela Mărășești. Mă îndrept spre el și îl bat prietenește cu palma pe epoletul erarhiei sale militare.

— Domnule locotenent... Cereți-vă scuze imediat sau dacă nu, pregătiți-vă să trageți consecințele cuvintelor pronunțate.

Deși calmă, intervenția mea produse efectul unui gest erotic. Ea se varsă ca un hîrdău cu apă rece în capul celui înfierbîntați de băutură. Toată lumea s’a trezit parcă la comandă. Disciplina lașității este începutul înțelepciunii omenești. Corul figuranților repetă cu insistență după bagheta capelmaistrului:

— Scuze... scuze.. scuze!..

Locotenentul se ridică galben și umilit ca o lămie stoarsă de zamă, bolborosește câteva cuvinte și așteaptă verdictul. Unul din judecătorii improvizati, îl ordonă:

— Sărută mina rusoaicei.

Și locotenentul pornește dela masă ca o păpușă automată și execută ordinul în aplauzele asistenței care consideră incidentul închis.

Tatiana a ghicit probabil tot ce nu putuse pricepe în primul moment. Ochii ei mă învălăue ca o acoladă regală, cu care se răsplătește un act de eroism pe front. Nicoletașă întinde mina locotenentului care de data asta și-a revenit în fire, se urcă apoi pe o masă și începe să peroreze:

— Frații romîni!.. Vă zic frați, fiindcă abia de azi înainte începem să fim cu adevărat frați.. Deși aliați pe frontul nostru de luptă comună, gîndurile noastre nu s'au contopit niciodată până astăzi și pumnii noștri n'au amenințat decît dușmani imaginari.. De azi înainte însă, trebuie să ne spunem cuvîntul cînsit pe față și adevărata noastră frăție să înceapă așa cum stă scris în cărțile sfinte, fiindcă la început era cuvîntul, și cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era cuvîntul.. Asta înseamnă că Dumnezeu a dat omului cuvîntul ca să-și poată pune în valoare mîntea. Cuvintele sînt vehiculele rațiunii. Vorbite sau scrise, ele singure ne mută dintr'un loc într'altul, ne multiplică, ne descifrează, ne rezolvă și ne umanizează.. Revoluția noastră nu este decît opera cuvîntului propovăduit sau tipărit. Cine cugetă fără să vorbească, moare înainte de a se fi născut.. Să ne spunem dar ce avem de spus fiecare... Să ne amestecăm durerile ca să le putem pierde din urmă... Să ne controlăm odată pentru totdeauna idealurile ca să ne descărcăm sufletele de povara comptabilității duble.. Să ștergem frontierele dintre țări ca să dispară odată cu ele și fronturile de luptă... Și să desființăm toate rafturile naționale din prăvălia umanității.. Dușmanii actuale nu sînt decît iluzii optice.. Misterul care ne desparte pe unii de alții nu este decît efectul lentilelor fumurii prin care ne privim dela distanță.. Ca să ne dăm samă însă, că toți oamenii sîntem la fel, trebuie să ne apropiem, să ne pipăim, să ne demisterizăm, să ne realizăm, să ne umanizăm!.. Rusia vă pune la îndămină de azi înainte materialul necesar să vă puteți construi și voi în formule nouă. Rusia vă dă puțința să eșiți de sub tutela burgheziei care vă soarbe ca un fitil de lampă cu gaz. Cine-i întreține flacăra decît voi?.. Fitilul uscat nu arde. Se prilește numai și își gîdelă nările cu mirosul lui de cîrpă. Aruncați-l dar ca pe o cîrpă murdară în lada cu gunoae, să nu vă mai infecteze sufletul că pe urmă o să fie prea tîrziu.. Datoria voastră, a intelectualilor din Romînia, este să inființați și voi odată un serviciu de ecarisaj social. Luați exemplul dela noi. Și dacă n'aveți brațe destule, ale noastre vă stau la dispoziție.. Dar, dezrobiți-vă odată,

pentru numele lui Dumnezeu !... Deșteptați-vă, numerotați-vă, valorificați-vă, cuceriți-vă dreptul vostru subț soare, fiindcă soarele adevărat al unui popor, voi sinteți, intelectualii !. Burghezia nu-i decît un fițil de cîrpă murdară... Nu-i mai împrumutați lumina soarelui, cînd ea nu vă răsplătește nici măcar cu scîlpirea timidă a stelelor anonime din „calea laptelui“. Până cînd să vă fie viața o veșnică noapte ?... Până cînd adevărata voastră viață să nu înceapă decît după moarte ?... Ce sărbătoriți voi astăzi ?... O victorie militară ?... O excrocherie burgheză, nenorociților !... Cine s'a bătut la Mărășești ? Cine a învins și cine putea să fie învins ?... Stăpînii sau slugile ?... Ha! spuneți-mi dacă aveți curajul... Unde erau stăpînii și unde erau slugile ?... Cine a fugit peste frontieră și cine a rămas să moară în pragul casei atacată de bandiți ?... Faceți-vă singuri dreptate, fiindcă dreptatea stă pe loc totdeauna; nu fuge niciodată. Victoria dela Mărășești este victoria poporului anonim care de azi înainte trebuie să poarte numele celor ce au renunțat la el. Slugile au scăpat casa de bandiți, slugile trebuie s'o stăpînească de azi înainte... Așa stă scris la cărțile sfinte, unde vorbește cuvîntul lui Dumnezeu, nu cuvîntul oamenilor.. Asta este adevărul, asta este dreptatea și asta este cuvîntul lui Dumnezeu.. Și Dumnezeu trebuie să fie singurul nostru cuvînt, fiindcă la început era cuvîntul și cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era...

Nicolașa nu mai poate vorbi. Ultimul cuvînt i se pusese de-acurmezșul în beregată ca un os de pește. Același impresie însă, o aveam parcă și cel care îl ascultaserăm până atunci. După discursul Rusului, douăzeci și trei de gurlă căscate și patruzeci și șase de ochi holbați, presăraseră în atmosfera glacială a bodegei, urmele calde încă ale unor explozii de obuze.

Cine avea să-i răspundă ? Cine putea să-i răspundă ? Cine știa ce trebuie să-i răspundă ?...

Situația intelectualilor romîni era mai penibilă ca a soldaților de pe front, prinși între două focuri. Cel care ar fi luat cuvîntul trebuia să interpreteze sentimentul unanim al celor de față și poate chiar și al celor absenți. Eroismul acesta însă, nu era prevăzut în reglementul activității colaboratorilor externi ai victoriei dela Mărășești. Fiecare ne priveam cu nedumerirea unei regășiri neașteptate. Nimeni dintre noi însă, nu ne puteam regăsi ceiace simțeam că pierdusem probabil pentru totdeauna. Curajul cuvîntului poate, nu lipsea nimănui dintre noi. Dar cuvintele erau vehiculele rațiunii și rațiunea noastră, de cînd se începuse războiul, pierduse obișnuința călătoriilor de plăcere !...

Nicolașa ne înțelege parcă și ne plînge de milă. Dar Nicolașa se înșeală. România în momentul acela nu era nici a burghezilor fugiți peste frontieră, nici a intelectualilor dela Iași, nici a soldaților anonimi de pe front. Era a celor ce aveau s'o reclame mîine, pe baza hrisovului domnesc în care se da fiecărui ce se cuvine... Dar care dintre noi, în momentele acelea putea

să facă pe Nicolașa să priceapă că palmerii dela Iași erau de hirtie vopsită și că pielea leopardului din bodega la „Cocostir-cul de aur” fusese cumpărată de domnul Aivazian dela un armean care fusese prin India?...

Totuși, unul din noi, se aventură să șoptească la urechea altuia :

— Hai să-l combatem, că Rusul ăsta este complect idiot!...

Dar sentimentul siguranței personale a fiecărui din noi se opunea net.

— Ce, ești nebun?... Vrei să ne stâlcească Rusul cu pumnii?...

— Hai să zicem atunci ca el...

Siguranța personală însă, este o stofă cu „double face”.

— Altfel ne mai trebuie!... Să s’audă la Cartier numai, și gata... Ne-a și dat în consiliul de război!.

Locotenentul de cavalerie se sculase dela masă și dispăruse. Probabil că tot așa reușise să se subtilizeze și de pe front. În războiu, soluțiile ofițerilor activi sînt incontestabil, mult mai adecuate situației decît soluțiile civililor sau ofițerilor de rezervă.

Parte din confracții mei încep să-l imite și cinci minute mai tîrziu, nu mai rămînem în bodegă decît eu, Tatiana, Nicolașa și domnul Aivazian.

Tatiana mă întreabă cu zîmbetul ei răutăcios.

— Tu nu zici nimic?...

— Ce vrei să zic?... Nicolașa are dreptate... Cu o singură excepție însă... La început nu a fost cuvîntul, cum scrie la Evanghelia lui Ion... La început a fost lașitatea și lașitatea a fost la început a lui Dumnezeu, și pe urmă abia, a fost a omului pe care Dumnezeu l-a făcut după chipul și asemănarea sa...

XI. Mai tare ca Stanislawski

Rușii s’au hotărît în fine să se lupte, dar nu contra dușmanului ci contra aliaților care nu voiau să adere la revoluție. Dușmanul nu-l puteau pretinde lucrul acesta decît, cel mult, după încheierea păcii. Aliaților dela Iași însă, le puteau oricînd impune voința lor, mai ales că Romîni făcuseră apel la ei, ca la niște „protectori”. O alianță între un țințar și un armăsar nu era posibilă nici măcar în fabulă.

Victoria noastră dela Mărășești fusese „Visul unei nopți de vară”. În ultimul moment însă, decorurile fuseseră amestecate și din pădurea fermecată a lui Shakespeare, ne trezisem în pădurea „Hoșilor” lui Schiller. Rușii părăsiseră frontul și se împrăștiaseră prin țara necotropită încă de dușman, ca să propovăduiască frăția între oameni și binefacerile alcoolului de 90 de grade, cu care noul regim democratic voia să egalizeze drepturile omului și circonvoluțiile creierului.

Parte din ei își luaseră concediu nelimitat, lăsaseră în păs-

trarea prmarilor, în schimbul unei „zapiska” tunurile și materialul de războlu neîntrebuințat încă și trecuseră Prutul în Basarabia unde era grănarul armatei de sud și pragul haosului democratic. Aceștia reprezentau voința poporului autentic pe care pontifii dela Petrograd și Moscova îl scosese de sub robia țarismului, a cnutului și a nopților polare.

Alții însă, rămăseseră pe loc. Își dădeau seama că misiunea lor nu putea fi complet terminată până ce libertățile acordate poporului rus nu s'ar fi revărsat ca niște rîuri de lapte, pe tot cuprinsul pămîntului frămîntat de sclavajul social, economic, intelectual și politic al altor popoare. Era natural dar, ca opera lor de umanitarism imperativ să înceapă cu România, care era cea mai aproape și cea mai potrivită pentru un prim cîmp de experimentare. Aceștia erau adevărații apostoli ai revoluției, erau „poporul ales” din „poporul chemat”, erau smîntina laptelui democratic cu care erarhia roșie atenua obsesia teroarei albe. Și aceștia nu voiau pentru nimic în lume să plece din România. Sovietele rusești votaseră în unanimitate fericirea poporului român. Protectorii noștri nu ne puteau lăsa în voia soartei ca pe o barcă fără cîrmă în voia valurilor. Democrația rusă nu putea fi capabilă de asemenea acte de lașitate. Armata rusă care plecase de pe front nu putea pleca și din țară, până ce n'avea să detroneze pe Rege, să distrugă oligarhia, să proclame înfrățirea Rușilor cu Românii și pe urmă chiar, înfrățirea cu dușmanii de pe front, ca să se poată pune odată pentru totdeauna capăt războaelor.

Situația noastră devenea tot mai critică, din zi în zi. Frontul de luptă își pierduse aproape importanța psihologică. Meridianul militar oscilase după fantezia neprevăzutului, de pe frontieră pe diferitele cursuri de apă, trecuse apoi prin București într'o dimineață posomorită de toamnă și se fixase după părerea celor dela Marele Cartier, pe Dunăre, Siret și Carpații Moldovei. Acesta era însă frontul oficial, frontul comunicatelor trimise prin telegrafia fără fir. Dar frontul adevăratei noastre primejdii se înfipsea cași culul lui Pepelea în inima Iașilor, pe care Rușii puseseră stăpînire cași Nemții pe București.

Noutățile zilei nu mai veneau nici de pe Siret, nici din Carpați, ci dela sediul sovietului soldașilor ruși de pe frontul de sud. Dar frontul și sovietul formau una și aceeași asociație de cîțiva dezertori care își țineau ședințele în sala Circului, de unde apoi, rezoluțiile erau comunicate celor dela Socola. Acolo erau adunate marile depozite de muniții cu care Rușii amenințau să arunce Iași în aer, în cazul cînd Regele n'ar fi voit să abdice și oligarhia să treacă puterea în mîna poporului suveran.

Generalul șef al armatei rusești ajunsese un fel de „*premier moutardier du Pape*”. Rămăsese cu titlul doar și cu apartamentul dela Copou, în care sta închis și păzit de o sotnie de cazaci credincioși, pe care însă nu știa cît timp o să mai poată

conta. Parte din ofițerii ruși, degradați de soldații revoluționari, se oferiseră să facă de gardă la palatul regal din strada Lăpușneanu, probabil pentru a-și răscumpăra vina de a nu fi știut să facă această gardă pe frontul de luptă.

În această atmosferă de enervare și nesiguranță generală, conducătorii poporului român combinau în laboratoarele consilierilor de miniștri și Marelui Cartier, tot felul de substanțe imaginare, din care sperau să scoată într-o bună zi „piatra filozofală” cu care să poată clarifica situația de față. Știința alchimiei evoluase însă. Demagogia roșie nu se mai impresiona de secretele magiilor albe sau negre. Preoții lui Zoroastru și călugării evului mediu nu se mai puteau reîncarna în generali sau miniștrii vremurilor noastre. Ne trebuia un Pic de la Mirandola care să poată ține piept Rușilor cu un nou „*de omni re scibili*”. Soluția trebuia căutată în altă parte. Eroismul însă n-o putea găsi, fiindcă eroismul este un act spontan și spontaneitatea exclude matura chibzuință. Răminea lașitatea singură. Dar cum nu pot face elogiul lașității, mă volu mărgini să citez pe Erasm care a scris „Elogiul Nebănel”.

*

De câțiva timp, între mine și Tatiana se dă o luptă surdă, o luptă nemărturisită încă, dar destul de accentuată pentru a ne îndrăji de o potrivă și pe unul și pe altul. Tatiana este trăsura de unire dintre mine și Nicolașa. Amîndoi sîntem însă ca două cuvinte care încep și se sfîrșesc cu cite o vocală. Oricum ne-am aranja în frază, unul din noi trebuie să iasă ciuntit. O eliziune este fatală. Una din vocale trebuie să dispară. Care din noi amîndoi însă, vom renunța la ea?

Nicolașa este sclavul Tatianeii care, până la o nouă orientare sentimentală, este și rămîne sclava mea. Dar Tatiana este admiratoarea concepțiilor politice ale lui Nicolașa pe care eu de o camdată nu le pot admite, fiindcă sînt, mai întăiu: romin, apoi: mobilizat la ziarul Marelui Cartier al armatei și în fine: practicant diletant al lașității profesionale. Tatiana va decide dar, pe care din noi va trebui să-l sacrifice sau mai bine zis, ce a-nume sacrificiu își va impune singură. În cele două tirizii ale balanței, atîrnă deoparte egoismul sentimental iar de alta, altruismul social. Pe mine Tatiana mă iubește. Pe Nicolașa îl admiră numai... Nu știu care va fi sfîrșitul dragostei noastre. Ziua de mîine îmi poate aduce surpriza unui cataclism nebănuit. La aceeași surpriză însă, se poate aștepta și Nicolașa. Șansele noastre dar sînt egale, atîta timp cit fiecare din asociați ne mulțumim cu natura aportului nostru. De îndată însă ce vom încerca să ne amestecăm specialitățile, un desnodămint fatal se poate produce...

Sînt hotărît să grăbesc acest desnodămint, oricare ar fi el.

Vreau să știu dacă Tatiana pune mai mult preț pe revendicările sociale cu care ne terorizează Rușii lui Nicolașca, decît pe revendicările propriului ei suflet, cu care mă las să fiu terorizat ca să-i fiu pe plac. Nu-mi acord nici o calitate excepțională dar ochii mei sînt rai de deochi... Pătrund și răscolesc adînc, tulbură apele liniștite ca helicea unui vapor, răstoarnă pămîntul înțelenit ca fierul unui plug și transformă blocul de marmoră inertă, ca dalta unui meșter inspirat. Vreau să știu dacă mai pot conta pe ochii mei și dacă Tatiana mai este sau nu, victima lor.

Astăseară Rușii au de gînd să hotărască de soarta Regelui și guvernului nostru. Moțiunea votată astăseară va fi adusă la îndeplinire, dacă va fi nevoe, chiar cu prețul unei vărsări de sînge. Automobilele blindate așteaptă la Socola, gata să pătrundă în oraș la primul semnal, iar dezertorii de pe front, s'au înarmat cu toții ca să lupte pentru scăparea poporului român din ghiarele oligarhiei...

Ah!... Frazele astea au început să mă sugrume ca niște gulere vechi care mi-ar fi rămas strîmte. Adevărul însă, este că la lași de multă vreme încă, nu se mai pot găsi nici gulere, nici fraze nouă. Unele au fost consumate de războiu, altele de revoluția rusă. Astăseară însă, trebuie să se sfîrșească. Trebuie să știm odată pentru totdeauna, cine sînt stăpînii lașilor și ai fășiei de pămînt strămoșesc ce ne-a mai rămas liber... Noi sau ei?...

După amiază, Tatiana vine ca de obicei să mă vadă. O aștept cu rolul învățat pe dinafară de cu noaptea. Sînt hotărît să realizez pe rînd și cu orice preț, toate planurile ilustrațiilor mele predecesori închiși prin diferitele case de nebuni, din țară sau strălînătate...

Am să-i propun deci Tatianeii un pod peste ocean, o scară pînă la cer și un voiaj cu aeroplanul în planeta Marte. Dacă Tatiana mă iubește cu adevărat, n'are să-și dea seama că fac pe nebunul și în cazul acesta, Regele și guvernul român, sînt salvați. N'au decît să-și aleagă ce vor: podul, scara sau aeroplanul. Dacă însă Tatiana nu mai vede în mine decît un bărbat la fel cu toți ceilalți, de prisos să mai întrețin relații cu o gîscă pe care într'un moment de miopie sentimentală o luasem drept o porumbiță de porțelan.

Cum însă, lupta se dă între mine și o rasoaică intelectuală care cunoaște reprezentațiile dela „Teatrul Mic“ din Moscova, fatal că trebuie să fiu mai tare ca... Stanislavsky. O feerie însă nu o poți pune în scenă cu mijloacele intelectuale și materiale de care dispun teatrele noastre Naționale. Și feeria pe care o pregătesc Tatianeii trebuie să întrecă cu fastul montării, pînă și fantezia creatoare a celui din urmă Abenseraj al teatrului modern.

Iată dar ce-am imaginat :

Scena reprezintă odaia unui om de geniu, mobilată simplu dar cu gust. Proprietarul sau mai bine zis, chiriașul ei, suferă

din cauza unei intoxicații lente, produsă de lipsa alimentelor, de prea lungă durată a războiului, de revoluția rusă și de alte ingrediente sociale și farmaceutice. Omul de geniu este condamnat să moară din cauza mediocrităților oligarhice, care l-au îmbrățișat cu atita dragoste și căldură, că i s'a uscat cerul gurii și mâțele i s'au transformat în tromboane muzicale. În actul al doilea, decorul reprezintă o grădină cu plante exotice și tot felul de anima'e pe care nu le poți vedea decît prin atlasele zoologice. Cum acțiunea actului nu se petrece într'o monajerie, și animalele nu sînt închise în cuști cu gratii de fier, oligarhia îmbuibată de tot felul de bunătăți materiale și avantajii sociale, este amenințată să fie sfișiată de animalele flămînzite în timpul actului întălv. Omul de geniu însă pîndește din umbra unul si-comor, cu trunchiul căruia a început să se confunde încă dinaintea începutului actului întălv. Geria'itatea nu exclude umanitarismul, resemnarea, mila, inconștiența și absența totală din cadrul realităților posibile. La gestul lui dar, o porumbiță coboară din văzduh, și cu ciocul ei de mărgean scoate ochii tuturilor fiarelor apocaliptice. „Vițelul de aur“ este salvat și după ce-și regăsește poarta, intră triumfător în ograda națională, recitînd ca un școlar de clasele primare „Fericiți cei săraci cu duhul!..“ Actul al treilea se petrece în pragul umanității de mîne, adică în plin întuneric. Pe scenă nu se zărește nimic decît o coroană regală, un fotoliu ministerial, un mandat parlamentar, care acoperă cu prestața lui, un alt „mandat de aducere“, un titlu definitiv al unei societăți pe acțiuni, un om mascat țînud în mîna dreaptă un „vacumcliner“ iar în mîna stîngă o oală de noapte și trei abecedare pentru uzul celor trei figuri mai reprezentative din trecutul, prezentul și viitorul Romîniei...

Tatiana intră tocmai cînd sfișeam repetiția generală a feriei! cu care aveam de gînd să rezolv problema realității de la Iași.

Trebue să fi fost foarte schîmbat la față de oarece Tatiana, în loc să mă sărute ca de obicei, se opri nedumerită în prag și mă întrebă:

— De ce ești așa trist Vanușca ?

Cum se cunoaște că Tatiana nu mai aparține unei țări monarhice constituționale!..

— Fiindcă astăzi, ne vedem poate, pentru cea din urmă oară, Tatiana dragă...

Sînt sigur că în clipa aceia chipul meu se și lipise pe ființa Tatiane! ca figura lui Cristos pe năframa sfîntei Veronica. Chipul fără frază și fraza fără chip este ca o ramă fără tablou și un tablou fără semnătură. Tatiana pare mișcată. Știrea izbucnirii revoluției rusești n'o impresionase așa de mult ca eventuala noastră despărțire.

— Cum așa?... Ce s'a întimplat ?

— Până acum, nimic încă.

— Atunci?...

— Am zis: „poate“. Poate că are să se întâmple... Bunăoară la noapte chiar... Și dacă se va întâmpla, să știi că numai tu ești de vină, Tatiana mea dragă!.. Tu și cu Nicoleta, bine înțeles. Eram sigur c'o să se sfârșească așa. Voi nu ne pricepeți pe noi și noi nu vă pricepem pe voi.. Iată adevărul. Ne iubim fără să ne pricepem... Dacă m'ai iubi cu adevărat, ai renunța la nebuniile tale umanitariste...

Tatiana nu pricepe nimic. De altfel, nici nu trebuie să priceapă, chiar dela începutul reprezentației, fiindcă o scenă de dragoste trebuie să păstreze decența unei progresii aritmetice, nu geometrice. Tatiana nu pricepe nimic fiindcă nu m'a auzit niciodată vorbind așa de repede și încalcat. Pentru prima oară polemizez cu ea pe tema dragostei noastre. Și frazele de dragoste sînt ca chibritele de ceară. Nu se sting niciodată singure fiindcă nu sînt fabricate în România, și dacă nu suflă în ele la timp, își ard degetele și își pătează unghiile...

Îi recapitulez principalele pagini din sintaxa dragostei noastre și-i mai expun încă odată părerile mele asupra analogiei dintre om și univers, pentru care întrebunțez expresiile: *microcosm* și *macrocosm*, ca să o pot impresiona mai puternic.

— Dragă Tatiana, tu știi că eu nu admit nici progresul nici decadența omenirii. Admit numai individul care rămîne același în permanență și care nu urmărește decît propriul lui interes, chiar cînd pretinde că se sacrifică pentru binele altuia. Cu atît mai mult dar, nu pot admite nici teoriile lui Nicoleta și ale revoluționarilor ruși mai ales cînd ne sînt impuse cu forța. Românii n'au nici un interes să facă revoluție. S'o știi dela mine. Rușii au făcut-o fiindcă le era necesară. Dar celace lor le folosește, nouă ne vatămă.. Românii vor să-și păstreze oligarhia fiindcă sînt un popor tradiționalist. Românii au avut totdeauna un stăpîn și nu s'au încîntat niciodată de perspectiva unui „sat fără cîni“. Că stăpînii noștri s'au schimbat de-alungul veacurilor, asta e treaba istoricilor și a fantezei noastre naționale. N'o să vă dăm vouă socoteală de ce a fost așa. Rușii însă n'au să se „amestece acolo, unde nu le fierbe oala“. Noi vrem să ne păstrăm Regele și guvernul și sîntem gata să-i apărăm pînă la ultima picătură de sînge. Destul pămînt am pierdut pînă acum... Să ne salvăm cel puțin oamenii care ni l'or putea da înapoi!..

O pun apoi în curent cu tot ce s'a hotărît în cazul unui eventual atac din partea Rușilor.

— Să nu credeți că n'am aflat toate planurile voastre. Vă cunoaștem tot programul pentru la noapte. Să știți însă că nimeni nu va putea eși din Cîrc, în cazul cînd se va vota revoluția la Iași. Șoseaua dela Socola a fost minată în dreptul Abatorului, ca să nu poată pătrunde în oraș nici un automobil rusesc. Populația a fost înarmată pînă la ultimul om, iar ofițerii țariști din oraș s'au înrolat în armata romînă ca simpli soldați

și au jurat în fața Mitropolitului că vor ucide fără cruțare pe toți cei care poartă cocarde roșii. Nu va mai fi deci o luptă pentru triumful democrației ci un adevărat măcel ca în noaptea sfântului Bartolomeu... Vă convine?... Spune... Vă simțiți destul de tari? Nu vă e teamă de lașitatea celor care au fugit și de pe front?... Cu ăștia vreți să dați piept la noapte cu noi?... Aoleo!... Și pe urmă cine o să plătească oalele sparte?... Tu... Nicolașa și alți nebuni cași voi amindoi...

Tatiana s'a făcut albă ca varul. Se uită în tavan ca o brazdă uscată de soare care așteaptă un strop de ploaie din cer și sufletul ei rănit, își sfîșie parcă bandajul cu care doctorul o mințise că se vindecă până la noapte.

— Asta e situația adevărată, Tatiana.. Iată de ce ți-am spus că ne vedem poate pentru ultima oară... La noapte poate să mor eu... Poate să mori tu... Cum ne-o fi norocul!.. Poate chiar să murim și unul și altul... Dar să scăpăm amindoi.. asta e greu!..

Tatiana mă întreabă grăbită :

— Ce e de făcut atunci?

Privirile mele o săgetează ca pe sfântul Sebastian.

— Mă iubești cu adevărat, Tatiana?

Ea nu-mi răspunde. Mă privește numai cu ochii umezi de lacrimi și bazele ei mestecă parcă ultima picătură a paharului cu zamă de cucută.

— Dacă mă iubești cu adevărat, tu singură poți face la noapte o minune.

— Spune ce trebuie să fac.

— Să găsești pe Nicolașa numaidecît și să-l convingi să renunțe la nebunia plănuită. Pentru Rușii dela lași, cuvîntul lui Nicolașa e literă de evangheliile și textul evangheliilor astea, numai tu poți să-l schimbi, Tatiana...

Pela ora două după miezul nopții, Nicolașa, Tatiana și cu mine, ne întorcem dela meetingul soldaților și muncitorilor ruși de pe frontul românesc.

Moțiunea votată, exprimă admirația asistenței pentru Regele erou care luptă alături de soldații săi pentru dezrobirea pămîntului strămoșesc, cotropit de dușman. Cît privește schimbarea regimului politic din România, ea a fost aminată după victoria definitivă cînd poporul român va fi liber să hotărască singur de soarta lui.

Nicolașa ne conduce până în poarta casei. Nu pot ghici pentru ce nu s'a dus ca de obicei, la bodega domnului Aivazian. Tot drumul n'a scos un singur cuvînt. A mîrîit numai printre dinți un cîntec aspru și greu ca de plumb topit. Din cînd în cînd, a oftat adînc și tot timpul a mers doi pași în urma noastră.

Ne despărțim cu gravitatea funebră a martorilor într'un duel în care unul din adversari ar fi fost ucis. Tatiana a intrat în casă. Nicolașa mă oprește de mină.

— Să-i mulțumiți Tatianei și s'o respectați ca pe o Sfântă, dobitoacilor... Ea v'a scăpat!... Să știți!...

*

A doua zi dimineață, în fața ușii noastre, cu preșul făcut pernă sub cap, Nicolașa dormea ca un cine credincios, pe scindurile goale, de-alungul antretului plin de noroi și igrasie...

Ion Minulescu

(Va urma)

Multe și mărunte despre Eminescu

Intr'un număr recent din *Adevărul literar*, colegul de litere G. Galaction regretă că despre M. Eminescu încă tot nu știm ce trebuie știut, pentru ca un mare maestru să ne scrie— în viitor—biografia ce-o merită Eminescu.

Deși eu nu mă socotesc mare maestru, voi încerca, totuși, acea biografie, pentru care am început a culege material, care nu se va tipări curînd, dar care va fi cel puțin sigură în fiecare afirmație ce-o va înainta.

Pentru a provoca cercetări și discuții ce le cred necesare, prealabil voi publica, însă, notițe menite să stîrnească cercetări, să aducă complectări și să slujească—și altor biografi *in spe*, existenți probabil în centrele culturale ale țării.

Notițele nu vor avea nici un șir conducător; fiecare stă izolată în serie; șirul cel logic, din parte-mi, îl voi da în acea biografie, la care mă oblig acum.

I. Din copilărie.—Despre copilăria lui Eminescu s'au spus multe știri ciudate și necontrolate. De cînd cu teoria lui T. Maiorescu că în poet a fost un germene ereditar de nebunie, „adoratorul“ (I) lui s'au așternut pe culegerea probelor că—așa va fi fost. Le-au și găsit: fuga de-acasă, fuga dela școală, *Wandertrieb*, etc. etc.. Dar mie mi s'a părut curios, că în timpul călătoriilor sale „aventuroase“ el este foarte sănătos la minte, simte normal, scrie logic, de ex. în poeziile din *Familia* și, îndată ce poate,

prinde o carieră ce nu-i de loc rușinoasă: se face sufleur teatral. Inceputul aventurii coincide cu epoca pubertății; aceasta îi va fi deschis sufletul pentru primirea de idei care ies din „normal”; dar până la a-normal, mai va!

Pentru ce a plecat Mihail Eminescu de-acasă, ne spune el însuși, într-o scrisoare către un prieten, despre care *nu știm* (deci rămâne de cercetat): cine este? Cînd a primit-o? A primit-o sau nu? Sau a fost numai o ciornă care nu a plecat cu poșta? Iată întrebări ușor de pus și greu de răspuns.

Ciorna lui Eminescu acopere o pagină din manuscriptul academic cu n-rul 2255, p. 294.

„Iubitul meu, așa fi dorit ca să nu fi trebuit să-ți scriu această epistolă, nici pentru tine, pentru că te espun la o supărare, nici pentru mine, căci ea-ți va deschide ferestrele spre a te uita într-o casă, care n'ași fi dorit s'o cunoască nimenea în lume,—a mea adică.

„Nu știi ce tată am. Sărac și împovărat de o familie grea (șapte copii)—e cu toate astea înzestrat c'o deșertăciune atât de mare, încît ar putea servi de prototip pentru acest vi-eiu, după părerea mea cel mai nesuferit din lume.

„Măritîndu-se soră-mea el l-a promis o zestre de două mii de galbeni. Este ridicul cînd un om promite înscris ceiace nici are, nici poate realiza, dar obligațiunea față cu cumnatu-meu este pozitivă și bătrînul meu e ca și ruinat.

„Mai am o soră—un geniu în felul ei, cu o memorie ca a lui Napoleon I și c'o înțelepciune naturală cum rar se află. Dar ea-i pe jumătate moartă, căci (e) lovită de apoplexie.

„Am frați mai mari și (mai) mici decît mine, fără pozițiune 'n lume—și asta nu din cauza lor, ci numai din a deșertului, care vola a face din fiecare din ei om mare, și sfîrșind prin a-i lăsa cu studii neisprăvite, risipiți prin străinătate, fără subsistență; în voia sorții lor.

„O familie grea, îngreulată încă prin deșertăciunea îndărătnicului bătrîn—și întristarea mea cea mare este că eu ajut de a 'ngreula prin ne folositoarea mea asistență. Nu crede însă cum c'o fac din impuls propriu. Dacă dela al 14-lea an și pîn'la al 20-lea mi-am cîștigat pînea singur, într'o vlață aventuroasă și plină de nemulțămiri—am făcut-o aceasta cu deplină conștiință a sacrificiului, însă nu din caprițiu copilăresc,

precum prötestam foarte des față cu cunoscuții mei, căci volam mai lute să trec de un lucru rău, decât de „fiul unui om sărac și van“.

M. Eminescu a plecat de acasă, în lume, fiindcă simțea :
1) că tatăl său nu l-ar putea susține, până la capăt, la carte;
2) fiindcă își părea o sarcină unei familii cu traie greu.

Scrisoarea pare a fi scrisă chiar în anul al 20-lea al vrieței sale, deci în 1870; în primul an al vieții universitare, deci din Viena. Scrisoarea a scris-o, așa dar, autorul acelor poezii care au încntat pe T. Maiorescu, tînărul matur, căruia nu i se poate refuza credința 'n vorbele ce le scrie. Adresatul trebuie să fi fost un prietin din timpul studiilor.

Chestia zestrei promise „înscriș“ s'ar putea verifica? Celalalte date sînt evident exacte, de oarece se confirmă prin biografiile fraților lăsați în drum, deși acestea sînt încă fragmentare.

G. Bogdan-Duleă

Oblomov

V

„Acuma, sau niciodată”!—îi răsăriră lui Oblomov grozavele cuvinte, deîndată ce se trezi dimineață.

Se sculă din așternut, se plimbă de cîteva ori prin odaie, aruncă o privire în salon: Stolz stă și scrie.

— Zachar!—strigă Ilia Illici.

Nu se aude săritura depe cuptor—Zachar nu vine: îl trimisese Stolz la poștă.

Oblomov se apropie de masa lui prăfuită, se așează pe scaun, luă un condeiu, îl mule în călimară, dar lipsea cerneala; căută hirtile—lipsea de asemenea.

Căzu pe gânduri și începu să zugrăvească mașinal, cu degetul prin praf, apoi se uită ce a scris: era *oblomovșcina!*

Șterse îndată scrisul cu mîneca. Îl visase, cuvîntul ăsta în timpul nopții, scris cu slove de foc—ca la banchetul lui Baltazar.

Veni Zachar și, negăsind pe Oblomov în pat, se uită tulbure la boer, mirîndu-se că e în picioare. În privirea-i toropită era scris: „oblomovșcina!”

„Un singur cuvînt”,—se gîndi Ilia Illici, „dar ce cuvînt!...”

Zachar luă, ca de obicei, pieptenul, peria, prosopul și se apropie de Ilia Illici, ca să-l pieptene.

— Du-te dracului!—zise Oblomov mînos, și aruncă peria din mîna lui Zachar, iar Zachar scăpă jos și pieptenul.

— Nu vă culcați din nou?—întrebă Zachar.—V’ăși îndrepta așternutul.

— Adă cerneală și hirtie,—răspunse Oblomov.

Oblomov se gîndea la cuvintele: „acuma, sau niciodată!” Ascultînd această chemare disperată a

dădea samă și cîntărea ce i-a mai rămas din restul voinții, și unde-l va duce, la ce-l va întrebuița el, acest rest sărăcăcios.

După o gîndire chinuitoare, înhăță condeii, scoase din colț o carte, și într'un singur ceas vru să cetească, să scrie și să se gîndească la tot ce nu cetise, nu scrisese—nu gîndise în zece ani.

Ce să facă acuma? Să meargă înainte, sau să stea locului? Pentru Oblomov această întrebare „oblomească” era mai adîncă decît întrebarea lui Hamlet. Să meargă înainte, înseamnă să arunce deodată largu-i halat nu numai de pe umeri, ci și de pe suflet, de pe minte; să șteargă,—împreună cu praful și paianjenul de pe păreți,—paianjenul de pe ochi, și să recapete lumina ochilor.

Care-i întâiul pas de făcut? De unde să înceapă? Nu știu, nu pot... Nu, mă prefac, știu și... Dar și Stolz e aici lingă mine: îmi spune îndată.

Și ce are să-i spue? „Intr'o săptămînă—are să zică—să fac o instrucție amănunțită pentru însărcinatul de afaceri și să-l trimit la țară, să ipotecheze Oblomovca, să mai cumpăr pămînt, să-i trimit planul construcțiilor, să predau locuința, să iau pasport și să merg pentru jumătate de an în străinătate, să scutur prisosul de grăsimi, să scutur greutatea, să-mi împospățez sufletul cu aerul la care visam odinioară cu prietenul, să mai trăesc și fără halat, fără Zachar și Tarantiev, să-mi încălț singur ciorapii și să-mi descalț ghetetele, să dorm numai noaptea, să merg unde merg toți, pe drumuri de fier, pe vapoare, apoi... Apoi... să mă mut la Oblomovca, să știu ce e sămănătură și treerat, de ce mujicul e sărac sau bogat; să umblu la cîmp, să umblu la alegeri,* la uzină, la moară, la port. În același timp să cetesesc gazete, cărți, să mă turbur că Englezii au trimis vre-o corabie în Orient...”

Iată ce are să-mi spuie! Inseamnă să mergi înainte... Și așa toată viața! „Adio ideal poetic al vieții! E un fel de potcovărie, nu viață; veșnic flăcări, trosnet, fierbințeală, zgomot... cînd să mai trăești? Nu-i mai bine să rămii locului?”

„Să rămii înseamnă să îmbraci cămașa pe dos, să ascuți săriturile picioarelor lui Zachar de pe cuptor, să cinezî cu Tarantiev, să te gîndești mai puțin la toate, să nu mai cetești până la sfîrșit călătoria prin Africa, să îmbătrînești liniștit în casa cumătrei lui Tarantiev...”

„Acuma, sau niciodată!” „A fi, sau a nu fi”. Oblomov se ridică de pe fotoliu, dar nu nimeri cu piciorul deodată în pantof și se așeză din nou...

Peste două săptămîni Stolz plecă în Anglia, luînd cuvîntul lui Oblomov că va veni drept la Paris. Ilia Illici avea gata și pasportul, își comandase chiar un palton de drum, își cumpără șapcă. Până acolo ajunseseră lucrurile!

* „Alegeri”: alegerea maresăului nobilimii și magistraților districtuali,—cam la alifa se reduc toate „alegerile”. N. trad..

Zachar îi dovedea cu multă adâncime, că destul să-și comande o singură păreche de ghete, iar la cealaltă să puie o pereche de pingele. Oblomov cumpără o plapomă, o flanelă de lină, o geantă de drum, vru să ia un sac pentru provizii, dar zece persoane i-au spus că în străinătate nu se umblă cu provizii.

Zachar se zbusiuma prin ateliere, prin prăvălii, plin de sudoare, și-și puse în buzunar multe grivne și piataci dela resturile de prin prăvălii, dar blăstămă și pe Andrei Ivanovici, și pe toți cșii au născocit călătorii.

— Ce are să facă el acolo singur?—zicea Zachar prin prăvălioare—Acolo cică boerii sint serviți de fete. Cum să-i scoată ghetele o fată? Și cum are să încalțe ea ciorapii pe picioarele goale ale boerului?..

Rise chiar așa, că favoritele i se ridicară pe amîndouă părțile, și ciătînă din cap. Oblomov nu se lenevi, însemnă în scris ce să ia cu dînsul și ce să lese acasă. Mobila și celelalte lucruri fură încredințate lui Tarantiev, ca să le ducă acasă, la cumătră-sa, în cartierul Văborgului,—să le închidă în trei odăi și să le păstreze până la întoarcerea lui Oblomov din străinătate.

Cunoștințele lui Ob'omov,—unli cu neîncredere, alții cu glume, alții cu un fel de spaimă, ziceau :—pleacă, închipuți-vă. S'a mișcat Oblomov din loc!..

..Dar Oblomov nu plecă nici peste o lună, nici peste trei.

În ajunul plecării, în timpul nopții i se umplă o buză.

— M'a mușcat o muscă, se poate cu asemenea buză pe marel—zise, și începu să aștepte alt vapor.

Iată și August, Stolz e demult la Paris, scrie scrisori turbate, dar răspuns nu primește.

Dece? Probabil s'o fi uscat cerneala în călîmară, și n'are hîrtie? Sau poate că în stilul „oblomeac“ se ciocnesc *care* și *ce*, sau înșfîșit Ilia Illici în grozavul strigăt „acuma, sau nici-odată“! s'a oprit asupra celui din urmă, și-a pus minile subt cap, și Zachar caută zadarnic să-l trezească?

Nu, călîmara e plină de cerneală, pe masă stau scrisori, hîrtie, chiar hîrtie timbrată, scrisă chiar de mîna lui Oblomov.

Scriind cîteva pagini, Oblomov nu pune de două ori *care*; stilul lui cerge liber și pealocuri expresiv și frumos, ca în zilele de „atunci“, pe cînd vîsa el împreună cu Stolz despre viața de muncă, despre călătorii.

Se scoală la șapte, cetește, duce undeva niște cărți. Pe față—nici somn, nici oboseală, nici plictiseală. Pe obraji—chiar culori, în ochi strălucește ceva ca o bravură, sau cel puțin încredere în sine. Halat pe dînsul nu se mai vede; l-a dus Tarantiev cu dînsul la cumătră, cu celelalte lucruri.

Oblomov stă cu vre-o carte, sau scrie în haină de casă; în jurul gîtului—o eșarpă ușoară, capetele gulerului dela cămașă

sînt lăsate peste cravată și strălucesc ca zăpada. Ese în surtuc tăiat admirabil, într'o pălărie elegantă... E vesel, fredonează... Dece oare?..

Iată-l la fereastra unei vile (e la țară, la cîteva verste dela oraș), lingă el—un buchet de flori. Oblomov isprăvește de scris ceva în grabă și mereu se uită prin tufisuri la o alee, din nou scrie...

Pe alee scirții deodată nisipul sub niște pași ușori; Oblomov lasă condelul, înhață buchetul și se apropie de fereastră.

— Dumneata ești, Olga Sergheevna? Indată, la moment! Oblomov înhață șapca, trestioara, aleargă spre porțiță, oferă brațul unei femei grozav de frumoase și dispare cu ea în pădure, în umbra unor brazi enormi...

Zachar ese dintr'un colț, se uită în urmă-i, incuie odaia și pleacă la bucătărie.

— A plecat,—zice cătră Anisia.

— Dar la masă stă?

— Cine știe?...—răspunde Zachar somnoros.

Zachar e același: aceleași enorme favorite, barba nerasă, aceiași vestă sură și gaură în surtuc, dar e însurat cu Anisia,—fie din pricina ruperii cu cumătra, sau așa, din convingerea că omul trebuie să fie căsătorit; s'a însurat, dar în ciuda zicătoarei, nu s'a schimbat.

Stolz prezentase pe Oblomov Olgăi și mătușei ei. Cînd Stolz aduse pe Oblomov în casa mătușei Olgăi pentru întăia dată, acolo erau musafiri. Oblomov se simți stingherit și stingaciu, ca de obicei.

„Ar fi bine să scot mănușile“,—se gîndea el, „dar în odate e cald. Cum m'am dezobișnuit eu de toate!...“

Stolz se așează lingă Olga, care ședea singură de desubtul lămpii, la o parte de masa cu cealul, răsămată de spatele fotoliului, și era indiferentă la ceia ce se petrecea în juru-i.

Se bucură foarte mult de venirea lui Stolz; deși ochii nu i se aprinseră, deși obrații nu i se înflăcărară de roșeață, dar pe toată fața-i se revărsă o lumină egală, și-i apăru un zîmbet.

Îl numia prietin, ținea la el, fiindcă Stolz totdeauna o făcea să ridă și n'o lăsa să se plictisească, dar se și cam temea, simțindu-se față de el prea copil.

Cînd i se năștea o întrebare, o nedumerire, nu se încredea în el deodată: Stolz era prea departe înaintea ei, prea sus față de ea, încît ambiția ei suferea uneori din pricina acestei lipse de maturitate, din pricina distanței dintre mintea și vrîsta ei și a lui.

Stolz o admira și el, dar fără niciun gînd,—o admira ca pe o ființă nostimă, cu o viociune parfumată de inteligență și simțire. În ochii lui Olga nu era decît un copil admirabil, care dădea mari speranțe.

Stolz vorbea cu ea totuși mai cu plăcere și mai des, decît

cu alte femei, căci Olga, deși în chip inconștient, mergea pe calea naturală și simplă a vieții, și prin firea sa bogată, prin educația-i sănătoasă și scutită de rafinare inutilă, nu se depărta de la manifestațiile firești ale gândirii, sentimentului, voinții,—ceface se și vedea din fiecare mișcare, abia simțită, a ochilor, buzelor, mișcărilor.

Poate și din pricina asta părea ea așa de sigură pe această cale, că auzea uneori alături alți pași, și mai siguri, al „prietinului“ în care se încredea și cu care își potrivea pasul.

Oricum, la rari fete se întâmplă să întâlnești asemenea simplitate și o libertate așa de firească în privire, vorbă, purtare. La ea niciodată nu se cetea în privire: „acuma am să-mi string puțin buza, am să mă gândesc—sînt așa de nostimă. Mă uit într'acolo și mă sparii, țin ușor, îndată au să alerge toți. Mă așez la pian și scot puțin... virful botinei“...

Nici mofturi femeiești, nici prefăcătorie, nici urmă de zorzoane, nici un gând ascuns! Din pricina asta o și aprecia aproape numai Stolz, din pricina asta multe mazurei a privit Olga, singură și fără să-și ascundă plictiseala, din pricina asta cei mai amabili dintre tineri, privind-o, nu găseau ce să-i vorbească, căci nu știau ce și cum să vorbească cu ea...

Unii o luau drept o ființă simplă, puțin inteligentă, fiindcă din gura ei nu curgeau nici sentințe înțelepte despre viață, despre dragoste, nici replici neașteptate și îndrăznețe, nici păreri celtite sau auzite despre muzică și literatură: vorbea puțin și tot de ale ei, lucruri fără importanță; și cavalerii viol și deșteptii o evitau; cei mai puțin viol, dincontra, o socoteau prea ciudată și se cam temeau de ea. Singur Stolz vorbea cu ea într'una și o făcea să rîdă.

Îi plăcea muzica, dar cînta de cele mai multe ori încet, sau lui Stolz, sau vre-unei prietene de pension; cînta însă, după părerea lui Stolz, cum nu cînta nici-o cîntăreață.

Deabia se așeză Stolz lângă ea, și în odaie se și auzi rîsul Olgăi,—care era așa de sonor, așa de sincer și de contagios, încît oricine ar fi auzit acest rîs, numai decît rîdea și el, fără să-și explice de ce.

Dar Stolz o făcea nu numai să rîdă: peste o jumătate de ceas Olga îl asculta cu luareaminte și cu o îndoită curiozitate, își trecea privirea spre Oblomov; iar Oblomov subț aceste priviri era gata să se prăbușească subț pămînt.

„Ce tot vorbesc despre mine“?—se gîndea Oblomov, uitîndu-se la el chîndoriș. Vroia chiar să plece, dar mătușa Olgăi îl pofti la masă și-l așeză lângă ea, subț focul încrucișat al privirii tuturor musafirilor.

Oblomov se întoarse cu frică spre Stolz, dar Stolz—nicăeri; se uită la Olga și întilni același privire curioasă, îndreptată spre el.

„Tot se uită!“—se gîndi Oblomov, privindu-și, încurcat, îmbrăcămintea.

Iși șterse chiar fața cu o batistă, gîndindu-se, n'o fi avînd vre-o pată pe nas, încercă cravata, de nu s'a dezlegat: căci l se întîmplau de astea; dar nu, toate parcă ar fi în bună regulă; și ea totuși se uită!

Un servitor îi aduse o ceașcă cu ceaiu și o tabla cu pezmeți. Oblomov vru să-și înăbușe turburarea, să fie degajat, și cu această degajare luă o gramadă așa de mare de pezmeți, de biscuți și de covrigei, încît o fetiță, care se afla lîngă el, începu să rîdă. Alții priveau grămada cu curiozitate.

„Dumnezeule, și ea se uită!”—se gîndi Oblomov. „Ce să fac eu cu grămada asta?”

Observă, fără să se uite, că Olga s'a ridicat depe locul ei și a trecut în alt colț. Și se simți mai ușor.

Iar fetița îi fixa mereu cu ochii, așteptînd să vadă ce are să facă el cu pezmeții.

„Să-i mîncîc mai degrabă”,—se gîndi Oblomov, și se puse să-i dea gata mai iute. Din norocire pezmeții se topeau în gură...

Rămaseră numai doi pezmeciori. Oblomov respiră liber și se hotărî să se uite înspre locul unde era Olga.

Dumnezeule! Stă lîngă un bust, răzămata de pedestal, și-l urmărește... A plecat din colțul ei, pe cît se vede, numai ca să se uite la el mai liber: observase și încurcătura lui cu pezmeții.

La cină, Olga se așeză la alt colț al mesei, vorbea, minca, și pe cît se părea, nu se ocupa de el cîtuși de puțin. Dar deabia se întorcea Oblomov sfîlcios spre partea ei, cu speranța că poate nu-l vede,—îndată îi întîlnea privirea plină de curiozitate și totodată așa de binevoitoare...

După cină, Oblomov se grăbi să-și ia seara bună dela mătușă: aceasta îi invită pentru a doua zi la masă și-l rugă să transmită invitația și lui Stolz. Ilia Illici se închină și trecu prin tot salonul, fără să ridice ochii. Iaca după pian vin îndată paravanele și ușa. Aruncă o privire: la pian ședea Olga și se uită la el cu mare curiozitate. I se păru că zîmbește.

„Trebuie să-i fi spus Stolz că eri eram încălțat cu un ciorap de un fel și altul de alt fel, iar camașa—pe dos!”—încheie Oblomov; și plecă acasă rău dispus: și din pricina acestei presupunerii, și mai ales din pricina invitației la masă,—la care răs-punsese închinîndu-se: prin urmare a primit.

Din această clipă privirea stăruitoare a Olgăi nu-i mai eșea din minte. Zadarnic se lungi el pe spate, zadarnic luă pozele cele mai lenevoase și tîhnite—nu poate adormi și pace. I se păru dezgustător și halatul și Zachar, nesuferit și praful cu palanjenul.

Porunci să se scoată afară cîteva tablouri uricioase, cu care se procopsise dela un protector al artiștilor săraci; îndreptă singur un stor, care nu se mai ridica demult, chemă pe Anisia și-i porunci să șteargă ferestrele, ridică palanjenul, apoi se lungi pe o coastă și vre-un ceas se gîndi—la Olga...

Întălu se ocupă stăruitor de exteriorul ei, își desemna mereu portretul din memorie.

Olga, la drept vorbind, nu era o frumuseță, nu era nici atât de albă, n'avea nici frăgezimea izbicioare a obrazilor și buzelor; ochii nu ardeau de razele unui foc lăuntric. Nici mărgăneuri pe buze, nici perle în gură, nici mini în miniatură, ca la un copil de cinci ani, cu degetele în felul strugurelui.

Dar dacă ai fi prefăcut-o într-o statuie, ar fi fost o statuie a grației și armoniei. Unei staturi destul de înalte îi răspundea mărimea capului: mărimea capului—ovalul și dimensiunile obrazului; toate acestea, la rîndul lor se potriveau de minune cu umerii, umerii—cu mijlocul...

Oricine o întilnea,—chiar un om distrat,—se oprea o clipă în fața acestei artistice ființi, create după o măsură și un plan sever...

Nasul forma o linie grațioasă, de un relief abia observat; buzele—subțiri și de cele mai multe ori strînse: semn al unei gândiri veșnic îndreptate spre ceva. Aceiași prezență a unei gândiri aprinse lumina în privirea pătrunzătoare, totdeauna vioaie,—care nimic nu scăpa,—a unor ochi întunecați, verzi-închiși. Sprincenele dădeau ochilor o frumuseță deosebită: nu erau curbate, nu rotunseau ochii, ca prin două ațșoare subțiri, așezate cu degetul; nu, erau două dunguliți blonde, pufoase, aproape drepte, care stăteau rareori simetric: una era cu o linie mai sus decît cealaltă: deaceia deasupra sprincenei era o cutișoară mică, care parcă vorbea ceva,—parcă ar fi stat vre-un gând acolo...

Umbla cu capul cam aplecat înainte, purtat cu nobleță de un gît, sever proporționat și mindru; se mișca cu tot trupul deodată, pășind ușor, parcă luneca...

„Oare ce se tot uita eri așa de fix la mine?“—se gîndea Oblomov. „Andrei se jură că despre ciorapi și cămașă nu i-a vorbit; că i-a spus despre prietenia lui cu mine, cum am crescut, am învățat,—tot ce era frumos, și între altele (a spus-o și asta). Cît e de nenorocit Oblomov, cum se pierde tot ce-i bine în el, din pricina nepăsării, din lipsa de activitate, cît de slab mi-jește viața, și cum...“

„Atunci de ce să zimbească?“—urmă Oblomov.—Dacă are un dram de inimă, această inimă ar trebui să se oprească de durere, să singereze de milă; și ea... o las în plata lui Dumnezeu. Nu mă mai gîndesc! Mă mai duc numai azi, stau la masă și—nu mă mai calcă piciorul meu pe acolo“.

Treceau zile după zile: Oblomov e acolo și cu amîndouă picioarele, și cu mînile, și cu capul.

Într-o bună dimineață Tarantiev îi mută tot bagajul la cumătra sa, în hudița din cartierul Văborgului, și Oblomov petrecu vre-o trei zile, cum nu le-a petrecut demult: fără așternut, fără divan, stînd la masă la mătușa Olgăi.

Se află deodată că în fața vilei lor mai e o casă liberă.

Oblomov o închirie pe nevăzute și stă acolo. E cu Olga de dimineață până în seară; cetește cu ea, îi trimite flori, se plimbă pe lac, pe dealuri... el, Oblomov!

Cite nu se întâmplă pe lumea asta?... Dar asta cum s'a întâmplat? D'apoi iată cum...

Pe cînd stătea la masă cu Stolz la mătușa Olgăi, Oblomov simțea în timpul mesei același chin, cași în ajun, minca subțivirea ei, vorbea, știind, simțind că deasupra lui, ca un soare, stă această privire, îl arde, îl turbură, îi trezește nervii, singele. Deabia-deabia în balcon, la o țigară în dosul fumului, reuși pentru o clipă să se ascundă de această privire tăcută, stăruitoare.

„Ce-i asta?—își zicea Oblomov, întorcîndu-se încolo și încoace.—E un chin! Își bate joc de mine? La nimeni nu se uită așa: nu îndrăznește! Numai eu sînt ceva mai pașnic, și uite... Am să-i vorbesc!—hotărî Iliia Illici: celace vrea să stoarcă din mine cu privirea, am să i-o spun cu vorba!”

Dar iată-o apărînd dinaintea lui pe pragul balconului. Oblomov îi propuse un scaun, se și așeză lîngă el.

—Adevărat că veșnic ți-i urît?—îl întrebă ea.

—Adevărat,—răspunse Oblomov;—dar nu așa tare... Am ocupații...

—Andrei Ivanovici zice că dumneata scrii un plan?..

—Da, vreau să plec la țară, să mai stau acolo, și mă pregătesc cu încetul.

—Dar în străinătate pleci?

—Da, numai decît; numai să se pregătească Andrei Ivanovici.

—Pleci cu plăcere?—îl întrebă Olga.

—Da, foarte cu...

Se uită la ea: zîmbetul îi luneca pe toată fața, cînd lumînînd în ochi, cînd revărsîndu-se pe obraz; numai buzele i-s strînsse, ca întotdeauna. Oblomov n'avu tăria să mintă cu totul liniștit.

—Is cam... leneș...—zise Iliia Illici, dar...

Îl era necaz, că-i zmulsesse așa de ușor, aproape tăcînd, mărturisirea lenei. „Ce are cu mine? Mă tem de ea?...”—se gîndea Oblomov.

—Lenesh!—zise Olga cu o ironie abia simțită.—Cu puțință? Un bărbat—leneș! Nu înțeleg...

„Ce greutate de înțeles?”—se gîndi Oblomov. „Lucrul parcă ar fi simplu”.

—Stau tot acasă, de acela Andrei crede că eu...

—Dar probabil scrii mult, cetești. Ai cetit?..

Se uită la el așa de fix..

—Nu, n'am cetit!—îl scapă îndată lui Oblomov, îngrijat că fata începe să-l examineze.

—Ce?—întrebă Olga rîzînd.

Începu să rîdă și el.

— Credeam că ai să mă întrebi despre vre-un roman : eu nu le cetesc.

— N'ai ghicit ; vroiam să te întreb despre călătoriile..

Oblomov o privi cu luareaminte : toată fața ei rîdea, dar buzele nu...

„O, d'apoi... cu asta trebuie să bagi de seamă“...—se gîndi Oblomov.

— Atunci ce citești ?—întrebă Olga cu curiozitate.

— Adevărat că-mi plac mai mult călătoriile...

— În Africa ?—îl întrebă ea viclean și încet..

Oblomov roși, înțelegînd nu fără motiv, că fata știe nu numai ce citește el, ci și cum citește.

— Ești muzician ?—întrebă ea, ca să-l scoată din încurcătură.

În timpul acesta se apropie Stolz.

— Iiia, iaca am spus Olgăi Sergheevnei, că ție grozav îți place muzica ; s'o rugăm să ne cînte ceva... Cîntă diva...

— Dece spui neadevăruri ? Deloc nu-s pătimaș după muzică.

— Auzi ?—zise Stolz.—Are aer că se supără ! Eu îl recomand ca pe un om cum se cade, și el se grăbește să deziluzioneze...

— Îmi declin numai rolul de amator : e un rol îndoelnic, și greu.

— Și care muzică îți place mai mult ?—întrebă Olga.

— Greu de răspuns. Tot felul de muzică ! Uneori ascult cu plăcere o flaută răgușită, vre-o arie, care-mi rătăcește în amintire ; altă dată plec dela jumătatea operei ; alte dăți mă mișcă Melerber ; chiar un cîntec de pe o barcă : după dispoziție ! Uneori îți astup urechile și de Mozart..

— Atunci adevărat că-ți place muzica.

— Cîntă-ne ceva, Olga Sergheevna !—rugă Stolz

— Dar dacă monsieur Oblomov e în așa fel de dispoziție, că-și astupă urechile ?—zise Olga, întorcîndu-se către Oblomov.

— Aici s'ar cere vre-un compliment,—zise Oblomov.—Nu mă pricep, și chiar dacă m'ași pricepe, nu m'ași hotări.

— Dece ?

— Dar dacă dumneata cînti rău !—observă Oblomov cu naivitate.—M'ași simți așa de stînjedit...

— Ca eri cu pezmeeții...—îl scapă ei deodată, și roși singură ; și cine știe ce n'ar fi dat să nu fi spus așa.—Scuză-mă. Te rog...

Oblomov nu se aștepta la așa ceva și se încurcă.

— E o trădare răutăcioasă,—îngînă el încet.

— Nu, cel mult o mică răz bunare, și zău !—nici un gînd rău : fiindcă n'ai putut găsi un singur compliment pentru mine.

— Poate oi găsi cînd te-oi auzi.

— Dar ai vrea să cînt ?

— Nu, nu eu : el vrea,—răspunse Oblomov, arătînd pe Stolz.

— Dar dumneata ?

Oblomov făcu negativ din cap.

— Nu pot să doresc ceiace nu știu.

— Ești mare grobian, Ili!—zise Stolz.—Iată ce va să zică să stai mereu culcat și să încalți ciorapii...

— Dar bine, Andrei!—il întrerupse Oblomov îndată, nelăsându-l să sfârșească:—pe mine nu mă costă nimic să zic: „ah, sînt încîntat, fericit, dumneavoastră cîntați desigur minunat“... Parcă e nevole de asemenea lucruri?

— Dar ai fi putut dori cel puțin să vă cînt.. cel puțin de curiozitate,—zise Olga.

— Nu îndrăznesc; dacă nu ești actriță...

— Atunci vă cînt,—zise Olga către Stolz.

— Ili, prepară complimentul.

Se întunecase. Se aprinse lampa, care pătrundea ca o lună prin perdeaua de ăderă. Întunericul acoperi trăsăturile feței și toată înfățișarea Olgăi, și aruncă asupra ei un fel de zăbranic întunecos; fața ei era în întuneric; se auzea numai vocea-i gîngășă, dar puternică, vibrînd de simțire.

Cîntă multe arii și romanețe, după indicația lui Stolz; în unele vorbea suferința, cu un presimțimînt nedeslușit de fericire, în altele bucuria, dar în sunetele acestea se ascundea germeul tristeții.

Cuvintele, sunetele, toată această curată și plină voce feciorească făcea să se bată inima, să vibreze nervii; ochii scîntelau și înotau în lacrimi. În același moment ai fi vrut să mori, să nu te mai trezești din valul de sunete, și îndată apoi inima ardea după viață...

Oblomov se aprindea, se sfîrșea, își reținea cu greu lacrimile, și mai cu greu își înăbușea strigătul de fericire, gata să izbucnească! Demult n'a simțit el atîta tinerețe, asemenea putere care, parcă urca din fundul sufletului, gata la eroism și sacrificiu...

În clipa asta ar fi plecat chiar în străinătate, dacă i-ar fi rămas numai să se urce în vre-o trăsură și să plece.

Olga încheie cu „Casta diva“. Toate extazurile, gîndurile, care treceau fulgerător prin mînte, tremurul care, ca niște ace, trecea prin trup,—toate astea nimiciră pe Oblomov: Oblomov simțea sfîrșeală...

— Sînteți mulțumiți de mine pe ziua de azi?—întrebă deodată Olga pe Stolz, oprindu se.

— Întreabă, ce zice Oblomov.

— Ah!—il scăpă lui Oblomov.

Apucă deodată mîna Olgăi, o lăsă și se rușină.

— Scuză-mă,—îngină Oblomov.

— Auzi?—zise Stolz.—Spune, Ili, cu mîna pe conștiință: decidînd nu ți s'a mai întîmplat asemenea lucru?

— Lucrul ăsta putea să se întîmple azi dimineată, dacă pe dinaintea fereștrei ar fi trecut o flașnetă...—se amestecă Olga fără răutate,—cu atîta blîndețe, încît îndulci înțepătura sarcasmului.

Oblomov o privi dojenitor.

— La dinsul ferestrele încă nici azi nu-s scosase; nu se aude ce-i pe afară,—adăugă Stolz.

Oblomov îl privi cu muștrare.

Stolz luă mina Olgăi.

— Nu știu cărei împrejurări să atributez că ai cîntat azi, cum n'ai cîntat niciodată, Olga Sergheevna; eu cel puțin demult n'am auzit... Iată complimentul meu,—adăugă Stolz, sărutîndu-i fiecare deget.

Stolz plecă. Oblomov se pregăti și el de plecare, dar Stolz și Olga îl rețineau.

— Eu am treabă—observă Stolz:—dar tu ai să te duci să stai lungit... încă-i devreme.

— Andrei! Andrei!—roști Oblomov cu ton rugător.—Nu, nu pot să rămîn azi, plec!—adăugă el, și plecă.

N'a dormit toată noaptea: trist, dus pe gînduri, umbra prin odăe încolo și înapoi; în zori eși, se plimbă pe Neva; cine știe ce simțea, la ce se gîndea...

Peste trei zile iar veni, și seara, pe cînd ceilalți musafiri se aflau la cărți, se pomeni lîngă pian împreună cu Olga. Pe mătușă o durea capul; ședea în biurou și mirosea niște spirit.

— Vrei să-ți arăt colecția de desene, pe care mi le-a adus Andrei Ivanovici din Odesa?—întrebă Olga.—Nu ți le-a aratat?

— Conform datoriei de gazdă, vrei, mi se pare, să mă distrezi?—întrebă Oblomov.—Zadarnic.

— Dece zadarnic? Ași vrea să nu-ți fie urît, să fii aici ca acasă, să te simți cu desăvîrșire liber, ușor, și să nu pleci ca să stai... culcat...

„E o filință răutăcioasă, îi place să-și bată joc!“—se gîndi Oblomov, uitîndu-se, fără să vrea, la fiecare mișcare a ei.

— Vrei să mă simt ușor, liber și să nu-mi fie urît?

— Da,—răspunse Olga, uitîndu-se la el, cași în ajun, dar și cu o mai vădită expresie de curiozitate și bunățate.

— Atunci mai întăiu de toate nu te uita la mine așa, ca acuma, și cum te uitaî mai zilele astea..

Curiozitatea în ochii ei se îndoi.

— Iaca, anume din pricina căutăturii acestela mă simt stînje-nit... Unde mi-i pălăria?

— Dece stînje-nit?—îl întrebă Olga cu blîndeță, și privirea ei își pierdu expresia de curiozitate, devenind numai bună și blîndă.

— Nu știu; mi se pare numai, că prin privirea asta storci din mine tot ce n'ași vrea să știe alții, mai ales dumneata...

— Dece? Dumneata ești prietînul lui Andrei Ivanovici, iar Andrei Ivanovici e prietînul meu, prin urmare..

— Prin urmare nu-i motiv să știi dumneata ce știe Andrei Ivanovici,—sfiși el.

— Motiv nu-i, dar e puțință...

— Grație francheței prietnului meu: rău serviciu din parte-l..

— Dumneata ai secrete?... Poate crimele!...—adaugă Olga, rîzînd și trăgîndu-se îndărăt.

— Poate,—răspunse Oblomov, oftînd.

— Da, e o gravă crimă,—zise Olga timid și încet:—să încalți clorapi de diferite feluri...

Oblomov inhătă pălăria.

— Nu mai pot! Și dumneata ai vrea să mă simt liber! Țin la Andrei... V'a spus-o și asta?

— Azi m'a făcut să rid grozav,—adăugă Olga:—mereu mă face să rid. Iartă-mă, nu mai fac, nu; am să caut să mă uit la dumneata altfel.

— Făcu o mină pe jumătate glumeață, pe jumătate serioasă.—Astea mai întăiu:—ei, iaca, nu mă mai uit ca eri, prin urmare ai să te simți liber, ușor. Al doilea: ce-i de făcut, ca să nu-ți fie urît?

Oblomov se uită drept în ochii ei albaștri-cenușii și prietinoși.

— Iaca, acuma și dumneata te uiți la mine ciudat, nu știu cum...

Oblomov se uita la ea de bună seamă, parcă nu cu ochii, ci cu gîndul, cu toată voința,—ca un magnetizor,—dar se uita, fără să vrea, neputîndu-se stăpîni să nu se uite.

— „Dumnezeule, cit e de nostimă! Se găsesc doar asemenea ființi pe lume”,—se gîndea Oblomov, privind-o cu ochi aproape speriați.—Această albeață, acești ochi, unde e întunecos, ca într'o beznă, și unde totuși strălucește ceva: sufletul, probabil!... Zimbetul îl poți ceti ca o carte; în dosul zimbetului acești dinți... și întreg capul... cit de gingaș, cit de delicat stă pe umeri,—parcă se clatină ca o floare, respiră parfum“...

„Da, eu capăt ceva dela ea: din ea ceva trece în mine! La inimă, iaca aici, începe parcă să fiarbă ceva, să se bată... simt aici ceva străin, ceva care parcă nu era... Dumnezeule, ce fericire s'o privești! Mi-i greu să respir!“

Aceste gînduri îi treceau prin cap ca un virtej; Oblomov se uita mereu la ea, ca într'o depărtare nesfirșită, ca într'o prăpastie fără fund, cu drag nesfirșit, uitînd totul.

— Vai, monsieur Oblomov,—cum te uiți dumneata,—zise Olga, sfîiță, întorcîndu-și capul; dar curiozitatea o învingea, și fata nu-și mai ridica ochii depe fața lui.

Oblomov n'auzea nimic.

Se uita mereu, fără s'o audă, și se gîndea tăcut ce-i cu el; își atinse capul cu mîna: se mișcă ceva și acolo, zboară ceva cu repeziciune; n'are timp să-și prindă cursul gîndurilor: ca un stol de paseri, acestea dispar; la inimă, în coasta stîngă parcă-l doare...

— Dar nu te uita la mine așa de stranlu,—zise Olga:—mă simt și eu stînjentă... Vref și dumneata, se vede, să prinzi ceva din sufletu-mi..

— Ce pot să prind?—întrebă el mașinal.

— Am și eu planuri începute și neisprăvite.

Aluzia la planul lui nesfârșit îl trezi.

— Ciudat!—zise Oblomov.—Dumneata ești răutăcioasă, dar privirea dumitale e bună. Nu degeaba se zice că femeile nu pot fi crezute: femeile mint și cu intenție—cu limba, și fără intenție—cu privirea, cu zîmbetul, cu roșeața, chiar cu leșinurile...

Olga nu-l lăasă să sfîrșească, îi luă încetișor pălăria și se așeză pe scaun.

— Am isprăvit, am isprăvit.—Ah, ce limbă nesuferită! Dar, zău n'am ris,—întonă ea, și în această intonare a frazei vibra simțirea.

Oblomov se liniști.

— Andrei ăsta!...—roști el cu mustrare.

— Ei, al doilea, spune ce-i de făcut ca să nu te plictisești?—întrebă Olga.

— Cîntă ceva!...

— Iată-l, complimentul pe care-l așteptam!—il întrerupse ea, rîzînd de bucurie.—Știi?—urmă ea cu vioiciune: alaltăeri dacă dumneata n'ai fi zis „ah“, după cîntecul meu, eu cred că n'ași fi dormit toată noaptea, poate ași fi plîns.

— Dece?—întrebă Oblomov cu mirare.

Olga căzu pe gînduri.

— Nu știu nici eu,—zise apoi.

— Ești ambițioasă, de aceia.

— Da, se înțelege că deaceia,—roști ea pe gînduri, încercînd clapele pianului;—dar vezi că ambiția e pretutindeni și în toate: Adrei Ivanovici zice că ambiția e aproape singurul motor care conduce voința. Iacă dumneata, pe cît se vede, n'o ai, de aceia...

Nu isprăvi.

— Ce?

— Nu, așa, nimic,—se încurcă ea.—Eu țin la Andrei Ivanovici nu numai fiindcă mă face să rîd; uneori cînd vorbește—pling, și nu fiindcă ține la mine, ci mi se pare, fiindcă... ține la mine mai mult decît alții: vezi unde s'a furisat ambiția!

— Dumneata ții la Andrei?—întrebă Oblomov, și înfipse o privire adîncă, iscoditoare în ochii ei.

— Da, se înțelege: dacă el ține la mine mai mult decît alții, eu țin și mai mult,—răspunse ea serios.

Oblomov se uită la ea în tăcere; ea îl răspunde cu o privire simplă și tăcută.

— Andrei Ivanovici ține și la Ana Vasilievna și la Zinaida Mihailovna, dar tot nu așa,—urmă Olga:—cu ele n'are să stea de vorbă cîte două ceasuri, nu le face să rîdă, și nu le povestește nimic din inimă: vorbește de afaceri, de teatru, noutăți; cu mine însă vorbește ca cu o soră... nu, ca cu o fiică,—adăugă ea în grabă:—uneori mă mustră chiar, dacă nu înțeleg ceva

îndată, dacă nu-l ascult, nu-s de o părere cu el. Pe ele nu se supără, și mi se pare, din pricina asta țin eu la Andrei Ivanovici și mai mult.. Ambiția!—adăugă ea pe gânduri; dar nu înțeleg cum a pătruns ea în cîntecul meu. Despre cîntec demult mi se vorbește de bine, și dumneata nici nu vroiai să mă auzi, te-am făcut aproape cu forța să ascuți.. Și dacă după asta ai fi plecat, fără să-mi zici o vorbă, dacă nu băgam de seamă nimic pe fața dumitale.. mi se pare.. m'ași fi bolnăvit.. da, adevărat, e ambiția!—închee ea hotărît.

— Dar dumneata ai observat ceva pe fața mea ?

— Lacrimi, cu toate că le ascundeai; e rea trăsătura asta la bărbați,—de a se rușina de inima lor. Și asta e o ambiție, dar falsă. Mai bine s'ar rușina de mintea lor,—care greșește mai des. Chiar Andrei Ivanovici se rușinează de inima lui. I-am spus-o, și zice că am dreptate. Dar dumneata ?

— Cum să fii de altă părere, privindu-te ?

— Încă un compliment! Și încă ce compliment..

Nu găsea cuvîntul potrivit.

— Ordinar!—completează Oblomov, privind-o stăruitor.

Cu un zîmbet, Olga întări senzul cuvîntului.

— Iată dece mă temeam, cînd nu vroiam să te rog să ne cînti.. Ce să zici, ascultînd pentru întăia dată ? Și de zis, trebuie să zici. Greu să fii deștept și sincer în același timp, mai ales în sentiment, sub influența unei impresii ca atunci.

— Adevărat, am cîntat atunci, cum demult n'am cîntat, mi se pare, chiar niciodată... Stăi puțin, am să mai cînt una...—zise ea, și în același clipă fața i se aprinse, ochii sclipiră; se lăsă pe scaun, luă cu putere cîteva acorduri și începă.

Dumnezeule, ce nu se auzea în acest cîntec! Speranțe, frică nedeslușită de furtuni, înseși furtunile, pornirile fericirii,—totul răsuna: nu în cîntec, ci în vocea ei.

Cîntă mult, întorcîndu-se cătră el din cînd în cînd și întrebîndu-l copilărește:

— Destul ? Nu, uite asta încă—și iar cînta.

Obrajii și urechile îi ardeau; uneori pe față-i sclipea deodată jocul fulgerilor sufletești, se aprindea raza unei patimi atît de mature, că parcă trăia în inimă depărtatul timp al vieții, și raza aceasta fulgerătoare se stîngea deodată; vocea răsuna din nou, proaspătă și argintie.

Și în Oblomov juca același viață; i se părea că le trăește și le aude toate astea—nu de un ceas, de două, ci de ani întregi.

Amîndoi, nemișcați la vedere, erau mistuiți de același foc ascuns, vibrau de același tremur; în ochi—lacrimi, stoarse de același stare sufletească: simptome ale unor furtuni care se vor trezi poate cîndva în sufletul tînăr, supuse deocamdată numai unor încercări trecătoare și aprinderi fugare ale unor puteri încă adormite.

Sfîrși printr'un lung acord melodios, în care vocea dispăru.

Olga se opri deodată, își puse minile pe genunchi și, mișcată, cutremurată și ea, se uita la Oblomov: ce-i cu el?

Pe fața lui străluceau zorile fericirii trezite, ridicate din adîncul sufletului; privirea-i înălțată era îndreptată spre ea.

Cași el adineaori,—fără să vrea,—il luă acuma ea de mînă.

— Ce-i cu dumneata?—îl întrebă.—Ce față ai! Dece?

Dar știa dece îi e fața așa și, deși modest, triumfa în gînd, fericită de acest efect al puterii sale.

— Uită-te în oglindă,—continua ea, arătîndu-i fața în oglindă: ochii strălucesc. Dumnezeule, lacrimi! Cît de adînc simți dumneata muzica!...

— Nu, simt nu muzica... ci... iubirea,—rosti Oblomov încet.

Ea îi lăsă mîna îndată și se schimbă la față. Privirea-i se întîlni cu privirea lui, îndreptată spre ea; privirea aceasta era nemișcată, aproape zmintită: o privea nu Oblomov, ci patima.

Olga înțelese că vorba i-a scăpat, că Oblomov nu-i stăpîn pe ea, și că această vorbă e—adevărul.

Oblomov se trezi, luă pălăria și, fără a se uita în juru-i, eși în fugă. Olga nu-l mai petrecu cu privirea curioasă, stătu mult timp nemișcată lîngă pian,—ca o statuie,—și privea, ca împletită, în jos; numai pieptu-i se ridica și se lăsa cu putere...

(Traducere din rusește de A. Frunză)

(Va urma)

I. Gonciarov

Personalitatea și activitatea literară a lui Dimitrie Cantemir

1.— Curentele culturale din Moldova în vremea lui Dimitrie Cantemir

În evoluția noastră literară, rare sînt personalitățile așa de puternice, cum prin opera sa s'a impus Dimitrie Cantemir. Figura și activitatea principelui scriitor devine și mai interesantă prin faptul că aparținînd unei epoci de criză politică, criză în foarte strînsă legătură cu un apogeu cultural, care căuta să producă și pe teren politic desăvîrșita libertate sufletească, în tendințele sale politice și năzuințele sale literare, rezumă sufletul unei întregi generații moldovenești. Această generație dela sfîrșitul sec. XVII și începutul sec. XVIII prezintă un foarte interesant fenomen istoric, care se poate urmări mai detaliat între hotarele unei stăpîniri mai mici—și noi știm că Moldova dela sfîrșitul sec. XVII aștepta atîtea regiuni să revie la patria mămă. Sînt rare adică prilejurile, cînd putem stabili cu precizie siguranță legăturile strînse dintre curentele literare și năzuințele politice așa, cu cit succes putem constata aceasta pentru Moldova vîlșii lui Dimitrie Cantemir.

Continuă și în timpul lui Constantin Vodă Cantemir tradiția culturală slavonă, firește cu lipsa de intensitate prilejită de distanța cea mare a vremii dela epoca de înflorire a culturii slavone în Moldova. Neo-slavonismul cultural de formă rusească, cu toată propaganda politică a imperiului moscovit, nu se recunoaște nicăeri pînă la 1711, după care an, Dimitrie Cantemir va trăi numai din reminiscențele sale moldovenești.

Cultura rusească a acestei vremi deriva din influența, ce-o exercitase prin Academia sa dela Kiew, Petru Movilă. Acesta

purcesese la rîndul său dela acel curent cultural polon, care și pe alte căi pătrunsese în Moldova.

Petru Movilă era din familie, care avusese atîtea legături cu Polonia.¹ În tinerețe făcuse parte din suita unor mari figuri militare polone. El a reinviat cultura ortodoxă nu pornind dela vechea cultură bisericească slavonă—academia grecească din Constantinopol aștepta pe atunci epoca sa de înflorire—ci luînd ca bază cultura de formă latină din Polonia, ceia explică și rezistența pravoslavnicilor cum, la început, a întîlnit-o activitatea lui Petru Movilă. Opera lui Petru Movilă a pătruns bine primită la noi. Cărți tipărite la Kiew s'au găsit multe în Moldova și Țara Romînească.² Mateiu Basarab însuși chemase să-l conducă tipografia pe Meletie dela Kiew. Cînd Vasile Lupu întemela pe la 1640 în capitala sa un colegiu, fostul rector al Academiei din Kiew, care fusese Sofronie Počacky, ajunsese primul rector al colegiului moldovean. Și în colegiul dela Iași, întocmai cași la Kiew, se studia limba latină, o inovație importantă pentru sufletul românesc față de școlile domnești, cum se vor înființa de ex. în Țara Romînească a lui Șerban Cantacuzino.³ Vasile Lupu și politicește termină împăcîndu-se cu Polonia. Cultura polonă va pătrunde în Moldova și în legătură cu raporturile strînse care, mai ales în tot cursul sec. XVII, se constată între boerimea moldovenească și nobilii din Polonia. În această țară cultura humanistă putea pe această vreme să arăte epoca de înflorire din sec. XVI, cînd adoptarea formei culturale humaniste a întîmplat și ajutorul năzuințelor protestante spre o nouă hipostasă a vieții.

Astfel se explică, dece în același timp, cînd lumea polonă se închina idealului antic, se produc opere de samă în limba polonă. Mitropolitul Dosoftei mai tîrziu va traduce în romînește psaltirea, cunoscînd traducerea polonă a lui Kochanowski, carte ajunsă la atîtea ediții în sec. XVI-XVII. Dar în sec. XVI cultura humanistă din Polonia rămăsese aproape exclusiv apanagiul cercurilor în legătură cu curtea regală și fețele înalte bisericești. Astfel se explică dece în sec. XVI, cu tot contactul neîntrerupt al boerimii moldovenești cu lumea polonă, nu se poate constata o înflorire culturală mai de samă în Moldova. Alexandru Lăpușeanu, cași fiul său Bogdan, prietini politici ai Poloniei, nu pot provoca un răsunset în cercuri chiar mai restrînse ale societății moldovenești. Obîcелurile polone ale lui Bogdan Lăpușeanu produc același indignare în rîndurile boerimii moldovenești, cași felul turcesc de viață al lui Ilie Rareș.

Dela sfîrșitul sec. XVI însă și'n tot cursul secolului XVII

1 Cf. Al. Jablonowski, Akademia Kijowska Mohylanska pag. 101 și *Historja Rusi Paludulowej*, Cracovia, 1912, pag. 223 și urm..

2 N. Iorga, *Inscripții*, II, pag. 331; Melhlsedek, *O vizită la cîteva mănăstiri din Bucovina*, pag. 261; N. Iorga, *Istoria literaturii religioase*, pag. CXXXVII—IX; Hurmuzaki, *Documente*, VII, pag. 462; *Buletinul Comisiunei Mon. Ist.*, VIII, pag. 170 și urm.

3 Vezi în legătură cu școlile domnești: G. Nedioglu, *Cea mai veche școală romînească cu caracter statornic*, București, 1913.

lezuiții intrați și îmbrățișați în Polonia obișnuiesc, prin multele lor școli, masse tot mai mari din societatea polonă cu cultura clasică. Școlile iezuite duc și produc dragostea pentru cultura clasică în imediata apropiere a graniței nordice moldovenești.¹ Din contactul dela hotare va rezulta începutul influenței culturale polone în societatea moldovenească. Fii de boeri studiază în școlile iezuite din Polonia. Episcopul Bandini a cunoscut la curtea lui Vasile Lupu un boer mare, care studiasse 6 ani la lezuiți.² Și în Iași înființează lezuiții un colegiu, în care a învățat latinește și Ioan, fiul lui Vasile Lupu.³ Colegiul iezeit din Iași era o misiune al celui din Camenița, unde ca și la Bar, la Lemberg mergeau fiii de boeri să învețe carte. Iordache Russet, Miron Costin, sulgerul Diamand, apoi Gavriiliță Costache, Hurmuzache și Mavrodol au dat ajutoare bănești pentru colegiile iezuite. Fiii lui Iordache Russet au fost elevii lezuiților din Iași, etc. Unii din acești lezuiți au jucat și rol de misionari politici, cum constatăm în timpul lui Gheorghe Ștefan și în vremea lui Constantin Cantemir. Secretarul francez a lui Sobieski, Dupont, vorbește despre Moldovenii care, în afară de țara lor, se cultivă foarte bine în toate științele.⁴

Ordinele catolice din Moldova aveau biblioteci, cum se pomeneste la Siret, la Bacău, la Iași și a trebuit să fie și la Cotnari, unde lezuiții țineau deasemenea o școală. Poate luând de aici pildă mitropolitul Dosoftei adună cărți, ca să fie stătătoare la sfânta mitropolie—începutul primei biblioteci publice la Iași.⁵

Introducerea culturii polone în Moldova a fost favorizată și prin împrejurările politice. Pentru întâia oară în curs de mai multe decenii, influența politică polonă a fost predominantă în Moldova în timpul Movileștilor. Familiile: Movilă, Balica, Stroici, Ureche, Barnovschi, Costin au crezut, mai ales, în eficacitatea ajutorului politic polon pentru Moldova. De atâtea ori boerii sînt siliți să petreacă în surghiun polon, unde duc viața de formă polonă. Până la 1650 obținuseră indigenatul polon Nistor Ureche, Ieremia, Simion și Gheorghe Movilă, Miron Barnovschi, Luca și Simion Stroici, Vasile Orăș, Gheorghe Maureti, Isala Balica, Gheorghe Islăuzanu, Iancu Costin cu fiii săi.⁶ Ieremia Movilă a avut atîtea fiice măritate în Polonia unde s'a căsătorit și Teodosia Nicoriță cași Elena logofeteasa Maureti. Prin astfel de căl, influența polonă pătrunde în societatea moldovenească. Luca Stroici va scrie tatăl nostru

1 Cf. Zaleski, *Iezuitj w Polsce, Lemberg, 1902, III, pag. 829.*

2 Codex, Bandinus, ed. V. A. Ureche, p. 91-2.

3 Cf. É. Picot, *Pierre Movila ap. É. Legrand, Bibliothèque hellénique, IV, p. 117-8*; *Archiva din Iași, I V, pag. 326* și *Paul de Alep, Călătoriile patriarhului Macarie, trad. E. Cioranu, pag. 27.*

4 Cf. *Muzeum Konstantego Swidzinskiego, VIII, Varșovia, 1835*; *Philippe Dupont, Mémoires etc., pag. 201.*

5 I. Bianu, *Insemnări autografe ale mitr. Dosoftei (An Acad. Rom., S. III., XXXV, pag. 1).*

6 *Volumina legum, Petersburg, 1860, IV.*

cu litere latine, domnii și boerii vor avea secretari pentru latinește.¹ Influența culturală polonă va promova în felul acesta intrarea în Moldova a ortodoxiei dela Kiew.

Începînd de pe la mijlocul sec. XVII, influența culturală polonă va găsi în Moldova un obstacol ridicat de însăși curtea lui Vasile Lupu. Acesta a favorizat, după cît i-a stat în putință, cultura grecească în Moldova. În 1652 divanul său numără șapte boeri greci și numai trei romîni. Învățați greci petrec de atîtea ori la curtea lui. Același Vasile Lupu va înlocui la Trei Ierarhi cu dascăli greci pe profesorii veniți dela Kiew. Gheorghe Duca va favoriza iarăși cultura grecească, așa că pînă la sfîrșitul secolului, influența polonă și grecească se încrucișază la curte și în rîndurile boerimii moldovenești. Cultura polonă cu forma ei latină reprezenta și tendințele politice creștine: lupta în contra Turcilor. Astfel boerii cu educație polonă, ca și domnii Gheorghe Ștefan și Ștefan Petriceicu vor urmări aceleași idei de cruciată, care în jumătatea a II-a a sec. XVII le produsese în Polonia cultura umanistă propovăduită de Iezuiți. Acestui curent i-au aparținut Miron și Nicolae Costin, precum și Mitropolitul Dosoftei. Ideile politice ale acestora în legătură cu curentul de cruciată creștină, cum se propaga în Polonia, precedea însă și dela școala latină, prin care trecuseră. Cultura latină împrumutase, aceloră care și-o apropiaseră, o deosebită mîndrie: Miron Costin ca și Dosoftei e mîndru de originea noastră latină, de obîrșia noastră împărătească. Și pentru Dosoftei, sultanul este „păgînul și tiranul“.

Aceiași exaltație sufletească, derivată din cunoașterea culturii clasice și a originii noastre cîtră sfîrșitul sec. XVII produce acel interes viu pentru istoria romînească în general, cea moldovenească în special, așa cum se întîlnește la Costinești, la Tudosie Dubău, Vasile Damian, compilatori, înăditori sau continuatori ai vechilor anale și cronice moldovenești.² Și tonul acestei istoriografii este altul. Trecutul era pentru această generație un îndemn de ridicare politică și chiar, cînd grija principală era păstrarea și supravegherea ortodoxiei, era greu să admiți a fi confundat în ideea generală ortodoxă fără de neam și fără de țară: așa se explică atitudinea politică a mitropolitului Dosoftei și a boerilor, organe politice sau scriitori, care nu pot admite orice domnie, lăsînd la o parte interesele lor mărunte.

Dosoftei și-a publicat ultima sa operă în grecește. Și după Vasile Lupu oameni învățați greci se întîlnesc în Moldova. Ultima carte a lui Dosoftei, ca și stăruința tipografiei

1 Hasdeu, *Viața și scrierile lui Luca Stroici*, pag. 31; N. Iorga, *Studii și Documente*, VIII, pag. 210-1.

2 C. Giurescu, *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Damian*, București, 1914.

grecești în lași dovedea că influența culturală grecească nu s'a sfârșit, făcînd concurență culturii humaniste polone.

Cătră sfîrșitul sec. XVII, nu numai diferiții patriarhi greci călătoria, ci și academia grecească din Constantinopol, reorganizată, prin legătura politică a capitalei turcești cu lumea din cele două principate, a promovat păstrarea și adăogarea influenței culturale grecești din Moldova. Dimitrie Cantemir ca ostatec la Constantinopol, ca mazil politic etc. a stat în strînsă legătură cu această academie grecească. El însuși ne spune, ce se învăța acolo din științe, filozofie și toate părțile ei.

Între profesorii academiei grecești din Constantinopol aminteste pe Ion Cariofil „teolog și filozof excelent“, Blasiu Scaevophilax, Antonie și Spandoniu, filozofi peripatetici, Jacomin gramatic, dela care a învățat elementele filozofiei, Sevastos Kymenitul „celebru prin calendarul său bisericesc“, Dionisie Hieromonahul și Alexandru Mavrocordat. Același Dimitrie Cantemir protestează în contra acuzației, ce se aduce lumii grecești, că a căzut în barbarie. Dovezi pentru aceasta aduce pe patriarhii Calinic, Dositei și Hrisant, elevi ai academiei din Constantinopol. Opt luni a luat Dimitrie lecții despre principiile lui Thales și filozofia lui Helmont dela alt elev al școlii din Constantinopol, care era Melietie arhiepiscop de Arta, apoi de Atena.

Primul medic la curtea lui Dimitrie Cantemir a fost alt elev al aceleiași școli, Lichini, care cunoștea din fundament filozofia și medicina. Înainte de a doua domnie a lui Dimitrie Cantemir a avut tronul Moldovei alt elev al academiei din Constantinopol, Constantin Duca, fost elev distins al lui Spandoniu și care, cum spune Dimitrie Cantemir, „nu puține făclii topise asupra cărților filozofești“. Din Țara romînească va aduce Constantin Cantemir ca profesor pentru fiul său Dimitrie pe acel Ieremia Cacavella, care-i dădu primele învățături de filozofie. Profesor al fiilor lui Dimitrie Cantemir va fi Anastasie Condoidi.¹

În felul acesta, personalitatea literară a lui Dimitrie Cantemir aparține curentului grecesc, așa cum îl reprezenta academia din Fanarul constantinopolitan. Prin activitatea sa literară și științifică, Dimitrie Cantemir este înaintașul, care ne arată cum s'ar fi dezvoltat cultura moldovenească în secolul XVIII, dacă nu ar fi intervenit întreruperea politică fanariotă. Căci dela început este bătătoare la ochi marea deosebire care-l desparte de Nicolae Mavrocordat. Dimitrie Cantemir trăește între două lumi. Civilizația grecească patronată și produsă prin cercurile constantinopolitane avea caracter cosmopolit, arătînd urme de șovinism în ideea numai în chestii de ortodoxie. Dimitrie Cantemir se afla în fața continuării vechii civilizații bizantine. Școala dela Constantinopol era vechea civilizație bizantină și ceva mai

¹ D. Cantemiru, Istoria Imperiului ottomanu, trad. Ios. Hodosiu I, Bucuresci, 1876, pag. 135, nota 11.

mult. Din însăși izvoarele lucrărilor lui Cantemir vedem că cercurile învățate grecești din Constantinopol erau în curent și cu anumite discuții din lumea științifică a sec. XVI și XVII. Din Divanul lumii cu înțeleptul sau Gladețul sufletului cu trupul, ca și din alte lucrări știm că Dimitrie Cantemir a fost până la 1698 în legătură cu școala din Constantinopol și sub conducerea lui Ieremia Cacavella, cunoștea pe Petru Belharius¹ pe Lactanțiu și Seneca,² pe stolci și credea că cea mai necesară merinde sufletească pentru un tânăr este a cei cel puțin: Sfânta Scriptură, — apoi Cicero „pentru slujbe“, unele lucrări ale lui Seneca, „a lui Plutarhus obiceinice“; a lui Epictitos Enchiridionu; a lui Socratu, Invățătura cătră Dimonicu, i proci. Așisderea dintre creștini nu pucintel, precumu Thoma Campicius pentru urmarea lui Christosu; a lui Ierasmus Enchiridion pentru oșteanulu creștinu; Ethica Crellii Christiana, i proci“.³ Cultura multă și variată, cită își va însuși Dimitrie Cantemir, nu-l va desfilința însă firea sa de Moldovean. Construcția frazei din operele sale va fi strălnă, dar atita moldovenism rămîne în expresie și în vorbă, atita spontaneitate găsim în povestirea aceluia, care, ajunsese un polihistor. Prin aceasta se apropie de Neculce. Publicase numai în limba românească și grecească până la 1698, dar falma învățaturii lui la 1711 era foarte mare în întreagă Europa. Un doctor, care a practicat în Țara-Românească și a stat în strinse legături cu Dimitrie Cantemir, spunea următoarele: „Quis in orbe adeo peregrinus est, qui eruditissimum Kantarmirium Hellenicae, Illyricae, Turlicae, Arabicae, Persicae, Latinae, Italicae, Gallicae Linguarum, peritissimum, in scientiis omnibus ultra fidem profunde instructissimum, Gloriosissimi Russorum Imperatoris Literarias Delicias efficere et sumptuose nuper erectis Magni Imperii Athenaeis praesidere ignoret?“⁴ În 1764 Müller, profesor la Petersburg, care da spre tipărire lui Büsching „Descriptio Moldaviae“, așa scria despre Dimitrie Cantemir: „Invățătura lui cea mare și știința limbilor celor multe, covârșește pre toate acele, ce este a se cere dela un beizadea, carele nu au învățat alurea nicăiri, decit numai la Țarigrad, dela Grecii cei de acolo“.⁵ Variatele lui lecturi se recunosc în operele de tinereță, care vor însemna numai preparația pentru cariera de istoric. Aceleași lecturi variate și foarte întinse îl făceau foarte plăcut și căutat în societatea înaltă din Constantinopol, cît timp a fost ostatec al tatălui său, capucehaie a fratelui său, ori mazil politic. De aici l se va duce vestea că este

1 Operile principelui Demeiriu Cantemiru, Tomu V, ed. G. Sion, București, 1878, pag. 153.

2 Ibidem, pag. 184, 202.

3 Ibidem, pag. 218.

4 Cf. *Empirica Remedia etc.*. Aulhore Michael Schendo, R. C. S. Eq. Vanderbech etc. addita Aulhoris Apologia adversus Mavrocordati sicophantias, par le docteur Conrade du Schebhen, pag. 18, 19 - Augustae Vindelic, 1723, 8.

5 Descrierea Moldaviei de prințul Dimitrie Cantemir, ed. II, Iași, 1851, Precuvintare pag. 11.

foarte învățat, în baza cărei faime va fi ales membru al Academiei din Berlin, primul Român membru al unei Academii străine. În cursul lungilor sale cetiri și-a câștigat atita dragoste față de învățătură, față de știință, încît mai tîrziu scria că omul fără de învățătură e dobitoc și mort sau „și decît dobitocul mai rău este”. Nu va fi nevoie prin urmare, ca fiul său Antioh trimis extraordinar al imperiului moscovit la Londra și Paris, să intervină să se facă reclamă pentru operele tatălui său, cînd acestea se vor tipări. Traducerea engleză a Istoriei Imperiului otoman va ajunge englezește două ediții, ca și *Descriptio Moldaviae* în nemțește. Aceiași istorie turcească va fi tradusă și în nemțește, așa că Dimitrie Cantemir fu primul Român ale cărui opere, în mai multe ediții, au figurat în vitrinele librărilor europene. Voltaire spunea despre el „că una talentele vechilor greci, știința literelor și aceia a armelor”.

Acesta fu Dimitrie Cantemir, a cărui viață se poate reconstrui după propriile sale mărturisiri păstrate în opere, la care se adaugă comunicările făcute de fiul său Antioh Cantemir lui Tindal, traducătorul englez al Istoriei imperiului otoman.¹

2.—Viața lui Dimitrie Cantemir

S'a născut la 26 Octombrie 1673 (la Galați?)² și a fost botezat de Dumitrașcu Cantacuzino, cînd avea nevoie mare de serviciile tatălui, ca de ale unuia care reprezenta cel mai important partid boeresc. Mama sa se numea Ana Bantăș, despre care Dimitrie ne spune că era o femeie superioară,³ (mulier inter mulieres illius seculi in primis recensenda, literis optimis instructa, rei oeconomicae peritissima et prudentissima).

Poate dela mamă-sa a moștenit aptitudinile și predilecțiile literare, deși la chip semăna perfect cu tată-său. Un portret din tinerețe ni-l arată pe acest tînar slăbuț cu ochi pătrunzători în portul obișnuit al lumii înalte orientale creștine.⁴ După 1685, cînd tatăl său Constantin ajunsese domn, trei ani trăi în anurajul curții moldovenești. Constantin Cantemir nu era un om cu carte, dar între boerii dela curtea moldovenească erau mulți, care își făcuseră studiile în Polonia, iar în capitală se menținea tradiția culturală formată mai ales după înființarea școlii dela Trei Erarhi și promovată și prin școala latină a lezuților. Din Țara Romînească a lui Șerban Cantacuzino, de unde își adusesese domnia, Constantin Cantemir a luat cu sine ca preceptor al fiilor săi pe învățatul călugăr Ieremia Cacavella, care

1 Istoria Imperiului otomanu, trad. Ios. Hodosiu, II, pag. 795 și urm.; nu știm, cui se poate atribui — poate lui Bauer — acea *Vita principis Demetrii Cantemiri*, publicată după *Vita Constantini Cantemirii* (*Operele principelui Demetriu Cantemiriu*, Tomu VII, Bucuresci, 1885 = *Collectanea Orientalia*, pag. 3-5).

2 *Vita Constantini Cantemirii*, Bucuresci, 1885, pag. 13.

3 *Ibidem*, pag. 14.

4 N. Iorga, în *Floarea Darurilor*, II, (1907), 33-35 și *Sextil Pușcariu*, *Istoria literaturii romîne*, I, Sibiu, 1921, pag. 143.

se va osteni să formeze mai ales din Dimitrie un om învățat.¹ Ieremia Cacavella putea să ofere tânărului beizadea primele principii de filozofie și atîta cultură greco-latină, cîtă se profesa în academia grecească din Constantinopol. Vremurile politice erau însă deosebit de grele. În 1685, toamna, în fruntea unei numeroase armate, doi hatmani leșești intră în Moldova. Domnul Constantin se hotărăște pentru o politică expectativă. Cu puțină armată se retrage spre locurile de unde avea să vie armata turco-tătară. În acest timp sosește la Iași și Șerban Cantacuzino, care este primit de către Dimitrie împreună cu caimacanii sub mănăstirea Cetățuia. Cu această ocazie, Șerban comunică tânărului beizadea că scrisori primite din tabăra turcească i-au anunțat că Polonii au fost învinși și i s'a mai comunicat că cu plăcere păstrează promisiunea domnescului tată făcută acum trei ani, ca să-l dea lui Dimitrie pe una din fiicele sale de soție. Cu mare pompă iscusitul domn al Țării-Romînești și tânărul principe merg pînă sub mănăstirea lui Aron Vodă, unde Șerban își așază tabăra.² În 1688 Dimitrie schimbă ca ostatec pe fratele său Antioh și stătu în Constantinopol trei ani. Aici în Constantinopol avu ocazie să-și concentreze toată energia pentru a-și complecta cultura. Dimitrie trăi în preajma academiei grecești din acest oraș, care, cum am văzut, reprezenta vechea cultură greco-latină, dar era în curent și cu noile descoperiri în știință. Incepu să învețe a cunoaște și pe Turci și cealaltă lume orientală. Tocmai în 1681 se întorcea acasă și găsea pe tatăl său turburat de însinuările dușmane ale Costineștilor. „Dimitrie petrecu cu tatăl său sara nopții tragice, în care se săvîrși arestarea lui Velicico Costin și el avu un rol în inscenarea care trebuia să dea pe vinovați în mîna domnului lor. Nu numai atît. Învățatul beizadea a fost acela care a supravegheat executarea influentului și temutului hatman. „Și au stătut acolo de față“ acolo „înaintea porții la fîntînă“ unde în cel din urmă ceas al nopții calul lui Pătrașcu Costin se opri speriat înaintea cadavrului aruncat pe stradă în scumpele haine de mătase—și „au stătut acolo de față pentru credință, pînă ce i-au tălat capul“.³ În anul următor Dimitrie va lua parte, alături de tatăl său la asediul Sorocei.⁴

Dimitrie Cantemir va alunga în orele de răgaz gîndurile negre ale bătrînului domn, care-l asculta pînă sara tîrziu, cum la lumina melancolică a opaițului îi cetea copilul său, care-l sămăna la chip așa de bine, îl cetea traducînd din slavonește sfînta scriptură sau cuvintele Sfîntului Ion Gură de Aur.⁵ Cînd în Mart

1 Este interesant de notat, că și Dimitrie era fiul cel mai mic, după cum Antioh, fiul mai mic al lui Dimitrie va arăta înclinație spre învățătură.

2 Vita etc., pag. 31—32. Vezi însă povestirea corectă la Neculce, Let. II, pag. 251—2, N. Costin, ibidem, pag. 35—6 cf Dupont, Mémoires în Muzeum Konstantego Swidzinskiego, VIII, pag. 177 și urm.

3 N. Iorga, Istoria literaturii romine în sec. XVIII, vol. I. pag. 303.

4 Vita etc., pag. 75.

5 Ibidem, pag. 42.

1693 un atac subit de apoplexie sfârși bătrînețea lui Constantin Cantemir, Dimitrie fu ales domn, Antioh fratele mai mare fiind în acest timp zălog la Poartă. Din cauza lui Constantin Brîncoveanu însă, această primă domnie a tinărului, care era atunci de 20 de ani, dură foarte puțin. Constantin Duca, ca ginere al lui Brîncoveanu, primi domnia, iar pe Dimitrie un agă turc îl duse la Constantinopol. În Istoria Ieroglifică Dimitrie ne va povesti peripecțiile acestor ani petrecuți la Constantinopol până la prima domnie a fratelui său Antioh, precum și cel de după 1700. Dimitrie va avea de luptat cu intrigile bogatului Brîncoveanu, cu lăcomia Turcilor, cu toate instrumentele politice ale Brîncoveanu, care căuta să piardă pe cei doi frați Cantemirești, mai ales pe Dimitrie. Pentru Brîncoveanu, Dimitrie „ar fi numai singur un orat, de carele avea să se teamă, ca de un ibovnic al femeii sale“. În vremea primei domnii a lui Antioh, Dimitrie rămase tot la Constantinopol să contrabalanseze intrigile lui Brîncoveanu. La această dată el avea prietini puternici între meghistanii turci, la ambasadele creștine, cum era ambasadorul francez Férolle, care întocmai ca și până la 1705 îl oferă sprijin. În 1697 a văzut, însuși participând, marele dezastru al Turcilor la Zenta. „De câte ori mi-aduc aminte de vâlmășagul luptei de atunci, mă cuprinde o groază în taină“, va spune mai târziu în Istoria Imperiului otoman. Cătră sfârșitul primei domnii a lui Antioh îl găsim pe Dimitrie la Iași, unde-și va serba căsătoria cu Casandra, fiica răposatului Șerban Cantacuzino. Doamna Maria, văduva lui Șerban Cantacuzino, din Noembrie 1688 aducea aminte lui Constantin Cantemir de propunerea și promisiunea unei legături matrimoniale. Dar la acea dată Dimitrie avea 15 ani iar mireasa oferită 7, așa că Constantin Cantemir fu de părere să se mai amâne căsătoria.¹ În 1691 prin Noembrie, Constantin Brîncoveanu ar fi dorit să-și mărite una din fete cu Dimitrie. În mod politic fu însă refuzat.² Căsătoria s'a făcut tocmai în 1699. Vornicul Vasile Purice îi aduse lui Dimitrie logodnica din Ardeal. Nunta domnească s'a făcut după Ispas.³ Tinăra pereche se așază în curțile cumpărate de Cantemir Vodă dela Ghiculeasa vistierniceasa. Stînd în Iași, Dimitrie Cantemir luă parte la primirea solului regal polon Raphael Leszczyński, care trecea spre Turcia.⁴ Solia aceasta a făcut mare zarvă în Iași. Neculce povestește: „Deci acelu solu mare venea cu multă pohvală și podoabe și cu mulți feciori de domni leșești; și i-au eșit Antioh Vodă înainte pe

1 Vita etc., pag. 49.

2 Ibidem, pag. 60.

3 Neculce în Letopiseșul său ap Kogălniceanu. Cronicele Romîniei, II, 263, da anul 7108, Axentie Uricarul, Ibidem pag. 43 da 7207 pentru 7107 în Mai, cum confirmă și Genealogia lui Mihai Cantacuzino, ed. N. Iorga, pag. 255.

4 Vezi I. Minea, Iașii în vremea Cantemireștilor, extras din Viața Romînească, Iași, 1923, pag. 9-10, cf. Letopiseșe, II, pag. 43; Neculce, Ibidem, pag. 265 și urm..

Bahlulu, cale de un ceas și așa tot alături au venit cu dînsul până la gazda lui. Și apoi la doua zi Antioh Vodă l-au pofțit pe solu la curtea domnească la cinste. Deci acelu solu se ținea prea mare ; după cum li se și cade să se ție, că n'au călcare de nime și sint nelipsiți de cele trebuitoare, ce le trebuiesc și nu sciu pedeapsa sărăciei acestei lumi ca noi ; și i-au răspuns lui Antioh Vodă, de-i va ieși înainte să-lu timpîne la glumătate de scări a cerdacului, va veni cu cinste ; iară de nu-i va ieși înainte așa, nu va veni. Deci, așa s'au așezatu să se scoboare Antioh Vodă până la trei scări și solul să se sue iar până la trei scări ; și la alu șeptelea scară, unde este glumătate, să se închine altuia, și așa alătura să meargă până în casă ; și la băutu tot odată să bea amîndoi. Eră la acea vreme fiindu eu, Ion Neculce, vel agă, eram rînduitu de domnie de grijiamu pe solu la gazdă, de cele ce-i trebuia“. Notele acestui sol, ca și ale secretarilor săi despre Moldova, cum o vedeau ei, sint foarte interesante.

În Suceava au admirat vechile biserici și în special frumoasele picturi. La Iași vroia să fie primit cu clopote, bătați de tunuri, ieșirea domnului la o milă de oraș și cerea ca domnul să însoțească pe sol până la camera de culcare dela gazdă. Antioh trebuia să facă unele concesii. Domnul cu hatmanul Lupul Bogdan, cu oaste, însoțit de mihmandarul turcesc, care stătea călare sub un fel de baldachin, primiră pe sol la o milă de oraș.

La primire muzica moldovenească : cobze, trîmbițe și tobe începură un cîntec, care după spusa secretarului soliei părea zgomotul unor cîni, care latră împreună. Se salută cu discursuri și intrarea în Iași se face pe străzi înțesate de mulțime.

Solul sosi la banchetul dat de domn într'o caretă însoțită de boerinași călări. Un boer mai distins îl primi sub poarta curții palatului, iar domnul la scările cerdacului. După ce trecuse prin două odăi, îl primi Dimitrie Cantemir, un tînăr instruit și bine educat, ca și cum ar fi fost crescut în Polonia. Dimitrie, căruia anturajul solului îi admite că se pricepea nițel la muzică, pune muzica soliei să cînte cîntece polone. Același într'o latinească corectă spuse solului că a auzit demult despre familia lui.

S'au servit dulceturile, cafele, rachiu și apoi solul fu primit în audiență privată, la care participă și Dimitrie. La banchet, în capul mesei stătea solul, Antioh și Dimitrie Cantemir și Ieremia Cacavella. S'au dat salve de tunuri, cînd domnul ridică paharul în sănătatea regelui August II urîndu-i să se asemene cu Iuliu Caesar și cu Alexandru cel Mare.

În cursul audienței private solul ceru lui Antioh Vodă protejarea catolicilor din Moldova, să se admită ca lezuiții poloni să se reîntoarcă la Iași și repararea bisericii catolice. Domnul moldovean promite solului că-i va împlini cererile, dar ceru, ca și în Polonia să fie respectată credința ortodoxă.

La plecare s'au dat daruri din ambele părți și Dimitrie însoțit pe sol până în afară de oraș.

Am amintit și dat amănunte despre această solle, fiindcă ne dovedește impresia superioară, care Dimitrie Cantemir o făcea asupra unuia din cei mai distinși magnați poloni. ¹

Sfârșindu-se prima domnie a fratelui său, Dimitrie se mută din nou la Constantinopol. În palatul său de aici adună manuscrise, cărți rare, portretele sultanilor după originalele din biblioteca sultanilor. Studiile și lupta politică în contra lui Brîncoveanu sau menajarea intereselor fratelui său, care mai ajunsese încă odată domn, îl făceau timpul nefindestulător.

Nu este o perioadă nouă acela, care se deschidea în viața lui Dimitrie Cantemir după mazilirea fratelui său în 1700. Revenit în mediul constantinopolitan, tinărul beizadea are înaintea sa aproape același câmp de activitate ca după 1693. Intrigile lui Brîncoveanu vor fi acum mai desăvârșite, așa că în citeva cazuri Dumitrașcu beizadea a evadat, am putea spune, din lațul întins de dușmanul familiei sale. Cu toate acestea „inorogul“ n'a putut fi răpus, a ajuns a doua domnie a fratelui său, în cursul căreia însă a rămas tot la Constantinopol. După 1707, deși Antioh era din nou mazil, intriga politică slăbise. Dimitrie Cantemir va avea ocazie să-și dedice răgazul aproape tot ocupațiilor sale de predilecție. Este vremea cînd își desăvârșește cunoștințele. Se interesează atât de mult de „trebile și datinele Turcilor“, încît va ajunge cel mai reputat orientalist al timpului său. L-a interesat și muzica turcească și a compus un tratat teoretic de muzică, inventînd note pentru cîntecele turcești. Cîntece compuse de Cantemir se cîntă pînă azi în capitala Turciei. ²

„Așa știa zice de bine în tambură, cît nici un țarigrădean nu putea zice bine ca dînsul“. ³ Și Nicolae Costin scrie următoarele: „Fiînd el om isteț știînd și carte turcească bine, se vestise acum în tot Țarigradul numele lui, de-l chemau agii la ospețele lor cele turcești, pentru prieteșug ce avea cu dînsii. Alții zic, știînd bine în tambură, îl chemau agii la ospețe pentru zicăături“. ⁴

Dimitrie întreținea relații nu numai cu profesorii academiei grecești din Constantinopol, ci și cu savanții turci. Este cunoscută prietenia lui cu Saadî Effendi, dela care a învățat tot ce știa turcește. Legăturile lui Dimitrie cu foștii prietini turci ai tatălui său, cum era acel Daltaban Mustafa pașa, precum și prietenia cu alți înalți demnitari ai curții otomane, l-au ajutat foarte mult în cariera sa politică de a putea răpune orice intrigă a lui Brîncoveanu, de a face pe fratele său Antioh de două ori domn etc..

¹ Cf. Franciszcz Poklalecki, *Poselsiwo wiekie, Rafaixa Leszczynskiego etc.*. Pozen 1744 și mss., Czartoryski Cracovia 523 după o comunicare făcută de d. P. Panaitescu la o ședință a Seminarului meu de Istoria Romînilor.

² Jean Baptiste Toderlini, *De la littérature des Turques*, trad. franc. par l'abbé de Cournand, Paris, 1789, I, p. 218. ap. Burada, *Scripturi e muzicale ale lui D. Cantemir*, Buc., 1911.

³ Neculce, ed. II. Kogălniceanu, Let. II, pag. 300.

⁴ N. Costin, *ibidem*, II, pag. 89.

Ambasadorul francez Férolle l-a scăpat odată din ghiarele oamenilor lui Brîncoveanu, iar Emeric Tököli găsea deosebită plăcere să-l aibă ca musafir în refugiul său politic din Constantinopol. Nu-i plăcea lui Dimitrie de Tököli, că prea îl silea să bea. Daud Ismail Aga, capuchehaia hanului Devlet Gherei îl va face rost de domnie în 1710. Până la această dată, Dimitrie Cantemir se ridicase în o deosebită faimă la Constantinopol. Toată lumea știa că este foarte cult. Considerînd originile acestei culturi ne-am fi putut aștepta, ca Dimitrie Cantemir să fi devenit un cosmopolit, așa cum a fost Alexandru Mavrocordat Exaporitul și fiul acestuia Nicolae. Repetăm, celace este necesar pentru înțelegerea domniei lui a doua: cosmopolitismul pedant al cercurilor culte din Constantinopol nu desființează firea de moldovean a lui Dimitrie. Cultura grecească din academie și în legătură cu această pătura cultă grecească deosebită prin resemnare politică față de cea de pe la mijlocul aceluiași secol, nu urmărea nici un ideal național sau politic: chiar ortodoxia era un curcubeu cosmopolit, în care se puteau absorbi atîtea neamuri. Dimitrie venise însă la Constantinopol cu personalitatea formată.

Nu trebuie să uităm ce am mai spus, că în jurul curții lui Constantin Vodă Cantemir erau atîtea preocupări pentru istoriografia națională. Miron Costin reprezenta o parte din aceste preocupări adause prin influența polonă exercitată asupra sa, cît timp a fost în școlile dela Bar și Camenița, ca și în destul de lungă-i pribegie în Polonia alături de Ștefan Petriceicu. Tudosie Dubău și cercul său, reprezenta tradiția indigenă a istoriografiei moldovenești, cum mai tirziu o regăsim în cel mai puternic talent literar al acestei vremi de tranziție: acesta a fost Ion Neculce. Din mediul moldovenesc pornise spre Constantinopol Dimitrie Cantemir. Dacă a început prin a scrie filozofie, împrejurările au fost foarte prielnice să-l îndrepte spre istoriografie. Ocupația cu filozofia îl obișnuise să observe, împrumutase minții sale predispoziții empirice, iar după 1693 la fiecare pas al vieții sale a fost silit să judece politica generală sau atitudinea specială a diverselor personaje, a căror activitate îl interesa în de aproape. Nu e de mirare, prin urmare, că spre jumătatea popasului al doilea, mai lung, în Constantinopol, va ajunge să scrie Istoria ieroglifică și să stăruiască a lucra la Istoria imperiului otoman.

Privești seducătoare ale domniei moldovenești i-au întrerupt pentru scurtă vreme ocupațiile favorite. Într-o vreme de mare criză politică a imperiului otoman, în Noembrie 1710, schimbă în domnia Moldovei pe Nicolae Mavrocordat.

Atitudinea politică a lui Dimitrie Cantemir va fi pentru multă lume o revelație, pentru cercurile turcești o amară desiluzie. Nimeni din Constantinopol, Turci sau creștini, nu bănuise noul lui drum politic. În țară găsea o opinie publică foarte favorabilă alăturării politice la Ruși. Experiența făcută de el în lumea turcească îl dusese la concluzia că imperiul otoman este în a-

gonie. Dimitrie văzuse cu proprii săi ochi dezastrul dela Zenta (1697); studiile sale, cultura cîștigată îl mînau în tabăra creștină, unde ajunsese înaintea lui mitropolitul Dosoftei și Miron Costin, așa că Petru cel Mare n'a găsit între creștinii, pe care îi aștepta în tabăra sa, suflet mai devotat, decît pe Dimitrie Cantemir. Dezastrul dela Valea Strîmbă a pus capăt speranțelor, dela care Dimitrie aștepta regenerarea poporului și țării sale și o nouă ordine politică în Orient. Turcii în cursul tratativilor de pace au cerut extrădarea lui Dumitrașcu Vodă. Țarul Petru, după afirmația a însuși scriitorului-princiar ar fi spus acelora dintre curteni care-l îndemnau să nu primejduiască o armată atît de numeroasă din pricina unui singur om: „ași putea să dau Turcilor toată țara pînă la Kursk, fiindcă-mi rămîne speranța de a o reocupa; dar în nici un chip nu pot să frîng credința și să extrădez pe un principe, care pentru mine și-a lăsat principatul; căci este cu neputință a repara onoarea, ce odată s'a perdut”. 1 Neculce povestește aceasta în modul următor: „Cerșut-au Turcii pe Dumitrașco Vodă, să li-l dee; iară Moscalli au zis că din războiul dintăiu nu se știe, ce s'au făcut, pierit-au, au fugit? Că noi am gîndit că au venit la voi. Iară vizirul au zis, „pentru un ghiaur, ce să ne sfădim noi, niște împărății, lasă-l că se va sătura, el de ce au poftit! El singur de bună voia lui a veni la noi! Atunce împăratul au luat pe Dumitrașco Vodă și l-au ascuns într'o butcă a lui de cele cu două roate, de nu-l știa nici un Moldovan, fără numai eu Ioan Neculce hatman, și vre-o 2—3 copii de casă; și au șezut acolo ascuns în butcă pînă ce au trecut obuzul moschicesc dincoace de movila Răbăii”. 2

În timpul retragerii, Dimitrie se repezi la Iași, își luă soția și copiii și la 16 Iulie ieșea din capitală acela care a fost ultimul domn pămîntean dinaintea mișcării de regenerare din 1821. Mulți devotați ai săi și compromiși în răscoala cu Turcii au părăsit atunci Moldova dimpreună cu domnul lor.

Țarul Petru îl făcu pe el și pe moștenitorii săi prinți ai imperiului rusec. Dimitrie stătu mai întăiu la Harkov, unde i se dădură și 13 sate. Apoi primi „o mie de dvoruri în țara Moscului, care acea mie de dvoruri cuprinde 50 sate și oameni ca 15.000”, precum și 6000 ruble pe an și două perechi case frumoase în Moscova. 3 Toate acestea nu puteau mulțumi sufletul lui Dimitrie. Gîndul lui se întorcea așa de des spre vremile petrecute în Moldova sa. Neculce ne spune că se schimbase cu totul ca fire. Se scribea repede de orișice și nu lăsa pe Moldoveni să iasă nici din tîrg. S'a mai adaus și nenorocirea că în 1713 (11 Mai) de inimă rea îi muri și doamna Casandra. În astfel de împrejurări, cea mai mare mîngîiere o găsea în scris. Se scula dimineața la 5 ore, lua cafea și un clubuc după obiceiul

1 Istoria Imperiului Otoman, trad. Hodosiu, II p. 793.

2 Neculce, ap. Letopisețe, II, p. 329.

3 Neculce, Ibidem pag. 337.

turcesc. Studia apoi până la 12, când lua masa. Cea mai plăcută mâncare a lui era pui cu măcriș. De regulă bea apă amestecată cu vin. Dacă vre-odată bea prea mult, două săptămîni era bolnav. După dejun dormea puțin, apoi studia până la ora 7, după care timp se dedica familiei.

Reîntorcîndu-se țarul Petru din călătoria sa vest-europeană, îl luă în anturajul său dela Petersburg. În noua capitală a Rusiei făcu cunoștință și se căsătorî cu frumoasa principesă Naslasla, fiica cneazului Trubeșkol (1719). Fostul domn moldovean deveni acum un curtean de modă europeană. Portretul său din această vreme ni-l arată fără hainele sale orientale, cu mustățile sacrificate. Femeia tînără, apoi faptul că tot mai mult era ocupat de grișile împărăției rusești — Dimitrie făcea parte din consiliul intim de trei al țarului — îl va distra tot mai mult dela activitatea sa de scriitor. Își cizelează și își corectează operele.

Și în cercurile rusești Dimitrie se bucura de faima unui om foarte învățat, celace se știa și dincolo de hotarele marelui împărății. Academia din Berlin îl alesese membru la 11 Iulie 1714, iar mai tîrziu împăratul Germaniei îl va numi principe al imperiului roman.¹

Ca membru al consiliului de trei și intim al țarului, ca orientalist reputat însoți pe acesta în campania din Persia (1720/22). A ajuns până la Astrahan. În drum s'a manifestat la el diabetul. De aceia i se dădea voe, la 14 Ianuar 1723, să se întorcă acasă. Reîntors pe moșiile sale nu mai avu mult răgaz să trăiască. La 21 August 1723 se stîngea departe de țara sa cea mai impozantă figură a literaturii romîne dela sfîrșitul sec. XVII și începutul sec. XVIII. Traducătorul francez a *Istoriei imperiului otoman* îl zicea „un prince plus illustre par ses vertus et par l'étendue de ses connoissances, que par la noblesse de son sang et l'ancienneté de son origine“.

În secolul XVIII faima învățaturii, apoi o parte din opera principelui moldovean a străbătut întreagă lumea cultă europeană. Unele din operele lui s'au tradus în mai multe limbi, au ajuns mai multe ediții și au împodobit vitrinile marilor librării europene.

Vlăstarul răzeșilor fâlcieni cel dintăiu dintre Romîni, s'a bucurat de renume, am putea zice mondial. În viață însă Dimitrie Cantemir s'a bucurat numai de renumele unui om foarte învățat, căci n'a ajuns să-și vadă tipărite principalele sale opere. Nici opera politică, nici opera literară nu i-a adus mulțumirea, care cu drept putea să o aștepte. Imprejurările i-au fost haine. Așezat între o lume care apunea și alta care începea, adică epoca fanariotă, prin activitatea sa ne arată, ce ar fi putut fi civilizația romînească, dacă n'ar fi urmat vremea arendașilor politici din Fanarul constantinopolitan, care vor căuta să ne orientalizeze.

1. Tindal, *Viața lui Dimitrie Cantemir, Anexă la Ist. Imp. otoman*, trad. Hodosiu, II, 807.

3.—Soarta operelor

Dimitrie Cantemir și-a văzut publicate următoarele opere :

1) *Diwanul sau gilceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*, Iași, 30 August, 1698 ; s'a republicat în *Arhiva Istorică*, II, pag. 81—170, București, 1865, și în tom. V din operele lui Dîm. Cantemir, ed. Academiei, București, 1878.

2) *Tariflu ihui musiki ala vëghi maksus* (Explicarea muzicii teoretice într'un chip pe scurt). La Tindal, ca și în *Vita pr. Demetrii Cantemirii* se mai amintește : Introducere la studiul muzicii turcești, scrisă în limba romînă, quarto.

3) *Curanus*, din care o parte a apărut în traducerea rusească a lui Illinski sub titlul : *Kniga systema ili sostoianie muhammedanskiia religii napečatasia poveleaniem ego velicestva Petra Velikago imperatora i samoderžța vse Rossiiskago v ty-pografii țartsvuıuștago, Sankpiterburga, leata 1722, Dekabrija v 22 deni* (Cartea sistemii sau despre starea religiei mahomedane. S'a tipărit din porunca Maiestății sale Petru cel Mare, împăratul și autocratul tuturor Rusilor. În tipografia imperială Petersburg în anul 1722, Decembre în 22 zile).¹ De bună samă este opera amintită cu titlul : *Sistema religiunii mahomedane în cele două biografii ale lui Dimitrie Cantemir*.² Această carte mai cuprinde dedicația lui Cantemir către Petru cel Mare, altă dedicație în latinește a lui Hiern Gedeon Wiszniewski către Cantemir și o odă a lui Theophylact rector al școlilor din Moscova „*in laudem operis serenissimi principis Demetrii Cantemiri Systema, dicti de Religione et Statu imperj turcici*”.

4) *Loca obscura in Catechisi quae ab anonymo autore sloveno idiomate edita et Pervoe učenie otrokom intitulata est, dilucidata autore principe Demetrio Cantemirio, 1720*. S'a tradus și rusește.³ Tratează principii de educație religioasă pentru copii polemizînd cu cartea „*Prima instrucție a copiilor*”, tipărită de Teofan Procople în 1710.

Alte opere s'au păstrat numai în manuscris. Aceste manuscrise își au istoria lor și unele au fost publicate într'un timp mai apropiat sau mai îndepărtat de moartea autorului. Grigore Tocilescu trimis în 1877 de către Academia romînă în Rusia a găsit următoarele manuscrise :

a) În biblioteca arhivelor principale din Moscova ale ministerului de externe a dat peste următoarele manuscrise : 1) *Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor* ; 2) *Istoria Ieroglică*, 661 fol ; 3) *Compendiolum universae logices institutionis* cu 88

1. Gr. Tocilescu, Raport, pag. 56. *Vida* amintită dă greșit 1721 ca an al tipăririi.

2. *Istoria Imperiului Otoman et. cit.* II, pag. 806 și *Vita Constantinii Cantemirii*, pag. 14.

3. Tocilescu, Raport cil.

foi; 4) Curanus; 5) Historia Moldo-Vlahica; 6) Dell'acrescimento e decadenza dell'Impero Othomano ossia epitome dell'istoria Turca, tradotta in Italiano da Antiocho Principe Cantemir, figlio dell'autore, cu adnotații.

b) Biblioteca Academiei teologice din lavra sfintului Sergiu avea următoarele manuscrise: 1) Loca obscura in catechisi, quae ab Anonymo Authore sloveno idioma edita et Pervoe uenie otrokom intitulata est, dilucidata autore Principe Demetrio Cantemirio, un volum în 4°, pagini 247; 2) Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago, tomus primus, quo comprehenduntur Theologophysices principia sacra auctore Demetrio Principe Moldavo un volum în 4°, pagini 338; 3) Ioannis Baptistae Van-Helmont physices universalis doctrina et Christianae fidei congrua, et necessaria philosophia, un volum în 4° pagini 820; 4) Institutio Logices, id est de philosophiae instrumentali arte habitus (același mic tratat de logică a lui Cantemir) un volum în 4°, 293 pagini. 5) Institutio logices ad mentem neotericorum philosophorum, tratat de logică a lui Ieremia Cacavella, ca adaus la lucrarea de mai sus a lui Dimitrie.

c) Biblioteca muzeului asiatic din Petersburg păstra următoarele manuscrise:

1) Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanice; 2) Descriptio Moldaviae; 3) Vita Constantini Cantemirii cognomento senis Mold. P. P. autore Demetrio Cantemirio Principe Moldaviae, 179 pagini în folio; 4) Collectanea Orientalia sau Principis Demetrii Cantemiri, Varias schedas et excerpta e autographo descripta, 54 fol, în 4°, apoi, Panegiricul lui Petru cel Mare, Panegiricul Sfintului mucenic Dimitrie The-salonicianul, Planul Constantinopolului ridicat de Dimitrie Cantemir.¹

Manuscrisele din biblioteca muzeului asiatic din Petersburg rămăseseră după moartea prințiarului autor, fiului său Antioh. După moartea lui Antioh le-a cumpărat în Paris contele Tomson, ginere al lui Berhave. După moartea contelui Tomson soția acestuia le-a dăruit unchiului ei Avram Berhave, fost profesor al Academiei din Petersburg. Dela acesta le-a moștenit sfetnicul și medicul împărătesc Kruze.² Celelalte manuscrise, rămase la Șerban (Serghe), fiul lui Dimitrie, au fost cumpărate la licitație de Nicoleta Bantiș-Kamenskîi, strănepot despre mamă a lui Dimitrie Cantemir, și au fost dăruite în 1783 arhivelor principale din Moscova ale Ministerului de externe.³

Vita Principis Demetrii Cantemirii adaosă la biografia lui Constantin Cantemir amintește Hronicul în modul următor: De antiqua Dacia, Moldavo Idioma elaboratum, qui tamen non-

1. Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor ed. Tocilescu, Precuvintare, pag. VI și urm.

2. Vezi prefața la Descrierea Moldovei, ed. Iași, 1851.

3. Tocilescu, loc. cit.

dum ad finem perductus est, Tomum unum. Această carte, Tindal o numește: „Istoria antică și modernă a Daciei, o carte mare, manuscris în folio, scris în limba romină” și adaugă că forma latină a acestei cărți s'a pierdut în Marea Caspică, cind s'a inecat corabia cu lucrurile lui Dimitrie Cantemir. După Tindal, Engel va cita această carte sub titlul: Das alte und neue Dacien. Același ne spune că tot atunci s'a pierdut și următoarele alte două opere: De statu politico aulae othomanicae sau Istoria Mahomedanilor din vremea mincinosului prooroc Mahomet până la primul împărat al Turciei, scriere latinească, începută la Constantinopol și terminată la Petersburg în anul 1717. De asemenea s'a pierdut și un Catechism compus de Cantemir în limba persană.

După moartea lui Dimitrie Cantemir i s'au publicat operele în serla cum o vom expune:

În 1732 Antioh Cantemir era trimis în Anglia, ca să restabilească bunele raporturi între imperiul moscovit și regatul insular. Trecind prin Haga însărcină pe un librar să tipărească „Descrierea istorică și geografică a Moldovei”. Nu se făcu însă nimic. Ajuns în Londra, unde casa lui deveni loc de întâlnire al învățaților, Antioh începu să traducă în italienește Istoria imperiului otoman. Astfel s'a născut manuscrisul, despre care am vorbit, unde însă nu avem o traducere completă.

Aflind regina Angliei de prețiosul manuscris adus de Antioh, însărcină pe Tindal să-l traducă. Astfel apăru The History of the growth and decay of the othoman empire, Londra, 1734. Cartea fu o senzație. Repede se epuisă, așa că în 1736 se tipări o a doua ediție. Cită aviditate a fost în citirea acestei opere, reese și din împrejurarea că Byron citează pe Cantemir în cîntecul V și VI din Don Juan¹ și este utilizată în cele mai cunoscute, nu numai în cele mai mărunte lucrări ale sec. XVIII, bunăoară în operele lui Voltaire. Prin Dimitrie Cantemir va lua cunoștință Europa interesată și curioasă de situațiunea trecută și contemporană sieși a împărăției turcești. Este interesant de notat că nu s'a tradus rusește, dar trebuie să se aibă în vedere că pătura cultă rusă de atunci era saturată de cultură germană. Lumea germană, care politicește era lumea habsburgică, va avea nu peste mult o bună traducere. Izvodind-o din englezește, Iosef Lor. Schmidt zis Schröder publică în 1745 la Hamburg: Geschichte des osmanischen Reichs nach seinem Anwachsen und Abnehmen. În 1743 publică de Jonquière: Histoire de l'empire othoman, où se voyent les causes de son aggrandissement et de sa décadence, Paris, Tom. I—IV. Traducerea franceză prezintă lipsuri. Lasă afară tot, ce n'ar conveni papei și regelui francez, europenizează numirile, cum le dă turcești Dimitrie Cante-

1. I. Botez, Studii și observații, Iași, 1914, pag. 261—2.

mir, întrebuințează Filippopol în loc de Felibe, Ferdinand în loc de Firindos etc., cum se găsește în textul lui Cantemir.

Vita Constantinii Cantemyrii cognomento senis Moldaviae Principis. Nu s'a păstrat în original. Face parte din manuscrisele rămase la Antioh, fiul lui Dimitrie. Dela Bauer, membru al Academiei rusești, avem o copie, despre care ni se spune că este făcută „ex authographo auctoris”. Notele acestei copii arată că Bauer a citit cu greu textul. Folosind datele acestei lucrări cantemirane, Bauer a publicat latinește și rusește o biografie a lui Constantin Cantemir la Moscova, 1783. Opera lui Dimitrie Cantemir despre tatăl său, s'a publicat mai întâiu de Academie (operele Principelui Demetriu Cantemir, Tom. VII, București 1883).

Descriptio Moldaviae n'a putut-o publica Antioh la Haga. Dimpreună cu alte manuscrise aflate în posesiunea lui Antioh Cantemir prin Kruze, medicul imperial, a ajuns cunoscută profesorului dela Petersburg Müller. În altă parte se afirmă că Müller a cunoscut „Descriptio”, când Antioh învăța la Academie și se adaugă că fostul logofăt al lui Dimitrie Cantemir, adică Ioan Ilinski ar fi tradus în latinește opera scrisă mai întâiu de Dimitrie în moldovenește, celace nu corespunde însă adevărului. Profesorul Müller o dădu lui Büsching, care o publică în Magazin für die neue Historie und Geographie Hamburg, 1769, Vol. III—IV.

Această traducere germană se publică iarăși cu note ale editorului pentru a doua oară în 1771. Avem și o traducere rusă din 1789. După traducerea germană, banul Vasile Vîrnav isvodi cea dintăiu traducere românească 1. Această traducere se tipări în 1825 la Neamț cu titlul: Scrisori'a Moldovei, de Dimitrie Cantemir Domnul ei, carea acum întâiu s'a tipărit în zilele bine credinciosului și de Chr. iubitorului Domnului nostru Ioan Sandulu Storza Voevod cu blagoslovenia Preo sfințitului arhiepiscopu și mitropolit Kyrio Kyrio Veniamin allu Mold. Pe vremea precuviosului starețiu allu sfințitoru monasteri Némțului și Secului, Kyr Dometianu. În sfant 'a monastere Némțulu la annulu 1825. August în 19, în 4°, 344 pag. cu caractere cirilice. Aceiași traducere o republică C. Negruzzi în 1851 la Iași, iar în 1865-8 din nou Boldur Latiescu. În vara anului 1870 Academia română află că în Rusia sînt două manuscrise, care conțin Descriptio Moldaviae, unul complet, altul cu lipsuri. A. Papiu Ilarianu fu însărcinat să îngrijească ediția Academiei. În 1872 se publică textul latin, iar în 1875 traducerea românească continuată de Iosif Hodosiu. O traducere nouă bună a textului latin publicat de Academie, traducere mai îngrijită, pe alocurea însă cu greșeli de tipar, a dat în 1923 d. Gîorge Pascu. Comparînd diferitele ediții și traduceri se constată oarecare abateri de text, așa că opera latină ar trebui din nou publicată cu apa-

1. Archiva Romînească, Ed. II, Tom. II, pag. 208, nota.

ratul necesar. În biblioteca scriitorilor români (Buc. 1904) M. Nicolescu a îngrijit o ediție populară.

Hronicul vechimii a Româno-Moldo-Vlahilor a așteptat o ediție utilizabilă cu folos până în 1901 când îl publică Gr. Tocilescu (Operele principelui Dimitrie Cantemir, Tom. VIII, București, 1901). În 1833 Februar 5 cerea din Rusia manuscrisul Hronicului mitropolitul Veniamin. Obținându-l se adresează pentru editare paharnicului Gheorghe Seulescu, care în 1835 în tipografia mitropoliei publică Tom. I iar în 1836 Tom. II. Afară de manuscrisul din Rusia al Hronicului mai avem o copie a lui, ajunsă pe la 1730 în biblioteca din Blaj. Samuil Clain cunoștea și a utilizat acest manuscris și i l-a descris și lui Engel. Un comerciant dela Viena îl adusese din Petersburg. Astăzi nu mai există acest manuscris, însă avem o copie a lui intitulată: *Historia sev res gestae nationis valachicae*. Manuscrisul acesta a fost copiat de dascălul „școlii rumânești din Blaj născut și venit din țara românească din județul Romanatului din satul Arceștii” și s’a scris între 8 Septembrie 1756 și 31 Mart 1757. Manuscrisul prezintă unele lacune. Acest manuscris a fost revăzut și adnotat de altcineva în 1827.

Istoria Ieroglifică formează tomul VI (București, 1883) din Operele principelui Demetriu Cantemir publicate de Academia română. În același volum avem: *Compendiolum universae logices Institutionis și Ioannis Baptistae Van Helmont Toparchae in Merode Royenborch, Oershot, Pellines etc. Physices universalis Doctrina et christiana fidei congrua et necessaria Philosophia; Encomium in authorem et virtutem doctrinae eius (Lauda cotra izvoditoriu și cotra virtuti’a invetiaturii lui)*.

Lucrările de orientalistică s’au adăus sub numele de *Collectanea orientalia la volumul VII*, care cuprinde *Viața lui Constantin Cantemir*, București 1883. Istori’a imperiului ottomanu crescerea și scăderea, lui, s’a publicat de Academie în traducerea lui Ios. Hodoslu partea I-a București, 1876, partea II-a, București, 1878.

Memoriul despre Cantacuzini și Brîncoveanu s’a publicat mai întâiu în Jurnalul lui Petru cel Mare, cum l-a cunoscut apoi și banul Mihai Cantacuzino 1. Această operă era tipărită grecește și rusește în 1734, când Tindal publica traducerea engleză a istoriei turcești. În 1795 Gheorghe Ion Zavira dă o traducere neogreacă cu titlul: *Δημητρίου Καντεμην ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας συμβεβηκότα τῶν ἐν τῇ Βλαχίᾳ Καντακουζηνῶν καὶ Βραγχοβάνων μεταγαωττισθεν ἐκ τῆς γερμανικῆς γλώσσης*, Viena, 1795. Zavira credea că această lucrare a fost scrisă de Dimitrie Cantemir în limba românească. Prima traducere românească făcută de banul Vasile Virnav s’a publicat în Archiva românească a lui Kogălniceanu, vol. II, Iași, 1845, cu titlul: *Intîmplările Cantacuzinestilor și Brîncovenilor*,

1. Vezi *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, Buc., 1902, pag. 294 și urm..

iar altă traducere făcută după exemplarul operei lui Zavira păstrat în biblioteca din Göttingen, a dat-o G. Sion în Tom. V din operele Principelui Dimitrie Cantemir, ediția Academiei, București 1878, dându-i ca titlu: Evenimentele Cantacuzinilor și Brncovenilor.

4.—Evoluția literară a lui Dimitrie Cantemir

Considerînd activitatea literară a lui Dimitrie Cantemir, îl constatăm în veșnic progres, cu anumite și firești, organice nuanțe deosebitoare dela vreme la vreme. Treiepoci se pot stabili cu granțe destul de precise. Prima epocă ține până la 30 August 1698, cînd apărură *Divanul*, epoca a doua îmbrățișează apoi activitatea lui de tranziție până la 1711, și a treia, epoca maturității, cuprinde operele concepute sau scrise după 1711.

Epoca întâia. Este interesantă prin faptul că ne arată educația unei belzadele moldovenești spre sfîrșitul secolului XVII. Vedem, cum călugărul Ieremia Cacavella adus din Țara-Romînească a lui Șerban Cantacuzino îl conduce pașii. După moda vremii și în legătură cu centrul cultural căruia aparținea acest Ieremia Cacavella, Dimitrie Cantemir învață și învață cu aviditate, filozofie. În acest timp își însușește nu numai limba grecească, ci și cea latină, în care scrie primul tratat de logică la noi: *Compendiolum universae logices institutionis*. Tot în această vreme este preocupat de teoriile lui Ioan Baptist van Helmont, alchimist și medic belgian născut la Bruxelles în 1577 și mort aproape de Vilvorde în anul 1644. Acest urmaș și sistematizator al lui Paracelsus¹ vîlmise lumea prin doctrinele sale filozofice, care sînt un amestec bizar de misticism și empirism, reprezentînd noutăți temerare și cea mai inverșunată reacțiune în contra scolasticei și principiului autorității. Teoria lui despre constituția materiei și alcătuirea lumii era discutată și în cercurile învățate din Constantinopol. Van Helmont fusese și un inventator în știință, în chimie și în medicină. Iată atîtea motive, care l-au putut îndemna pe Di-

¹ Wilh. Windelband, *Die Geschichte der neueren Philosophie*, I, Leipzig, 1922, pag. 53-4. Cf. și F. Strunz, *Ioan Baptist van Helmont*, Viena, 1907. Este interesant de constatat unilateralitatea culturii constantinopolitane în izvoarele apusene și predilecția acesteia spre misticism. În 1637 apărură *Discours de la méthode* al lui Descartes, iar în 1641 *Meditationes* ale aceluiași. În 1642 se publică *De cive* a lui Hobbes, în 1677 *Ethica* lui Spinoza, în 1687 *Principiile matematice* ale lui Newton, în 1620 *Novum organum* de Bacon, în 1638 *Discorsi* de Galilei, în 1690 *An essay concerning human understanding*, în 1695 *Système nouveau de la nature*, în 1697 *Dictionnaire historique et critique* de Bayle, iar în 1710 *Treatise concerning the principles of human Knowledge* de Berkeley etc., opere epocale, care n'au atras în sfera de discuție pătura cultă grecească din Constantinopol, cum va dovedi-o și activitatea lui Nicolae Mavrocordat după cariera literară a lui Dimitrie Cantemir. Pentru operele de mai sus cf. succinta expunere din Karl Vorländer, *Geschichte der Philosophie*, II, Leipzig, 1921.

mitrie Cantemir să ne deie esența învățaturii, care părea așa de nouă și așa de interesantă. Van Helmont pentru Dimitrie este un crainic al adevărului. Opera este scrisă latinește și românește. Atunci Dimitrie este silit să alcătuiască cel dintâlu limba filozofiei românești. Aceste cărți filozofice dovedesc, în altă ordine de idei, că Dimitrie Cantemir învățase foarte mult și din anii frazezi ai tinereții avea o cultură, pentru vremurile sale, extraordinară. Pentru a crea limbajul filozofiei românești se cerea însă mai mult decît numai sîrguință și dragoste de a cetii. Cultura constantinopolitană grecească dela sfîrșitul sec. XVII, o cultură de amestec și fără originalitate căuta anume, și credea că găsește în întortocherea frazel profunzimea cugetării. Ca să fii însă un înaintea mergător, trebuiește să te prezinți în cea mai clară lumină și cu o formă isplitoare, iar nu încercînd să ascunzi sensul în cît mai multe cuvinte și podoabe. Iată cum termina lauda lui Van Helmont: „Precum păgineasca învățatură în svitocce și numai și table de aramă ce în fietecare curat și creștinesc piept zugrăvită și pecetluită nici easte de a stare în prepus, de vreme ce în chipul fulgerului dela apus până la răsărit a tuturor atinșilor sau loviților vintre și așa—și pre singura meduha le-au pătruns; căci de naintea feții adevărului cele iscusit vorovitoare sau mai virtos blojeritoare limbi amuțesc; negurile se împrăstie, se luminează întunicul, de fugă se svătuește și se apucă minciuna; pohirnească-se Pythiul, isvoditoriul basmelor, acela vestitul Tripus; singur pre sine cu capul în gios se dă de rău voitatorul smeu; cu nesuferită înfricoșare, de mazacia păgînatății îndupate și de greu impresurate scoleștile ascunsuri de inimă se cutremură; a elinimei împuțite și de scărăndăvit scărnavii se șterg; de zol plinele și creștinătății gagate (cu vicleșuri) pahare se răstoarnă; veninurile în barbara răutate prea învechite se borăsc; desvălescu-se amăgelile; nerușinoasa Peripatetica, Academia grețoasa a gollmii sărăcie se desgolește; și iarăși singură din sine se arată și în veac una și numai aceia se va arăta, adevărăciune”.¹ Astfel voia să trezească în publicul său cetitor entuziasm pentru Van Helmont!²

În același timp însă aceste lucrări filozofice anunță ceiace Dimitrie Cantemir va fi: Un cugetător totdeauna devotat ideii creștine, care chiar cînd va avea să exprime adevăruri simple, va recurge la culorile, în care fantazia sa era poetic de bogată. Așa se explică că prima lui operă istorică totdeauna importantă ca subiect e departe de sobrietatea stilului, care caracterizează adevărata istoriografie. Tot de aici putem anticipa că Dimitrie Cantemir va dovedi deosebită preferință pentru stilul sentențios și deseori opriri în expunerea evenimentelor, care vor fi tot atîtea judecăți.

1. *Operele Principelui Demetriu Cantemir*, ed. Acad. Rom., Tom. VII, pag. 483 - 485.

2. *Operele lui V. Helmont* au fost publicate sub titlul: *Ortus medicinae etc.*, Amsterdam, 1648; altă ediție, Veneția, 1651.

Nu se va mulțumi numai cu expunerea și reconstruirea evenimentelor, ci aproape totdeauna va căuta să le și judece. Pedantismul lui este o urmă a pedantismului filozofic, care caracteriza cultura constantinopolitană de atunci.

Opera principală a acestei epoci este: *Divanul sau gilceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*, carte scrisă grecește și românește. Aici se arată ce învățase Dimitrie Cantemir până la 1698 August 30, cînd eșea cartea din tipografia eșeană. Hatmanul Lupul Bogdan, cumnatul domnesc, îngrijii tipărirea operii. Dimitrie închină cartea fratelui său Antioh, care atunci era domn al Moldovei. Avem și o prefață a lui Cacavella care ținușe el „plugarul carele la holda minții tale am ostenit” să recomande publicului lumina aprinsă de învățăcelul său. Cacavella vorbește despre „a voroavei înfrumusețare, precăt a moldovenescului neam limbă, a cuprinde poate” și ne spune că este „cu retoricesc meșterșug împodobită, adîncă și bogată”,¹ aceeași carte „întîia ostenință”, „răsădire și odrăslire”, cum zice însuși Dimitrie către fratele său, cărula-i dedică acest „de floricele cules și legat mănunchiaș”. Nu știm, dacă cineva cetînd-o a avut mulțumirea anticipată de Cacavella. Cartea însă, cu tot stilul ei caracteristic operelor de acest fel ale lui Cantemir este interesantă prin faptul că ne arată izvoarele culturii, la care Dimitrie Cantemir își adăpase mintea.² *Divanul* ale cărui pagini sînt ilustrate și prin desene simbolice, este împărțit în trei cărți, după care urmează cele 10 porunci ale stolicilor și termină cu „a altuia învățătură” în care se recomandă reguli pentru viață. Pentru a scrie această carte, Dimitrie Cantemir a despoiat de învățăminte cele două scripturi, operele vechi filozofice, ca și lumina aruncată asupra scripturii de Petru Belhurlus. Dimitrie cetise foarte mult, cetise cu atîta sirguintă și cu atîta convingere, încît ostentativ scrie că învățătura este cel mai mare bun al omului și că fără de învățătură omul este dobitoac și mort, ba chiar mai rău decît un dobitoac. Iată ce zice undeva :

Copilul neînvățat dobitoac mic crește,

Iară mare făcîndu-se, bou mare se numește.³

Și alte stihuri întrerup povestirea, care însă rar se ridică la adevărată înălțime poetică.

Este interesant de știut că Dimitrie Cantemir, care avea atîta evlavie pentru van Helmont și ca mentalitate filozofică por-nise și dela acesta, a ajuns la opera sa intitulată *Divan* etc., precum și fiul acestui medic olandez, Franz Mercurius, van Helmont teozof și alchimist (1618-1699) dela filozofie, dela discuții în contra lui Hobbes, Descartes, Spinoza, platonism, creștinism etc. a

1. Ed. cit., Tom. V, pag. 45 - 6.

2. Vezi mai sus pag. 6.

3. Ibidem, pag. 167.

terminat prin a scrie: *Quaedam cogitationes super quattuor priora capita libri primi Moysis*, 1697, carte, despre care nu știm s'o fi cunoscut Dimitrie Cantemir.

Epoca a doua.—Opera, care Dimitrie Cantemir a terminat-o în cursul epocii a doua a activității literare, este „Istoria ieroglică, adevărată pentru lucrurile, carile între doi mari și vestite a leului și a vulturului monarhii sau tâmplat și prin vreamia a 1700 ani de vreadnicie a să creade sciritoriu foarte pre amănuntul înșămnate, carile prin tot cursul vremii aceia între vii au fost, de vârstă la 3100 ani fiind, când sfârșitul începutei sale istorii a videa sau învrednicit”. Lucrarea era terminată așa dar înainte de 23 Octombrie 1705; 1 continua domnia lui Mihai Racoviță, când scria de ex. partea VI. 2 Ea reprezintă într'adevăr o etapă foarte caracteristică în evoluția literară a lui Dimitrie Cantemir.

(Va urma)

I. Minea.

1 Nu este nici un motiv să admitem că această lucrare s'a scris în cursul anului 1705 și înaintea anului 1706. Vezi însă N. Iorga, *Istoria lit. rom. în sec. XVIII*, vol. I, Buc., 1901, pag. 380. Părerea d-lui Iorga a fost adoptată și de d. Sextil Pușcariu, *Istoria lit. romine*, pag. 150, unde se afirmă că „pe la 1750 termină scrierea”. Titlul ne oferă *terminus ante govern*. Cf. și precizarea la d. O. Pascu, op. cit. pag. 34.

2 Pag. 244: ne spune despre corb că pe sirușocămila „epitrop Leului și slăpînitoru dobitoacelor au pus-o; unde și pînă astăzi, cu minunea a toată lumea slăpînește”.

Documente omenești

Cele treizeci de lu'ele

*Neuitatului meu tovarăș de suferințe
Nicolae Polichron.*

Eram cinci sute de ofițeri prizonieri într'un lagăr german din Pomerania. Și cu toate că în armată există o erarhie severă care desparte pe oameni, ca la teatru, în grupuri din ce în ce mai mult privilegiate și mai puțin numeroase, în lagăr erarhia aceasta era numai de formă, sau, mai bine zis, de uniformă, căci odată cu dispariția constrîngerii materiale dela baza mai tuturor erarhiilor de pe lumea asta, tragedia și ridicolul se alterneau pe întrecute. În fața dușmanului care ne ținea într'o robie rafinată de articolele diferitelor pseudo-convenții umanitare, eram toți egali, egali chiar cu foștii noștri robi-ordonanțele, pe care acum nu-i mai puteam nici înjura, nici bate.

Dar erarhia militară mai primise o lovitură simțitoare din partea spectrului foamei fără de sfîrșit. Eram cinci sute de *oameni flămînzi* și, în fața foamei care ne rodea ceas cu ceas și zi cu zi mușchii, nervii, creierii, ce putea să însemne gradul, erarhia sau „disciplina“? Teatrul arsesse și sub bolta cerească, deasupra unui ostrov dușmănos, toți intrau într'același grupă mare a prizonierilor flămînzi, fără țară și fără libertate.

Foamea alungase și plăpîndul văi de civilizație de pe sufletul unor oameni care avuseseră nevoie de ea numai în fața preoților și femeilor frumoase.

Nu erau luate în samă nici vrîsta, nici numele, nici cultura, nici virtutea. Foamea făcea pe flecare să nu se la în samă nici pe sine însuși. Cerșea omul care altădată aruncase pomana cu dispreț, mințea învățatul care predicase altădată sfințenia adevărului, fura până și împărțitorul de odinioară al dreptății... Demnitatea devine ridicolă în împărăția foamei, mult mai ridicolă decît lipsa de demnitate în palatele regilor.

Tunurile continuau să umple văzduhul Europei de zgomot, de sînge și de ură. Imnul urii răsuna ca un hohot de nebuni, ca un chiot de ieie, ca plînsul a mii de copii mîncați de căpcîni.

În dosul și în jurul mașinilor aruncătoare de ură și de moarte mîncau din belșug, mîncau într'ales taurii îmblînziți asupra cărora erau îndreptate mîile de lornete aurite din biurourile băncilor, fabricilor și ministerelor. Mîncau bine, mîncau bunășor, mîncau mult. De multe mii de ani încoace oamenilor le-a plăcut să treacă pe tărîmul celalalt sătul și bine îmbrăcați, și dacă se putea, și în sunet de trîmbiță și de fanfare.

Belșugul din tainițele de măcel însemna foametea în mijlocul țarilor. Pe cînd în tranșee mîncarea bună amețea milioanele de luptători, cel din țară se amețea mai cu greu din frazele cancelarilor, din articolele de ziar și din spectacolele cezariene cu sclavi și cu trofee.

Față de luptătorii de pe fronturi, al căror trup era cel mai scump, și față de națiunile hrănite cu multă zgîrcenie, prizonierii erau norodul cel mai netrebuincios în războiu, atît pentru dușman cît și pentru națiunea proprie.

Războiul acesta a dat milioane de morți, milioane de răniți și milioane de prizonieri. Milioane de oameni trebuiau să vegețe prin lagăre între foame și moarte până la ziua libertății, cine avea s'o mai apuce.

În mijlocul națiilor în războiu se propovăduia ura, setea de răzbunare, moarte dușmanului. Mila, generozitatea, iubirea de oameni apăreau dacă nu vătămătcare, cel puțin semne de neghibie. Cine le predica se expunea ridicolului și chiar morții.

În țările neutrale lumea asista cu înfrigurare la cea mai formidabilă tragedie. Mila și groaza erau sentimentele pașnicilor locuitori, neapucați încă de virtețul morții furioase. Alături de cîțiva negustori pentru care hușumul războiului era un izvor de îmbogățire, milioane de oameni tremurau la auzul grozăviilor cu care se desfăta cea mai civilizată omenire a Europei.

Mila țărilor neutrale a fost cea dintâiu rază de nădejde în vremuri mai bune pentru biata omenire încleștată în luptă.

Din cînd în cînd ne veneau din țările neutrale ajutoare de haine și de hrană, din partea unor organizații de binefacere sau chiar din partea unor oameni miloși. Ajutoarele acestea erau adunate desigur prin jertfe mari, căci și asupra acestor țări monstrul războiului arunca suflarea lui pustietoare.

Pentru cele cinci sute de trupuri lîhnite, ajutoarele acestea erau cu totul neindestulătoare. Impărțirea lor era o muncă atît de grea și riscantă, încît au trebuit să se institue comitete speciale dintre ofițeri. Pentru alcătuirea comitetelor de împărțeală erau trei păreri: una ca ele să fie alese fără a ținea samă de grad, a doua că trebuiesc a'ese prin reprezentarea gradelor militare și însfirșit—ele trebuiau numite de prizonierul cel mai mare în grad—un general, unicul prizonier cu acest rang. Părea din urmă a învins pentrucă era și a generalului, om inteligent și respectat de toți ofițerii. Dacă nu ar fi fost generalul, desigur izbindea părerea întâia, fapt care ar fi dat o grea lovitură erarhiei (de altfel ea nu exista).

Comitetul, însărcinat astfel cu împărțeala ajutoarelor, avea un rol foarte îngrat, căci neavînd cu ce satisface nevoile fiecăruia, cu mult mai mari decît ofrandele primite, era răsplătit prin cele mai dușmănoase bănueli și învinuiri. Oricine își poate închipui că în afară de Hrist nimeni n'ar fi putut hrăni cinci sute de oameni flămînzi cu cele cinci pîni și doi pești. Dar flămîndul își are logica lui specială și e foarte meticolos la cîntar și la calcule. Lucrurile de mîncare se divizau pînă la fracții atît de mici, încît se ajungea la adevărate hapuri ori pastile. Așa se făcea cu pesmeții, cu alunele, cu orezul și chiar cu țigările (uneori acestea se rupeau în două și în patru). Mai greu era cu lucrurile de îmbrăcăminte, care nu se puteau fracționa. Greutatea consta în faptul că nu ajungeau pentru toți, pecînd toți vroiau să ia, chiar cînd n'aveau trebuință (cu îmbrăcămîntea mulți o duceau destul de bine). Prizonierul avea un singur răspuns cînd comitetul îl ruga să cedeze partea lui altuia, în mai mare nevoie: „De ce să nu iau și eu?“ Prizonierul socotea un drept sfînt, „dreptul lui“, dreptul să ia. În asemenea cazuri comitetul trebuia, nu avea în cotro, să nemulțumească pe unii pentru a mulțumi pe alții. Certuri nesfirșite, comploturi, dosare scrise cu multă răbdare se alcătuiau prin ungherele băracilor pentru a a-

răta nedreptățile strigătoare la cer ale comitetului. Pentru a putea viețui în lagăr, în mijlocul mulțimii pururi revoltate, membrii comitetului nu aveau decît două căi: să demisioneze sau să renunțe sistematic dela pomeni, chiar cînd s'ar fi convenit să primească. Așa și făceau. Membrii noi erau aclamați ca niște mari eroi triumfători... până la prima împărțeală.

Niciodată însă comitetul n'a fost pus în mai mare încurcatură decît atunci cînd cu cele treizeci de lulele.

Niște copii de pescari dintr'un orășel din Olanda au făcut prizonierilor din lagărul nostru un mic dar de Crăciun: treizeci de lulele, treizeci de pachete de tutun de pipă și treizeci de basmale roșii.

Basmalele au fost distribuite destul de ușor. Erau niște basmale mari roșii, cu puchiței negri cam de felul acelor care se dau de pomană pe la praznice. Mulți ofițeri au renunțat la ele fără multă vorbă. Mai greu au vrut să renunțe cîțiva ofițeri bătrîni, grade mari, care ca niște adevărați Harpagoni în miniatură își ticslau cuferulele cu tot felul de flenduri și bețe netrebuincioase. Pentru a face pace, s'au dat basmale popești și la vre-o trei colonel, care, pîntru a-și dovedi seriozitatea pretenției lor, au umblat vre-o săptămînă legați cu ele la gît.

Deși tutunul era pentru acei care trebuiau să primească și lulele, totuși s'a împărțit mai înainte fiindcă părea, în principiu, mai ușor de împărțit. În curs de o săptămînă comitetul, după îndelungate discuții dela care nu au lipsit nici discursurile, nici manifestări violente și zgomotoase, a convins înfirșit pe o sută de ofițeri să renunțe de bună voie, ca nefumători, iar pe o sută i-a șters de pe listă ex officio, „fiind în deobște cunoscuți ca nefumători”. Restul de trei sute de ofițeri au fost chemați în grupe decîte zece inși, și s'a dat fiecărui grup cite un pachet de tutun. Cu chipul acesta, un măr de discordie a fost tăiat în feli. Dar cu lulelele a fost greu de tot.

Mai întăiu cît timp a durat împărțirea basmalelor și a tutunului prin lagăr, se răspîndiseră fel de fel de zvonuri ațîțitoare cu privire la lulele. Unii erau încredințați că lulelele erau dintr'un chihlimbar fin, adus de Olandezi tocmai din coloniile lor din Oceania și erau lucrate cu o deosebită artă. Alții spuneau că membrii comitetului au furat lulelele și de aceea au tot amînat împărțeala lor. Dar mai era și goana după poză.

Dacă individul în mijlocul societății își schimbă costumul și

manierele sub influența mulțimii înconjurătoare, mulțimea asta pune în același timp și limite libertății individului de a-și schimba portul și obiceiurile. În lagărul de prizonieri mulțimea aceasta era înlocuită prin gardurile de rețele de sîrmă ghimpată și cîteva santinele mute prusace, care se confundau cu stîlpii gardului. De acela în lagărul de prizonieri era posibilă orice transformare de costum și de maniere, dacă ea nu atîngea regulamentul nemțesc de disciplină interioară a lagărului.

Un ofițer umbla o bucată de vreme cu capul ras și cu barba mare, lucru care în societatea oamenilor liberi, de unde venise, i-ar fi adus însemnate neplăceri. E vorba mai ales de ofițeri tineri de optsprezece până la douăzeci și cinci de ani. După ce se sătura de această mutră, își rădea barba și își lăsa numai favorite de lord englez. Nu uita bine înțeles, să-și tipărească chipul la fotograf, căci curînd rădea și barbă și mustăți și uneori chiar și sprincenele, de părea o statuie antică din palatul Vaticanului.

Fiind controlați cu asprime altădată de superiori și de opinia publică în ce privește eleganța costumului, nici unul nu scăpa prilejul potrivit de a încerca pe rînd cum îi stă în diferite costume civile: de Don-Juan, de vînător, de mahalagi, de vechil de moșe și chiar de apaș. Fiecare se credea interesant și impozant în noul său costum și cu noua sa mutră adusă proaspăt din bărbieria lagărului.

Cînd au venit tutunul și lulelele din Olanda, toți vroiau să încerce la oglindă costumul și mutra cu noul apendice—luleaua în dinți.

Două săptămîni au parlamentat cei zece membri din comitet cu cei două sute de petiționari pentru lulele, iar în timpul discuțiilor, numărul petițiilor mai crescuseră cu o sută. Comitetul era pus la grea încercare. Ispita lulelelor era atît de mare, încît vre-o opt sau nouă membri din comitet doreau să aibă și ei cîte una, așa că pentru trei sute de ofițeri mai rămăseseră abia vre-o douăzeci de bucăți.

Însfîrșit comitetul începu un șir de ședințe agitate, iar afară, se întrecea cu valorile mărit, corul mulțimii tulburate.

Un membru al comitetului, căpitan din cavalerie, făcu propunerea să se trimită lulelele înapoi în Olanda, însoțite de o scrisoare prin care să se arăte că ofițerii noștri nu obișnuiesc să tragă din lulea, dar sublocotenentul Peștișei îl aduse aminte că

se împărțise tutunul de pipă, așa că ne expunem la o contrazi-cere ce putea să ofenseze pe Olandezi. Un locotenent foarte dis-ciplinat propuse ca să se împartă lulelele începînd cu ofițerul de gradul cel mai mare până unde s'a ajunge. Propunerea ar fi fost bună dacă numărul lulelelor ar fi corespuns exact cu acel al ofițerilor de gradele cele mai mari. Erau treizeci de lulele iar ofițeri erau: un general, vre-o zece colonel, vre-o patrusprezece maiori și vre-o patruzeci de căpitanî; restul până la cinci sute erau locotenenți și sublocotenenți. Alt ofițer din comitet pro-puse ca să se împartă lulelele după camere sau după bărăci. Fiecare cameră sau fiecare baracă să primească cîte o lulea, ră-mînînd apoi ca cei din baracă (sau cameră) să-facă cum vor ști mai departe. Metoda nu era nouă. Așa se făcea la cazarmă în vremurile bune. Cînd se împărțea ceva, se arunca cu multă nepăsare, luîndu-se cu grijă iscăltura fiecăruia. Dar la primirea îndărăt a lucrurilor, nepăsarea făcea loc celei mai aspre atenții. Nici propunerea aceasta nu părea potrivită fiindcă erau șapte bărăci și vre-o șalzeци de camere. Afară de aceasta maiorul Po-pescu-Strihareț observă că propunerea e și neserioasă: „Cum să fumeze, domnule, opt ofițeri dintr'o cameră, cu o slugură lulea? Dacă ar fi vorba de niște narghilele turcești ar mai merge, dar așa? Fugi de-aci că ești caraghios, mă!“—zicea el sublocote-mentul care zîmbea și el acum.

Insfîrșit colonelul Merescu făcu o propunere care fu accep-tată și pentrucă era făcută de cel mai mare în grad, și pentrucă părea că ar satisface pe ofițeri. Colonelul era de părere ca să se tragă sorți.

Părerea fu comunicată imediat ofițerilor care așteptau îm-bulziți la ușa baracel. Hotărîrea n'a fost pe placul tuturor, fiindcă nu asigura posesiunea lulelei nici unui petiționar. Totuși, con-vingîndu-se că ori și ce altă soluție ar fi mai rea, ofițerii se li-niștiră.

S'au făcut biletele și s'au tras sorții în prezența unei dele-gații numeroase de control. Se știe însă că norocul este foarte capricios și glumeț. Căci din cei treizeci de fericiți cîștigători, peste douăzeci din el nu fumaseră niciodată în viața lor (doi e-rau chiar propagandiști contra fumatului), iar restul aveau ne-voe de lulele, ca chelul de tichie de mărgăritar.

Unul din cîștigători se nimerise că luase și o basma roșie și degetarul de poașcă olandeză. Acesta era un învățător în vrîstă

de cel mult douăzeci de ani, îmbrăcat într'un costum poznaș, în ciț semăna cu un potcovar serios. Prîmind luleaua, o umplu cu tutun, o aprînse și începu să fumeze tacticos, desăvirșind portretul de meșter bun. Era foarte fericit într'adevăr, măcar că această fericire o plăti cu o săptămîină întregă de amețeli și dureri de cap.

După vre-o trei zile dela împărțire, lulelele nu mai aveau nici un preț, întocmai ca o jucărie în mîna unor copilași. Oricine putea acum să le primească în dar pe toate fără multe rugăminți. Erau niște lulele proaste, de lut, dintr'acele cu care în țara noastră fumează numai Țiganii, la învălătucit păreții, ori la bătut păpușoi.

T. Hotnog

Cronica externă

Evenimentele din Franța

Franța s'a pronunțat pentru blocul partidelor de stînga. În fața alegătorilor se prezintau : *blocul național*, etichetă unică atribuită mai multor grupuri parlamentare, consolidate prin practica guvernării și unificate, sub inspirația lui Poincaré, împrejurul vechii devize „războiul nu s'a isprăvit, pacea se face continuu” și *blocul de stînga* format din alianța partidelor radical-socialist și socialist, pe baza unui program de pace actuală și în jurul unei metode de soluții internaționale.

Ce avea șubred blocul național era compensat de celace se găsea fragil la blocul de stînga. Primul era uzat de putere, fiindcă împrejurări aspre și în parte naturale îl impuseseră mijloace financiare de grea economie și de impozite considerabile.

Astfel se lovea deodată în spiritul de economie al Francezului și în sentimentul lui de libertate. Pe deoparte, viața se scumpise, iar pe de altă parte, sistemul de impozite sporite și multiplicat stimula nemulțumirea cetățenilor, dîndu-le impresia unui regim de apăsare. Istoria acestui popor arată, cu o stăruință tradițională, că sporirea dărilor a fost o cauză de revoltă nu numai prin ea însăși, dar mai ales, prin semnificația mult mai amplă că reprezintă într'un domeniu particular aplicarea unei metode de teroare.

Celălalt bloc suferea de caracterul hibrid al alianței dintre două partide, pe care le despărțea divergența adîncă dintre doctrine. Problema proprietății este deosebit tratată de radicalii-socialiști și de socialiști. Primii sînt un partid burghez prin excelență, care cer ameliorarea regimului actual prin mijloace liniștite ce vor duce la ridi-

care a situației lucrătorului și la stimularea lui prin sistemul unei vagi cointeresări la întreprindere; cel din urmă se cheamă încă revoluționari și tind la realizarea unui autentic socialism de stat.

Aici, în Franța, mai mult ca oriunde o interpretare doctrinală poate avea o importanță însemnată în dezbaterile publice, fiindcă mentalitatea Francezului este de o logică imperioasă și dominată de un spirit de evidență. Explicațiile însă au venit prompte și, pe lângă variațiile ocazionale primite după regiuni, au adus considerația unei legături de evoluție logică între cele două programe.

Dar lăsând la o parte aceste elemente, lupta electorală s'a dat, mai ales, între două mentalități. Față în față ședea cei doi șefi ai blocurilor: Poincaré și Herriot. Poincaré, cu autoritatea pe care l-o dădeau înaltele magistraturi avute în stat cași virtuțile lui de moralitate personală și de devotament patriotic, personifica epoca de glorioase suferințe și de forță și abnegație războinică. Era de origină Lorenă și fusese președintele războiului.

El a avut totdeauna mentalitatea locuitorilor de pe frontierele de sacrificiu și psihologia consternată a unei vieți periclitată. Lorena a fost paratonnerul Franței și porțiunea de sacrificiu furilor dușmane. S'a născut pe vremea veleităților imperialiste și și-a făcut copilăria în speranța melancolică a unei reparații. Om politic, a pregătit alianțele Franței și a consolidat ambiția de reintregire a țării sale. A palpitat în fața unui pericol cu figură tragică și a lăcrimat în ziua izbînzii. A prezidat destinele țării în momentul cînd o aspirație unanimă se realiza și a devenit eroul aceluia moment. Aceasta este gloria lui Poincaré, dar aceasta este și infirmitatea lui. Toți oamenii de stat au avut același soartă. Servitori ai unui ideal, ai unei metode au pus în slujba lor toată puterea și ultima lor ambiție. N'au cunoscut obstacol, nici altă bucurie. Cei care au avut norocul unui succes, au acceptat toată gloria lui și au personificat noblețea aceluia moment. Sînt oameni în viață, care au prestigiul unui monument și sînt înconjurați de pletate publică. Metternich a inaugurat în țara lui o nouă politică, în lume o altă diplomație. A fost un revoltat împotriva privilegiilor vechi pe care le acordase o organizare aristocratică și campion al curentelor tinere de continuă preschimbare. Prim ministru al Austriei, după ce îl dăduse hegemonie și speranțe, s'a anchilozat în poza majestoasă a învingătorului, a declarat „eu sînt o stîncă a ordinii“ și a privit, netulburat și nențelegător, cum curgea viața în valuri.

În fruntea blocului național, Poincaré a condus Franța la o politică de izolare. Cu psihologia sa și cu un spirit juridic auster, a crezut că puterea Franței este singura ei garanție și clauzele tratatului o suficientă justificare. A lăsat toată politica dominată de preocu-

pări externe și pe acestea le-a redus la chestia franco-germană. Astfel a vrut să dea Franței o poziție pe care nu o poate suporta și să lipsească Europa de un ideal.

Herriot poartă pe figura sa blajină și banală amintirea mișcătoare a unei copilării trudite. Are și acuma în ochi privirile nedecise și îndepărtate, pe care le arunca odinioară spre limanurile unui viitor fără bucurii. În politică, aduce ceva din însuflețirea lui Jaurès și acel accent grav de umanitate cules din doctrina lui Michelet de un idealism ordonat. „Nous voulons la justice, la justice couronnée par la bonté”—zicea el decurînd. Și astfel aduce în viața publică un element de afecție, care îl leagă de vechile epoci de romantism, și curajul preschimbărilor care corespunde momentelor de nouă orientări. În ultima vreme, doctrinarii politici au compromis romantismul politic, atribuindu-i înțelesul vulgar care însemnează dezordine, improvizație. Vrînd să dea acestei întreprinderi prestigiul unei științe, au încadrat-o în marginile strîmte ale previziilor deductive. Practicată mai mult de a vocații, ea a suferit deformația profesională și s'a văzut supusă la un gen de judecată statică dominat de regula de drept. S'a continuat astfel peste epoci profund deosebite conducerea după vechile metode și s'a ajuns, pe alocurea, la această diferență bizară și demoralizantă între condiția de fapt și sistemul politico-administrativ. S'a uitat că mai toate progresele sociale, naționale, le datorim unor eferescențe romantice, care s'au continuat în ritm grăbit peste epoci mai lungi. Sguduirea războiului mondial nu poate fi liniștită dintr'odată sub presiunea severă a vechilor tipare. Este nevoie acuma de o adiere de împăcluire generală, de o mlădiere a națiilor care să dea popoarelor încrederea în liniștea viitoare. A ținde să faci pacea cu mentalitatea de război, a vroi să organizezi democrații prin mijloacele celor mai înfeudate oligarhii este periculos sau, cel puțin, inutil.

Pentru Franța, chestia păcii și a securității este obsedantă. Ea se poate așeza însă în termeni preciși ca o problemă de matematică. Franța, cu o populație descrescîndă de trezeci de milioane, dominată de un spirit neîndoielnic antimilitarist și preocupată de ambiții liberale poate rezista unei Germanii cu o populație dublă, disciplinată, militaristă și stimulată în ostilitate de aplicarea zilnică a unui tratat exagerat? Răspunsul este evident. Politica Franței trebuie orientată spre fortificarea democrației republicane din Germania și spre soluții internaționale care să tindă la o adevărată colaborare pacifică. Maniera forte n'are cu ea permanența și sfîrșitul ei este adesea tragic, chiar cînd se sprijină pe o considerație perfect juridică.

Herriot nu cere Germaniei decît ce-luce este necesar ca ea să dea Franței pentru pagubele făcute și în virtutea acelei justiții încoronate de bunătate. Franța a aderat la această politică și nu vrea

împreună cu Herrlot, să aplice alte „sanctiuni” decît acelea pe care le atrage reaua credință germană. Ea știe că forța impletită cu dreptul este cea mai legitimă ambiție, dar nu poate avea grandoarea zadarnică a unor utopii.

Apoi, Franța este țara libertății și a unor străbune veleități democratice. Peste tumultul luptelor electorale, misticismul doctrineilor socialiste filifila o aripă seducătoare. Vechile pasiuni jacobine nu au pierdut încă orice ecou.

Concentrate sub forma unei loterii generale și a năzuinții umbrite de îmbunătățire, revendicările partidelor de stînga au înduișat pe alegători. Cit despre sistemele de reorganizare socială pe baza unui nou regim al proprietății, cred că în succesul actual nu i se poate atribui o importanță oarecare. Francezul este poate cel mai burghez cetățean din Europa.

*
*
*

În majoritate în noul parlament, blocul de stînga a manifestat dela început enervarea succesului și nu și-a putut liniști ardoarea luptei. O lungă opoziție îl stimulase și încercarea de a orienta politica internă a Franței pe alte căi decît cele indicate de o conducere radicală de 18 ani îl îngrijora. Avea dorința să șteargă tot ce amintea blocul național și era stingherit de prezența în capul statului a făuritorului aceluiași bloc. Millerand, într'un discurs răsunător care a deschis perioada electorală, a luat poziție politică și și-a legat nădejdea de vechea majoritate. Astfel s'a deschis criza prezidențială.

Partizanii fostului președinte găseau în acest amestec al său în lupta dintre partide o garanție a continuității de guvernămînt, iar în iredponsabilitatea constituțională un refugiu; adversarii săi înțelegeau că acest gest depășește prerogativele funcției și amenință libertatea cetățenească, falsifică jocul liber al unor adevărate instituții democratice și compromite demnitatea însăși a președintelui. O discuție strict juridică nu interesează această cronică; sîntem însă inclinați să credem că iredponsabilitatea prezidențială nu este o facultate a președintelui, ci o *infirmitate* a lui. Ea este forma protocolară dată unor prohibiții legale eșite din reacțiunea democrației republicane împotriva abuzurilor monarhice. Președintele fiind iredponsabil nu poate face anume acte căci republica este fundată pe iredponsabilitatea magistraților ei. Altfel, la adăpostul acestui articol, instituțiile republicane ar fi la discreția celui mai înalt magistrat care, beneficiind de clemența și neprevăderea lor, le-ar putea pregăti lovitura de grație. Cazul mai vechiu al mareșalului Mac-Mahon, ilustrează această teorie aplicată într'un moment mai îndepărtat de pe aceiași ramură a ipo-

tezii, iar acel al lui Grévy dovedește cit de geloasă este republica de caracterul auster și dominant al funcției prezidențiale.

Este adevărat deasemenea că în această criză se puteau distinge injoncțiunile speciale ale socialiștilor, care se nutreau probabil din un spirit de răzbunare și din speranța de a-și apropia, prin un președinte înaintat, posibilitatea guvernului.

Herrlot n'a primit puterea din mina președintelui Millerand. Un guvern, făcut în grabă pentruca să cetească celor două Camere mesajul prezidențial, a fost pus în minoritate. Senatul a risipit orice speranță de dizolvare a Camerei și a dat astfel o înaltă lecție de moralitate republicană, acceptînd totuși să creeze un precedent care ascunde un pericol latent. Ce virtuți profunde și calme trebuie să aibă o majoritate ca să-și domine ambiția de a purta în fruntea Republicii pe șeful său!

Alegerea noului președinte a fost pentru socialiști o lecție; iar pentru bloc, un avertisment. Candidatura d-lui Painlevé a fost o încercare de preschimbare radicală a cadrelor și orientării republicane. Spiritul înaintat al acestuia, cași rezistența minimă pe care ar fi o pus-o ascensiunii socialiste ar fi contribuit desigur la slăbirea instituțiilor burgheze. D. Painlevé, al cărui nume glorios ilustrează știința mondială, face, în politică, impresia gingașă a unui prinț candid din țara crisantemelor.

Operația a fost patronată de d. Blum, șeful socialiștilor. El, suportînd cu dificultate gloria succesului, a pierdut grija discreției și a periclitat izbînda.

Senatul a votat în imensă majoritate pentru președintele său, vechiu radical socialist.

D. Doumergue a fost astfel ales președinte al republicii pentruca să simbolizeze sentimentele Franței de liniște și libertate.

Reprezentanții ei au mărturisit încă odată că aspirațiile populare către o politică pașnică se sprijină pe tradiția burgheză a acestei țări. Bunul simț a triumfat, afirmînd demnitatea calmă a republicii. Blocul de stînga a aflat limitele pe care le îngăduie senatul în refuzarea politică. Propriu zis, radicalii socialiști au cîștigat prin simpatia noului președinte și prin faptul că vor găsi totdeauna un adăpost contra revendicărilor socialiste. Ei vor forma axa actualei Camere și, cînd vor fi lipsiți de colaborarea socialistă, vor putea găsi în stînga blocului național o alianță de guvernare. Atunci va suna poate ora d-lui Briand.

Guvernul Herriot s'a constituit în baza unui program de colaborare cu socialiștii și a cetit camerilor o declarație de guvernămint. În politica internă, ea revine la vechea formulă de libertate religioasă și, desființînd ambasada dela Vatican, restabilește egalitatea credințelor.

Organizează sindicatele funcționarilor sub auspiciile statului, dând astfel o justă încurajare instituțiilor corporative și asigurând statului un înalt control. Nu e mare noutate în această dispoziție, dar este un exemplu de prevedere politică, care, înlocuind presiunea continuă și suspiciunea printr-o discretă colaborare, sporește încrederea cetățenilor și puterea statului. Impozitul pe capital a fost amânat, iar sistemul monopolurilor de stat reabilitat, pentruca să se experimenteze dacă spiritul de întreprindere al statului într-o țară onestă și serioasă poate ameliora regimul capitalist în avantajul micilor contribuabili.

Se va reveni asupra recentei modificări a învățământului și decretul Bérard va fi suprimat pentru motive democratice a căror demonstrație mi s'a părut totdeauna dubioasă.

În chestia externă, politica guvernului d-lui Herriot va consta în aplicarea raportului experților cu ajutorul unei înțelegeri internaționale, care se va sprijini pe colaborarea înțelegerii. Metoda conferințelor va reînchepe și încrederea reciprocă a guvernelor englez și francez poate îngădui legitime speranțe. Societatea Națiunilor va fi fortificată și nobilul său prestigiu va încerca să exercite un rol efectiv.

Este desigur în acest program ambiție și entuziasm. Spectatorul poate zîmbi amabil. Unii, reflectînd la majestatea tragică a istoriei, pot clipi șiret. Nu e însă nici-o naivitate să crezi că peste Europa adie o nouă nădejde și că în Herriot, continentul a găsit o adîncă și umană bunătate, iar Franța, un mare patriot.

Const. I. Vișoianu

Cronica economică

Scumpetea vieții și justul preț.—Consumatori și producători—Mercantilismul actual.— Protecționismul

Printre grijile pe care vechea școală istorică le avea, era mai ales acela de a găsi un criteriu suficient și satisfăcător, care să cuprindă în el toate elementele explicative ale unui anumit laps de timp, să caracterizeze într'un cuvânt o anumită perioadă.

Până acum istoria își furniza jaloanele necesare care marchează trecerea dela o perioadă la alta mai mult din arsenalul politico-militar.

Declararea unui războiu, semnarea unui tratat, căderea unei cetăți (vezi căderea Romei—Constantinopolului) erau mijloacele de predilecție, de care se serveau istoricii pentru a compartimenta metodic și prudent cursul tumultuos al evenimentelor istoriei umane.

Dela o bucată de vreme încoace, elementul economic, faptul economic, adesea sub forma deghizată a sociologiei—și-a făcut apariția în manuale și tratate.

Istoricii sînt aplecați să țină samă din ce în ce mai mult de masa impozantă a fenomenelor economice, a căror invazie a devenit atît de copleșitoare încît nu va fi de mirare, ca ele să se ridice pînă la onoarea de a servi de criteriu în clasarea perioadelor istorice.

Astfel nu mai departe decît însăși perioada pe care o trăim dela războiu încoace, nu poate fi mai bine caracterizată decît prin anarhia universală în materie de prețuri și deci o scumpete mai mult decît înfricoșătoare a vieții.

În adevăr, un strigăt universal se înalță de pretutindeni—și mai cu deosebire din pătura funcționarilor, salariaților lor de stat, pensionarilor și rentierilor,—largă categorie de consumatori cu salarii modeste și cu venituri în deobște fixe, împotriva scumpetei ucigătoare.

Prețurile au atins înălțimi fantastice, pierzând orice raport de solidaritate.

Ele înaintează în cea mai dezordonată măsură fără nici o grijă de echivalența lor cât de îndepărtată și fără nici un respect de erarhia stabilită de scara valorilor înainte de războiu.

Viața scumpă așa dar nu este numai caracteristica primară a perioadei contemporane, dar ea este din nefericire cauza generatorie a morbidității sociale, a nemulțumirii tuturor claselor împotriva organelor de stat, a acelei animozități mocnite și dușmănoase ce desparte în două tabere vrăjmașe pe producători și consumatori, pe rurali și orășeni, pe salariați și pe negustori.

Scumpetea a fost în totdeauna terenul pe care s'au născut germele disoluției sociale, bulionul priincios în care s'au dezvoltat microbul revoluției și generațiile spontanee ale anarhiei.

Scumpetea poate fi de multe ori—și istoria a verificat cu prisosință acest lucru—punctul de plecare al marelor cataclizme, care sfarmă așezări vechi de secole și reușesc să compromită însăși normala dezvoltare a statului.

E locul deci să ne întrebăm dacă există o problemă mai neliniștitoare, mai turburătoare, mai gravă și mai urgentă în același timp decât chestia scumpetei.

În special în țara noastră scumpetea s'a întins cu o repeziune formidabilă în toate ramurile economiei naționale, amenințând să dezorganizeze serviciile publice și să compromită cele mai utile elemente ale activității de stat. Organismul economiei românești este ros până la epuizare de cancerul scumpetei și antidotul ce i se aplică cu atita tenacitate de guvernarea actuală, nu numai că nu a adus nici una din ameliorările nădăjduite, dar a precipitat criza dincolo de orice închipuire.

Primejdia aceasta e din cele mai grave, ținând samă de momentul istoric în care se găsește națiunea noastră. Cu o proprietate fărănească dăruită fără nici o garanție de productivitate pentru că nimeni nu a avut curajul să impună noilor proprietari obligațiile culturale unui rendement mai ridicat, cu o populație agricolă ignorantă de rolul fundamental ce-l joacă în noua organizație a statului și mai ales cu lipsa oricăror mijloace moderne de transport, nu e de mirare că economia națională se găsește în cel mai greu impas și din care nu vedem cum ar putea eși pentru moment. Pe acest fond primitiv și specific economiei românești, s'a dezvoltat scumpetea actuală a vieții, nimicind orice încercare de ameliorare.

Dar scumpetea vieții e un fenomen de care n'au fost scutiți nici înalțații.

Ea a existat uneori cu o intensitate și de o durată așa de importantă încît a silit pe economiștii vremii la cercetări mai mult decît suggestive în comparație cu scumpetea actuală.

Deja încă de pe la mijlocul veacului XVI (1567) Jean Bodin analizează, în ale sale *Réponses aux Paradoxes de Mr. de Malestroit*, cu un lux de amănunte și cu o dialectică din cele mai strălucite, cauzele scumpetei din vremea sa.

Mai întăiu descopere el printre aceste cauze așa de complexe pe cele de ordin financiar și în primul rînd, inflația fiduciară.

„La principale cause qui encherit toutes choses en quelque lieu que ce soit c'est l'abondance de ce qui *donne prix et estimation* aux choses“, adică depreciera instrumentului de schimb care e moneda.

Dar începutul scumpetei actuale se datorește tocmai acestui fenomen monetar.

Cursul forțat instituit odată cu proclamarea războiului a separat brusc valoarea metalică a monetei de aur de valoarea nominală a biletului de bancă, ducînd procesul de dezagregare din domeniul național al monetei în domeniul internațional, creînd cu alte cuvinte instabilitatea și deprecierea valutară.

La cauzele de ordin financiar ale scumpetei, trebuie să adăugăm pe cele de *ordin economic* și în special acele provenite din deficitul balanței comerciale.

Romînia se găsește astăzi în fața unui sold formidabil provenit din diferența între prețul total al mărfurilor vindute în afară și costul global al articolelor importate. Lipsa unui echilibru între importul și exportul ultimilor ani, împreună cu inflația monetară deja amintită sînt cauzele cele mai cunoscute ale scumpetei și a insista prea mult înșamnă a repeta lucruri arhicunoscute.

Mai puțin cunoscute de marele public sînt celelalte laturi ale scumpetei ce ne blntue și pe care noi le-am reunit într'o a III-a grupă, aceia de ordin etico-psihologic.

Dacă este în afară de orice discuție că întreaga activitate a omului este determinată de anumite motive ori judecări, e deopotrivă de adevărat că resorturile acestei activități sînt exclusiv de ordin etico-psihologic.

Din acest punct de vedere, scumpetea actuală a vieții e în funcție de starea generală a dorințelor, ce s'ar putea cataloga subț o singură etichetă, *moda*.

Montaigne spune undeva „l'homme est moult convoiteux“ și poate nicăeri ironica lui afirmație nu se adeverește mai mult decît în aceste vremuri de haotică prefacere și neconțință mobilitate.

E nota dominantă în nevroza ce stăpînește viața popoarelor de după războiu, și care la noi ținde să înlăntuiască în vîrtejul ei, până și pătura cea mai refractară, țărănimea.

Constatări obiective făcute în cele mai îndepărtate colțuri ale țării vin să întărească această afirmație și anume că țărâni-mea devine o largă consumatoare de lucruri superflue, atît în ce privește articolele de îmbrăcăminte, menaj, toaletă ori po-doabă cît și alimentație.

Față de structura actuală a economiei romînești, lucrul a-cesta e foarte primejdios pentru că țărâni-mea care se aprovizlo-nează din ce în ce mai mult cu lucruri de importare străină contribuie și ea de astădată la dezechilibrul balanței comerciale, fără ca să compenseze aceste pierderi printr'un larg export al produselor sale.

E notoriu că România, cinci ani după încheierea păcii n'a fost capabilă, cu tot teritoriul ei mărit, să exporteze macar to-najul dinainte de războiu. Mai mult decît atît, anul acesta, cel puțin primul semestru—arată o scădere simțitoare a cantităților exportate față de anul trecut.

Ravagiile crizei sînt serioase și e limpede că ameliorarea actualului stări de lucruri nu va veni atît de curînd cum se crede.

Un alt fenomen generator de scumpete, constatat și alurea, dar care la noi capătă proporțiile unei calamități publice, e sco-borîrea nivelului etic în afaceri. Dorința de cîștig nepermis, în disprețul oricărui preț just și rezonabil a ajuns moneda curentă ceiace e grav e că acest lucru nu mai ofensează pe nimeni.

Bunul renume al țării, este el însuși grav compromis de o practică comercială în care fraudă se încetățenește pe zi ce trece tot mai mult.

Astfel, un exemplu din numeroasele cazuri e acel al negus-torilor angrosiști, care s'au aprovizionat în cursul anilor 1919—20—21 cu tot soiul de mărfuri și cu al căror cost au fost cre-ditați de către marile case exportatoare din Apus.

În loc ca datoritiile astfel contractate în străinătate să fie plătite la vreme, negustorii noștri, nădăduind într'o ipotetică urcare a leului, s'au grăbit să mai contracteze altele nouă, inun-dînd tîrgul romînesc cu tot felul de articole inutile și solicitînd și încurajînd spiritul de risipă și de cheltuială al populației.

Neplata datoritiilor în străinătate constituie din partea ne-gustorilor noștri nu numai un act de îndelicateță ce atinge bu-nul renume al țării, dar și o fraudă, pentru că mărfurile vîndute populației au fost plătite de dînsa negustorilor, cu o largă mar-gine de cîștig ce acoperea cu mult riscul deprecierii valutare.

Dar fraudă și îndelicateța nu sînt în ultima analiză decît forme ale neprevederii, a căror consecințe ne vor costa foarte scump.

Lipsa oricărui respect față de obligațiile contractate, duce fatal la o nouă scumpire a produselor importate, pentru că mă-rește riscul de neplată pentru furnizorii noștri.

Ori se știe, că cu cît riscurile unei operații comerciale se măresc, cu atît prețul se scumpește.

Iată, dar, unde trebuie căutată origina valurilor de scumpete ce s'au abătut asupra noastră dela o bucată de vreme încoace.

Dar scumpetea e menținută, în multe țări e chiar amplificată de politica protecționistă.

La adăpostul și speculînd patriotismul, protecționismul de după războiu se vedește a fi o politică de demagogie electorală și supralicităție al cărui program economic se poate rezuma în ultimă analiză a da pe consumator legat de mîni și de picioare pradă producătorului național.

Producătorul, dacă nu e niciodată satisfăcut de măsurile pe care le ia statul spre a proteja produsul național, e admirabil organizat spre a-și valorifica pretențiile sale excesive în fața unor parlamente căzute în sclavie electorală.

La adăpostul rețelelor de sîrmă și tranșeelor vamale cu care protecționismul îndrăzneț a înconjurat piața națională, crește o producție leneșă, incapabilă de a-și cuceri debușee interne, lipsită de orice control excitator al concurenței străine.—Această producție consideră masa consumatorilor ca fiindu-i rezervată exclusiv exploatării sale.

Să luăm pe cel mai recent, care e în același timp și cel mai puțin îndreptățit.

Se știe că fabricile de hîrtie din țară, organizate în trust acaparator, sînt pe cale să smulgă guvernului o mărire atît de formidabilă a taxelor vamale asupra hîrtiei importate încît întreaga industrie a tiparului e pusă în situația ori de a se su-pune ori de a muri. Consecințele pentru cultura națională sînt ușor de prevăzut, fără îndoielă că nu pe această cale analfabetismul va putea fi stîrpit.

La rîndul lor fabricile de cue, sîrmă și industria metalurgică în genere, care deși incapabile se furnizeze stocul necesar consumației țării, (aproape 800.000 tone anual) ridică totuși cele mai exorbitante pretenții, cerînd o protecție cu mult mai eficace decît aceia pe care li-o asigură actualele taxe vamale, ajunse deja a fi prohibitive. Ele amenință se înceteze orice activitate, provocînd șomajul a mil și zeci de mil de brațe din regiunea industrială a Banatului și Ardealului.

Din nefericire aceste exemple abundă în numeroase ramuri ale industriei romînești și se regăsesc în proporții formidabile în Franța, Anglia și Italia.

Astfel se cunoaște campania protecționistă dusă prin marile organe de publicitate din Anglia, de cătră o serie de industrii britanice ce se pretindeau amenințate de concurența produselor industriei germane.

În Franța, una din cauzele care a împiedicat atîta vreme o înțelegere definitivă în soluționarea chestiei reparațiilor, a fost și opoziția industriei franceze, care a înțeles să furnizeze numai ea singură, materialele necesare reconstruirii provinciilor devastate de războiu.

Puternicul „Comité des Forges“ cași marile sindicate patronale au opus un „veto“ răsunător oricărei încercări de plată în natură, ce ar fi fost și rămîne unul din cele mai sigure și mai comode moduri de plată.

Victoria industriei franceze s'a făcut în dauna bugetului și a consumatorului francez, căci consecința acestei stări de lucruri a fost o nouă și grozavă scumpire a vieții.

Dacă evoluția raporturilor dintre producător și consumator merge spre o imoralitate crescîndă dela războiu încoace, din pricina pretențiilor nejustificate ale producătorilor și avidității intermediarilor, deveniți excesiv de numeroși mai ales la noi în țară, e drept să adăugăm că acest lucru nu s'ar fi putut îndeplini fără complezența, slăbiciunea și mai ales îndolența consumatorului. Consumatorul român, trebuie să o mărturisim, este un element activ al scumpetei, prin lipsa oricărui sentiment de disciplină și control.

La spiritul de coaliție și de organizare al producătorilor și negustorilor, consumatorul răspunde printr'o cerere dezordonată și printr'o totală incapacitate de rezistență.

Practica comercială curentă e mai mult decît curloasă. Astfel, dacă sîntem într'o perioadă de ascensiune a prețurilor (provenită pentru articolele importate din cauza scăderii valutei) negustorul ce se aprovizionează cu un nou stock înțelege să vîndă rămășița stocului anterior pe prețurile ridicate din stocul cel nou.

Invers, într'o perioadă de scădere a prețurilor cînd negustorul se aprovizionează pe un preț mai redus, el va continua să vîndă stocul nou pe prețurile anterioare.

Consumatorul nu va putea astfel profita niciodată de conjunctura favorabilă, el va plăti în mod continuu prețul cel mai ridicat, suportînd singur toate riscurile urcării.

În asemenea condiții e ușor de înțeles sursa atitor averi postbelice și mai ales rezeziplunea cu care ele au fost agonisite.

Dar prin aceasta baza activității comerciale și corolarul său profitul, beneficiul comercial, sînt cu desăvîrșire ruinate prin înlăturarea oricărui risc.

Fără risc, beneficiul comercial, cu toată utilitatea socială pe care o presupune, devine nelegitim, el se transformă într'un act de spoliare a colectivității, act organizat cu toate garanțiile legale ale statului modern.

Și aceasta cu atît mai mult cu cît mișcarea spre o concentrare a ofertei se vedește tot mai puternică, tot mai organizată, înlăturînd cu desăvîrșire concurența, singura care ar aduce o ușurare maselor pulverizate ale consumatorilor dezorganizați. Prețul curent e din ce în ce mai departe de prețul de cost și nu e nici o nădejde să vedem în atare condiții stabilirea justului preț în raporturile economice. Și atunci care ar fi soluția? Prin ce mijloace s'ar putea întrona echitatea în lumea tranzacțiilor, cum am putea scobori prețurile enorme de astăzi și înlătura scumpetea ce sufocă o întreagă națiune.

Rețete miraculoase, panacee universale desigur nu pot să existe în materie economică.

Rețetele de ordin economic sînt în funcție mai ales de vîlaga, de sîrguința nației și de înțelegerea momentului istoric.

Înainte de orice e nevoie de libertate, singura garanție a progresului economic, căci oricît de binevoitoare și de informată ar fi o autoritate publică, ea nu se poate substitui fără pagubă uneia din părțile contractante.

Căci elementele constitutive ale valorii evoluează dela zi la zi, și conjunctura economică e prin definiție de o mobilitate permanentă. Cum s'ar putea în asemenea condiții stabili pe cale de autoritate prețuri fixe, valabile pentru toți? Rămîne ca tot consumatorul singur, încadrat de astădată în grup, cooperativa de consumație, liga de apărare, comitete cetățenești și comitete de gospodine să-și valorifice drepturile și să și le apere, rezistînd prin organizație și coalizare.

Aceasta e cu atît mai necesar, cu cît scumpetea va continua să crească, la noi mai mult decît aiurea,—căci prețurile multor articole de consumație n'au atins încă paritățile mondiale.

Ceasuri grele vin pentru economia națională, cu mult mai grele decît cele de astăzi și salvarea nu poate fi decît într'o orientare hotărîtă spre muncă aprigă, metodică, spre o economie cît mai severă și o organizare a forțelor consumatoare împotriva mercantilismului invadator.

București, 1924, Iunie

George Strat

Cronica școlară

Problema selecției și a salariilor corpului didactic

După ce am studiat chestia pensiilor, nu putem trece fără să ne oprim asupra chestiei selecției și a salariilor corpului didactic, care este mai importantă pentru societate decît pentru profesor.

Trebuie să se știe dela început, că un tînăr care aspiră să devie profesor este un idealist. El știe că, prin cariera lui, nu va face avere. Cu toate aceste muncește până aproape de bătrînețe ca să ajungă la această carieră. Muncește și luptă împins de forțele lui intelectuale, de vocația lui sacră, spre jertfa lui și binele societății. Se înalță sus pe el însuși și pe ai săi, plin de avînt... dar ce să mai vorbim de avînt, să profanăm noțiunea de ideal, cînd stăm de vorbă cu un stat—evit de a zice cu un guvern, ca să nu fim acuzat că fac politică—zic cu un stat, care crede că-și poate asigura existența și progresul punînd Unguri profesori de limba romină, agenți sanitari profesori de matematici și prostituate scoase din uz în loc de învățătoare. Aceasta pentru motive de economie, iar pe de altă parte crede că coloana vertebrală a statului (nu zic a guvernului) s'ar rupe dacă s'ar ataca printr'un impozit pe capital noli îmbogățiți.

Cu un asemenea stat (nu zic guvern) pentru a ne face înțăleși, nu putem vorbi în alt stil decît acela dela remizier la ban-

cher. Și atunci privind chestia sub raportul banilor pur, cum am expus și chestia pensiilor, îl putem spune: nu rentează să muncească cineva până la 35 ani ca să ajungă profesor universitar. Ba încă dacă ajunge, căci trebuie să-și pue la batae toate calitățile lui, ca jucătorul care joacă pe o carte, pe viața lui. Nu numai că nu rentează, dar chiar așa cum era plătit înainte de războiu cu o mie de lei aur lunar, numai cu prețul unor privații de alte lucruri necesare, își putea menține un profesor existența lui ca personalitate intelectuală. El trebuie să-și aibă o bibliotecă, să se fie în curent cu știința, să viziteze periodic laboratoarele din străinătate, să ia parte la congresele științifice de specialitate, să păstreze relațiile cu savanții și cu societățile științifice internaționale al căror membru e și unde-și publică lucrările. Vroiți să aveți savanți, vroiți să aveți profesori care să vă instruiască copiii, să le pregătească cariera, ba încă să se tortureze spre a le complecta și educația, care de cele mai adesea ori le lipsește în familie, apoi trebuie să trăiască și acești oameni, nu numai remizierii și samsarii care se înmulțesc, cum înmulții și școlile pe care le umpleți apoi cu ratații tuturor carierelor. Ce folos poate rezulta din aceste școli pentru pregătirea generațiilor viitoare?

Am văzut profesori care și-au retras copiii dela școală neavând cu ce să-i fie.

Ori salariați corpul didactic cum se cade, ori atunci faceți o lege că numai oamenii suficient de bogați să poată concura pentru a intra în învățământ. Aceștia dispunând, neavând grija zilei de mâine, vor fi poate mai puțin practici, mai idealști. Și fără idealism nu se poate destina cineva acestei cariere, căci într'adevăr, chiar salariul de o mie de lei aur lunar nu amortizează capitalul și anii de viață și de muncă pe care îi cheltuește omul până la 35 de ani ca să ajungă la o situație. Capitalul cheltuit pentru învățatură în țară și în străinătate, metoda și străduința pusă până aproape de bătrânețe, ca să ajungă cineva profesor de universitate, dacă ar fi fost utilizate într'o industrie oarecare, ar fi asigurat celui ce le utilizează altfel decât pentru cariera didactică, nu numai un venit mai mare decât salariul profesorului, dar fondul material care produce acest venit, fond care să-l transmită succesorilor. Ori, profesorul prin cheltulala și munca lui nu și-a realizat acest fond material, ci un fond imaterial, care moare odată cu dînsul pentru familia lui; dar care este oricum nemuritor pentru generațiile viitoare, atît prin lucrările sale, chiar modeste față cu vastitatea științei, însă rezultatul științific al unei munci încordate efectuată de un crier pregătit și care ca atare mărește patrimoniul științei, cit și prin opera sa didactică, prin școala care o creiază, pregătind pe alții pentru lucrări mai perfecte.

Acest fond imaterial nu poate fi vorba să fie amortizat cu

mijloace materiale ; dar contra-valoarea: capital, timp și energie cheltuită pentru a-l dobîndi, această contra-valoare ar fi drept ca societatea să o restituie profesorului. Totuși noi nu cerem aceasta. Am ținut numai să arătăm că chiar dacă s'ar da savantul mijloacele necesare pentru o demnă existență lui și familiei lui, încă societatea rămîne datoare. Dar statul e în profit nu numai cu fondul cheltuit de profesor pentru a ajunge la situația lui, ci și cu fondul tuturor acelor care au cheltuit și muncit în acest scop și care au murit înainte de a-l atinge, cit și al acelor care deși trăesc, totuși au fost înlăturați prin concurență. Suma tuturor acestor energii trebuia socotită pentru a vedea cit prețuește un profesor universitar. Aceasta întocmai după cum sămînța prinsă însumează toate cheltuielile de însămînțare și de cultivare a ogorului. Este evident că nu numai individul (sau familia lui) cheltuiește pentru a se selecționa un profesor, ci și societatea prin școlile ei. Însă în cele de mai sus noi am cerut să se fie socoteală numai de capitalul cheltuit pentru existența profesorului până ce ajunge titular, de sacrificiile proprii făcute pentru studii și de anii consumați până cînd e consacrat de lecție.

Pentru a înlătura orice obiecții, trebuie să le prevenim. Vor zice unii: „dar mulți profesori s'au format învățînd în străinătate cu burse Adamaki, Simonide, etc..“ Volu răspunde: Și aceste sînt dobîndite prin muncă, prin concurs. Donatorii luminați și patrioți au adoptat copil din popor, cu prețul unei selecții serioase pentru a îndeplini operă de progres. Pentru acești copii meritoși a cheltuit Adamaki de ex., nu statul. Statul știm noi ce a făcut: pe de o parte a redus la infinit mic aceste instituții prin expropriere, iar pe de altă parte a plătit cite 70 milioane pe an valută, adică burse fără concurs la studenți pe care i-a ținut în străinătate ca să ne batjocurească țara, unii fiind cu diplome false și făcînd învățămîntul nostru secundar de rîs,—cel mai mulți din ei nu sînt Romîni, făcînd chiar propagandă contra țării noastre. Insistențe puternice pe lîngă ministerul de instrucție și pe lîngă alte ministere, mai ales cel de finanțe, zemstve etc., mențin încă și azi, cu mari sacrificii acești „bursieri fără concurs“ spre trîsta glorie a țării în străinătate.

Autoritățile noastre nu au găsit că e mult 70 milioane pe an pentru acest scop, pecînd cu a zecea parte din această sumă se putea îmbunătăți situația unversitarilor ; iar cu restul se puteau ameliora și laboratorile noastre.

O altă obiecție care s'ar putea face ar fi următoarea: sînt cazuri în care profesorii universitari au fost selecționați după alte merite decît cele științifice. Dacă influențe politice sau nepotism au determinat în unele cazuri selecția unui profesor, trebuie să se știe că așa ceva nu s'a întîmplat la facultățile de științi și litere ; iar cazurile care s'au întîmplat la celelalte facultăți sînt

extrem de rare și persoana aleasă în asemenea împrejurări a fost în orice caz un om de oarecare valoare. Publicul nu trebuie să treacă dela câteva cazuri particulare la generalizări. Publicul este dispus să acopere cu discredit cea mai înaltă instituție a țării, pentru că tocmai aceste cazuri excepționale au devenit celebre prin zgomotul care l'a făcut presa. E bine că și prin opinia publică, atunci cînd e cînstit și dezinteresant informată, se face presiune pentru a se apăra universitatea de pătrunderea unor elemente care nu sînt suficient demne de dînsa; însă e bine și drept să se știe că pe profesorii acei care au pătruns prin merit și lucrează pe tăcute, opinia publică nici nu-i cunoaște. Intrucît privește facultatea de științi, sînt cazuri în care la catedre rămase vacante am făcut apel la savanți străini, deși aveam foști elevi de ai noștri doctori din țară și străinătate, cu lucrări originale, ajunși la vîrsta de 40 de ani, pe care însă totuși nu-i socoteam destul de complect pregătiți. Savanții străini, chiar docenți numai, n'au vroit să vie, nici măcar temporar chiar cînd li s'a oferit salariul în aur (așa cum li are un profesor în țările Occidentului). Totuși am preferat să lăsăm catedrele vacante, cu toate că aveam la îndămină tineri (și acela de 40 de ani!) pe care îi iubeam și apreciam.

Cetitorul poate astfel să judece cit de serios se face selecția. Numai astfel universitatea s'a putut mîndri să numere în sinul ei profesori cu reputație științifică recunoscută,—unii din ei, atît la științi cit și la litere au avut chiar cînstea să fie chemați de cătră statul francez spre a face la Sorbona sau Collège de France cursuri de știință universală; dar de aceștia presa nu vorbește și nici nu i se cere.

Dar dacă până acum tot a fost posibilă o selecție, nu mai putem spera aceasta pentru viitor. Nu vorbesc numai de universitate, dar nici pentru liceu. Cînd sute de catedre sînt vacante, studentii nu vin la universitate pentru materiile de învățămînt nici măcar atîtia ca să ocupe bursele vacante. Profesorii care s'au prins în laț n'au ce face, nu le rămîne decît să amenințe cu demisia; iar guvernul să-i amenințe cu pumnul.

Frumos tablou! Civilizație și progres! Dar pe cînd profesorii adevărați se pregătesc să caute o altă carieră și grija existenței înlocuește grija școlii, catedrele rămîn suplinite de picheri, de foști audienți la universitate, din care un specimen neputînd nici el bîetul trăi cu salariul de profesor, s'a apucat să facă cu elevii o tovărășie de falsificat bancnote.

Din mîna unor asemenea domni profesori ne vin la universitate studenții din ce în ce mai slabi; și dintr'aceia încă trebuie să prinzi cu arcanul și să-l rogi cu bursa în mînă să învețe pentru a deveni profesori. Incep cu științele și sfîrșesc cu dreptul. Mai ales că la drept nici n'ai nevoie să vii la cursuri, nu prea vin nici profesorii. Te înscrii prin procură la începutul anului; iar la sfîrșitul anului vii dela Severin la Iași, cetești

noaptea un caețel cu rezumate în tren și dimineața treci examenele. Tot așa și licența, și poți să devii om de stat. Ești bălat deștept. Ce-ți trebuie să devii profesor? Sărăcie de catedră!

Am scris acest articol pentru oamenii serioși, care-și iubesc țara și simt răspunderea pentru ziua de mine. Nu l-am scris pentru profesori, căci ei știu toate cele zise aci, ci l-am scris pentru părinți ca să se intereseze și ei cum trăesc oamenii care le cresc copiii, care li dau hrana sufletului și cine sînt acei oameni. L-am scris, pentru ca cei care au în mîină destinele țării să se gîndească că e ușor de a governa și greu de a prevedea.

C. Popovici

Profesor universitar

Miscellaneous

Miscellanea

Concursul de roman al ziarului „Dimineața“

După cum se știe, ziarul „Dimineața“ a organizat un concurs pentru cel mai bun roman înedit al anului. Răsplata pentru romanul premiat e de 50.000 lei. Juriul compus din d-nii G. Ibrăileanu, M. Sadoveanu, Jean Bart, Iosif Nădejde, a indicat în unanimitate pe d-ra Lucia Mantu. Acest eveniment ne produce o specială mulțumire. Talentul deosebit al d-rei L. Mantu merită desigur această consacrare.

Să revenim însă la obiectivitate. În afară de alegerea d-rei Lucia Mantu, inițiativa ziarului „Dimineața“ trebuie lăudată în sine. În vremurile prin care trecem, vitregi întru toate pentru scriitori, o asemenea faptă nu poate fi lăudată în deajuns. Inițiativa particulară se adaugă statului ca să stimuleze mișcarea literară și celace e mai interesant e că ea reușește să aibă mina fericită. Emulația printre candidați nu poate fi decît fecundă. Dacă anul acesta s'a premiat o scriitoare deja consacrată, poate în anii viitori vom asista la revelații nouă, la debuturi promițătoare pentru evoluția literaturii noastre.

Dorim numai ca inițiativa ziarului „Dimineața“ să inspire sentimente similare și celorlalte cotidiene în măsură să o facă, publicații a căror bugete mai permit astăzi o recompensă serioasă muncii scriitorilor, căci revistele nu se mai pot gândi astăzi la un asemenea rol social.

Cu această ocazie reproducem din ziarul „Dimineața”, articolul d-lui G. Ibrăileanu despre romanul d-rei L. Mantu și care motivează oarecum alegerea juriului :

„Cucoana Olimpia” este mai întâi viața unei femei ; este apoi viața femeilor dintr’o anumită clasă socială și dintr’o anumită categorie sufletească ; și totuși, s’ar putea spune, este viața *femeii* în genere, așa cum s’a fixat dealungul evoluției omenești.

Cucoana Olimpia, eroina romanului de care ne ocupăm, este tipul prin excelență al acestei femei. Este ființa care trăiește pentru alții,—din cauza împrejurărilor și mai ales din lipsă de egoism suficient pentru a reacționa sau cel puțin pentru a protesta, fie și *in petto*. Ea este sclava voluntară, prin definiție. A se jertfi este pentru ea o funcție aproape vitală. Deaceia jertfa ei nu-i conferă nici un merit în ochii cuiva, ba trece chiar cu totul neobservată : fapte mărunte și uniforme de eroism umil, cotidian, care nu se însumează în mintea nimănui din jurul ei, ca să-i creeze măcar aparența unei naturi brave.

Cucoana Olimpia e inofensivă și bună. Dar această însușire este atât de necondiționată și de firească încât, până la sfârșit, nimeni n’o bagă în seamă. S’ar zice că ființa aceasta s’a îndatorat pe toată viața să servească altora și să fie bună, de când, orfană, a fost adăpostită de o rudă, și până dincolo de cadrul romanului, unde i se desemnează perspective și mai nefavorabile.

Autoarea redă cu discreție, în felul cel mai obiectiv și totuși parcă cu o ascunsă ironie,—nu la adresa eroinei sale, ci a vieții,—această stare de suflet și raporturile dintre cucoana Olimpia și împrejurările în care trăiește. „Filozofia” aceasta se degajează, numai, din paginile romanului și constituie însăși semnificația lui profundă.

Autoarea a știut să combine tot felul de scene, să pună în contact pe cucoana Olimpia cu tot felul de întâmplări și de oameni sau, fără niciun contact, să evoce felurite realități sufletești pentru a ilustra caracterul și înțelesul vieții eroinei sale. Cuconu’ Matei, domnul și stăpînul cucoanei Olimpia, se ocupă cu moșia și își face „tableturile” ; domnișoara Margareta cetește romane pasionate, face scrisori către amicele de pension, iar acolo se pregătește pentru viața mondenă ; aristocrația satului își duce traful de interese și cancanuri ; slugile se aranjează cum pot mai bine pe socoteala odihnei ei ; toți își poartă cu îndrăjire și entuziasm steagul egoismului lor,—iar cucoana Olimpia, metodic și cenușu, se jertfește.

Situația femeii, redată aici atât de condensat și de impresionant,

nu o poate simți și nu o poate vedea bine decât numai o femeie. Bărbatul, prin definiție, e neatent la munca de ceas cu ceas a femeii gospodine, fără nici o strălucire și fără efecte vădite și apreciable. Dar autorul acestui roman este o femeie. Și, cu aceste pagini, literatura noastră a încorporat încă o realitate.

Lumea din jurul cucoanei Olimpia,—în mijlocul căreia distincția sufletească nativă a acestei femei umile e ca o oază într'un pustiu,—valorează în economia romanului și prin ea însăși. Această lume este pictura minunată a unei categorii sociale dela noi, foarte interesantă prin originalitatea ei specifică. O singură dată a mai fost zugrăvit bine mediul acesta, în „Crîșma lui Moș Precu”. D. Sadoveanu trata materialul cu o vervă crudă și cu obișnuita sa bogăție de culoare; același material, autoarea noastră îl tratează distant și ironic. Capitoul intitulat „Vizite” este un mic capodoperă și poate concura cu orice pagină din literatura noastră.

Dar resursele Luciei Mantu sînt variate și toate la același nivel. Viața din acest roman este încadrată într'o natură—pelsagii și vîetății—așa cum știe s'o zugrăvească Lucia Mantu și numai ea. Descrierile, uneori curat picturale, alteori pline de poezie, contribuie și mai mult la impresia de realitate și dau un farmec rar și subtil povestirii. Lucia Mantu se supune perfect la obiect. Ea este spirituală cînd obiectul, ca să fie zugrăvit sollicită spirit—cînd aspectul caracteristic al lucrurilor în realitatea lor este comic (vîetățile domestice cu ticurile și obiceiurile lor, oamenii de serviciu obtuzi și disgrațiați, „mahalașii” din sat, importanții și snobi); ea devine poet în fața naturii; ea păstrează o delicată discreție, ca un suprem omagiu, în fața frumuseții morale.

Dar sentimentul ultim și dominant pe care îl lasă opera Luciei Mantu, este acela al unei rare perfecții artistice. Stilul Luciei Mantu este supremul triumf al formei.

Lucia Mantu, dacă ar fi s'o definim pendant, este un scriitor realist care culege din viață esențialul și îl redă prin senzații fine și sigure, în stilul cel mai scurt, mai transparent și mai adecvat, cași clasicii. La niciunul dintre prozatorii noștri (cred că ni se va recunoaște aceasta, indiferent de aprecierea cetitorului în alte privințe) nu se observă o atît de perfectă și susținută concordanță între fond și formă. Și nici un atît de fin simț de delicatețe în alegerea expresiei. Prin această din urmă însușire, Lucia Mantu transfigurează în frumos tot ce atinge. Cetiți descrierea scenei cu amorul ridicol dintre cele două slugi groțești. Și în *Miniaturi* Lucia Mantu are îndrăzneală pe care numai ea și le poate permite fără niciun risc.

În literaturile mari, formate, scriitorul „debutează” deodată, dela început, întreg. La noi, ca în orice literatură nouă, în formație, scriitorul de obicei face ucenicie în fața publicului. Lucia Mantu este o excepție dela această regulă. De cum a apărut în literatură, toată lumea a simțit că are aface cu ceva matur, definitiv, perfect.

În *Cucoana Olimpia*, autoarea și-a pus la contribuție toate resursele din *Miniaturi*, observație ascuțită, inteligență lucidă, sensibilitate fină, ironie spirituală și, peste toate, transparența stilului său minunat.

Marginalia la fuziunea național-țărănistă

Nu sintem o revistă politică. Din tumultul evenimentelor cotidiene nu ne interesează decît ideile care se degajează deasupra acestora. Politica nu ne atrage decît atunci cînd se poate interpreta prin reflecții sociologice.

Din acest punct de vedere vom privi și turmentantele eforturi care s'au făcut în ultima lună în vederea fuziunii partidelor național și țărănesc, încercări care, se știe, au dus la un lamentabil fiasco. A trecut o lună și spiritele nu s'au domolit încă. Se svîrl încă invective reciproce. Pentru noi, trecerea unei luni înseamnă deja perspectivă istorică. Să o degajăm cu maximum de seninătate posibilă: sine ira et studio.

S'a dat ca motiv principal al neînțelegerii o chestie de persoane. Să ni se permită să fim mai filozofi decît politicianii de meserie și să considerăm lucrurile mai de sus decît apar contingențele de moment. Există doar un determinism social după care istoria are resorturi mai adînci decît acțiunea, fie și a celor mai eminente personalități. Tolstoi se îndola chiar de influența lui Napoleon asupra istoriei, iar Karl Marx sau Durkheim au arătat demult ce minime e acțiunea indivizilor asupra mediului lor. Să ni se permită, luînd drept călăuză aceste onorabile personalități, să formulăm aici credința că chestia de persoane, indicată ca piedică a fuziunii, a fost un simplu pretext. Adică mai exact, utilizarea de către factorii interesați ca unirea să nu se facă, a unor obiecte acuzații svîrlite de cîteva triste personaje, a căror lipsă de autoritate intelectuală sau morală, ar fi trebuit să le împună a lua cei din urmă cuvîntul. Chestia de persoane odată înlăturată, care sînt adevăratele cauze ale rupturii? Una psihologică și alta socială.

Cea sufletească se reduce la o divergență de educație. Țărănismul din regat, dar mai ales cel de peste Prut privește viitorul.

El își îndreaptă nădejdea către formele de societate viitoare, de perfectă democrație, pe care Occidentul le-a experimentat în mod fericit încă demult. Aspirațiile lor sincere nu sînt încărcate de nici-o prejudecată,—spiritul lor e liber, cum trebuie să fie atunci cînd do-rești o schimbare.

Dincolo în Ardeal educația e religioasă, de multe ori de un moralism formal, cu un cuvînt o educație conservatoare. E mentalitatea pe deplin justificată a unei minorități care s'a îndărătnicit în numele acestor idealuri, să trăiască cu orice preț un mileniu în ciuda celor mai teribile persecuții. Două idealuri diferite deci: peste Prut evoluția către mai bine, în Ardeal conservarea a celace a fost. Peste cîteva decenii, cînd Ardelenii vor fi perfect conștienți că sînt liberi acum, că procedeele îndreptate altădată contra Ungurilor dintr'o justificată mefiență nu mai au azi rațiunea de a fi, atunci vor fi și ei progresiști așa cum o cere spiritul timpului unui popor liber.

O a doua cauză de neînțelegere e de ordin social. Țărănismul din regat și Basarabia reprezintă o clasă și revendicările ei. Aceste revendicări nu pot fi altele decît democrația constituțională (cuvînt revoluționar pare-se, azi, după șasezeci de ani de pretenție constituțională) în ordinea politică, cooperatismul, ca formă de producție și repartiție în ordinea economică.

Partidul național ardelean, din contra, a adoptat, imediat după războiu din punct de vedere economic, o politică mai generală, nu rezumată în aspirațiile unei singure clase, dar totuși cu un pronunțat caracter burghez, adeseori de nuanță financiară.

Cooperatism și capitalism financiar nu merg însă împreună. Mai este, se va zice, și țărănimea ardeleană căreia nu poate să-l convie totdeauna politica partidului național. Aceasta însă nu e încă conștientă de nevoile și aspirațiile ei. Cînd va fi într'o zi luminată, interesele sale vor trebui să se îndrepte către țărănism. Se poate însă ca pînă atunci însuși partidul național, să se transforme de jos în sus, adică trecînd peste aportul neglijabil al unor intelectuali ardeleni ori al resturilor conservatoare din regat, să-și constituie centrul de gravitate în masele rurale ardeleni. În ziua aceea, cu toate chestiunile de persoane, fuziunea va fi mult mai ușoară.— *A. D.*

Evoluția teatrului modern

M'am întors la Iași după vre-o zece ani de absență. Orașul s'a schimbat în multe privinți. Raportul între clasele sociale e altul. Deplasarea avuțiilor s'a realizat după legile economiei post-belice.

S'au făcut și câteva clădiri nouă. Animația străzilor e ceva mai mare și în grămădeala trotuarului se aude, dominant, accentul rusesc.

Numai teatrul național a rămas același ca pe vremea copilăriei noastre. Puțini actori au murit din veteranii de altădată, puține noutăți au debutat. Decorurile rigide, prăfulte, de o tristă grandomanie în pretenția lor întovărășită de mizerie, sînt aceleași. Lumina rampel și culisele clasice au aproape măreția documentelor arheologice. Și repertoriul se învîrte în jurul pieselor lui Hennequin, Sardou, cînd nu e vorba, pur și simplu, de „Ștregarul din Paris“ sau de „Doi sergenți“. Iașul se fălește încă cu tradiția lui culturală. Și Iașul nu are încă un teatru frecventabil, după cum nu are un concert simfonic.

Atîția intelectuali cîți locuiesc în Iași sînt lipsiți astfel, de ceia ce constituie în alte părți, hrana artistică indispensabilă. Izolați în colțul acesta de țară, departe de ce se plănuește și se creiază alurea, ei n'au nici măcar cele câteva acorduri artistice, care servesc ca derivative plictiselii de provincie. Și totuși în alte părți—în special în Germania,—provincia a dat tonul inovațiilor artistice. Darmstadt a avut multă vreme cel mai bun teatru din Germania—după cum Florența l-a avut pe cel mai bun din Italia. În capitala Toscanel și-a experimentat Gordon Craig inovațiile sale teatrale. Iar Rusia, pe vremea cînd Moscova era încă provincie, avea acolo compania neîntrecută a lui Stanislavski. E drept că eforturile franceze în această direcție s'au făcut de cătră J. Copeau, Gemier sau Dullin la Paris.

Fapt e că astăzi din toate aceste sforțări izolate s'a degajat o tehnică, mai mult, o mentalitate teatrală nouă, pe care am dori s'o vedem și la noi.

Teatrul urmează de aproape, azi, evoluția celorlalte arte plastice. Și el tinde cătră expresionism. Decorul s'a simplificat complet ajungînd un *rezumat* condensat în câteva trăsături expresive. Nu s'a ajuns încă la „écriteaux“-uri, ca pe vremea lui Shakespeare, dar se întrebunțează de obicei o simplă draperie sau pînză, care simplifică totul în câteva linii robuste. Pe acest fond uniform, eclerajul din plafon poate picta infinite valori luminoase, creînd *atmosfera* specială piesei. Toată atenția e îndreptată cătră această ambianță, căci personajele sînt considerate secundare, determinate de influența cadrului, a mediului, de sufletul înconjurător. Astfel prezentat, decorul amintește de picturile lui Rembrandt: variațiile luminii se pot

deplasa cătră un punct culminant, lăsînd periferille într'un clar-obscur plin de mister, de atmosferă.

Decorul nu mai face concurență jocului actorilor; din contra se alătură acțiunii acestora ca să dea maximum de efect expresiv.

Această simplificare expresivă nu se oprește numai la tehnică. Ea se întinde și asupra fondului. Piesa însăși conține numai personaje generice, simbolizînd idei rezumative, condensînd într'o expresie simplă și generală trăsăturile cele mai caracteristice. H. Lenormand în Franța cași G. Kaiser în Germania au suprimat numele personajelor din distribuție prin tipuri quasi-abstracte: omul, servitorul, doctorul, prietînul. Prin această reducere expresionistă se evită și desenul prea geometric al unui caracter dat. Închis într'o formulă largă, un personaj poate permite toate posibilitățile. Se obține astfel o altă concepție despre personalitate. Prin teatrul italianului Pirandello învățăm că concepția despre unitatea persoanei e arbitrară. Plutesc în noi diferite euri slab închegate pe care, adesea, nu le leagă nimic solid între ele. Teatrul trebuie să ne sugereze, după opinia criticului teatral italian Tilgher, această viață efemeră a eurilor noastre succesive.

Cît valorează toate aceste dibuiri dramatice e greu de știut încă. Experiențele făcute alurea le indică deja fecunde. Ele ar putea inspira chiar de pe acum, măcar în linii generale, aspirația nouă și regizorilor noștri.— *M. R.*

P. Nicanor & Co.
